

VLASTIVEDNÝ SPRAVODAJ

Tekovského múzea v Leviciach č. 11, 1986

OBSAH

ČLÁNKY - ŠTÚDIE

- Pavol Behula:** Boje Sovietskej armády na dolnom Pohroní na jar 1945 s.3-5
- Karol Sándor:** Levické noviny s.6-7
- Margaréta Pöhlhössová:** Nové objavy z oblasti archeológie v okrese Levice s.9-12
- Katarína Holbová:** Farebnosť a ornamentika v ľudovom výtvarnom prejave s príkladmi z regiónu Levického okresu s.13-18
- Katarína Gellenová:** Poverové zvyky pri tradičnom chove husí v „čilejkárskych“ obciach s.18-22
- Vladimír Smetana:** Príspevok k poznaniu Bionómie ôs – Vespidae (Hym., Vespidae) s.22
- Stanislav David:** Príspevek ke květeně Vápnika (Šiklůše) u Levic s.22-26
- Stanislav David:** Další lokality Sambucus nigra L. forma laciniata v Ipeľské pahorkatině s.26-27

ZO ZBIEROK TEKOVSKÉHO MÚZEA

- Ján Dano:** Žatevné a mlatobné náradie v zbierkach Tekovského múzea s.28-32
- Vladimír Smetana:** Motýle (Lepidoptera) v zbierkach Tekovského múzea s.34-38

SPRÁVY – RECENZIE

- Katarína Holbová:** Výstavná činnosť etnografického oddelenia Tekovského múzea v Leviciach za roky 1981 – 85 s.38
- Pavol Behula:** Ernest Alt: Dejiny farmácie okresu Levice 1664 – 1984 s.38
- Veronika Hlaváčiková:** Ernest Alt, Eugen Bába, Ladislav Huljak: Dejiny Levickej nemocnice 1885 – 1985 s.39
- Jozef Melicher:** Branislav Jurkovič, Ctimír Maglen: Príroda okresu Levice s.39
- Ján Dano:** Andrej Chudoba, Milan Hlôška: Od Tekova vietor veje s.40
- Katarína Holbová:** Ján Maruniak: Uhliská voľakedy a dnes s.40
- Pavol Behula:** Reinštalácia IRT prvého JRD v Turej, okres Levice s.40

ČLÁNKY – ŠTÚDIE

BOJE SOVIETSKEJ ARMÁDY NA DOLNOM POHRONÍ NA JAR 1945

PAVOL BEHULA

Týmto príspevkom aspoň čiastočne priblížime čitateľom drámu veľkého boja Sovietskej armády v našom regióne – začatie bratislavsko-brnenskej operácie na Hrone na jar roku 1945, po ktorej zavítal mier aj do obcí na západnom okraji nášho okresu a navždy bola odstránená fašistická hrôzovláda.

Začiatkom roku 1945 bolo územie terajšieho Levického okresu z dvoch tretín oslobodené vojskami 2. ukrajinského frontu. Nemecké vojská, maďarské honvédske jednotky a zbytky španielskej dobrovoľníckej Módrej divízie v sile asi jedného práporu sa držali už iba západne od Hrona, strichnuc kde a kedy sa rozpúta všeobecná sovietska ofenzíva.

Väčšina okupovanej časti okresu patrila vtedy Maďarsku. Nemecké veliteľstvo spolu s predstaviteľmi Szálasiho režimu stupňovali teror v blízkosti frontovej čiary. Vyhláškami a plagátmi sa pod trestom smrti nariaďoval odvod do armády od 18 rokov. Obyvateľstvo bolo vyhánané na opevňovacie práce pri Hrone: budovali sa mínové polia, zátarasy z ostnatého drôtu. Stavby, ktoré mohli slúžiť sovietskym zameriavačom z druhej strany Hrona ako oporné body – napríklad veže kostolov – sa ničili výbušnými náložami. Nad oslobodené územie nalietavali nemecké lietadlá a bombardovali vojenské ale i civilné ciele. Delostrelecké súboje boli na dennom poriadku, pričom Nemci najčastejšie používali mínomety. Obyvateľstvo si pod domami alebo na bezpečnejších miestach budovalo zemľanky a bunkre a tajne zakopávalo potravinové zásoby. Na mnohých miestach sa schovávali dezertéri z maďarského vojska.

Na oslobodenom území Sovietska armáda urobila rozsiahle prípravy na útok, ktoré sa znásobili najmä po dobytí obkľúčenej Budapešti 13. 2. 1945. Prípravy na najvyššej úrovni riadil maršal Rodion Malinovskij. Pozdĺž Hrona bola vybudovaná sieť zákopov, guľometné hniezda, veliteľské stanovištia, pozorovateľne, bunkre. Pri osade Geňa v levickom chotári na veľkej ďatelinovej parcele postavili letište, v okresnom meste zriadili poľné obvazištia a vojenskú nemocnicu. Budovali sa veľké sklady, prisúvalo sa vojsko, bojová technika, munícia, tanky, zásoby potravín. Pozdĺž ciest v blízkosti frontovej čiary boli postavené maskovacie ploty z haluziny a kukuričného kôrovia. Spojovacie jednotky vybudovali celú sieť telefónnych vedení. Južne od Levíc na vrchu Vápnik postavili väčšiu pozorovateľňu.

Dňa 5. marca 1945 sovietske vojenské úrady nariadili evakuáciu civilného obyvateľstva z obcí pozdĺž Hrona do hĺbky 10 km. Armáda poskytla evakantom autá i záprahy na odvezenie majetku. Kraj pri Hrone začal žiť iba frontovým životom. Bol to neklamný znak blížiacich sa veľkých udalostí.

Dloho očakávaný útok sa začal v nedeľu 25. 3. 1945 v priestore Starý Tekov – Kalná – Žemliare masívnou delostreleckou prípravou. Na svitaní začali sovietske vojská paľbu na nepriateľské pozície, ktoré ničili plných 55 minút. Vzápätí okolo 6. hodiny sa začali prepravovať cez Hron predsunuté jednotky troch divízií 49. streleckého zboru 53. armády generálplukovníka Managarova a vľavo od nich jednotky štyroch divízií 27. a 24. gardového zboru 7. gardovej armády generálplukovníka Šumilova. V prvých sledoch útočilo celkom 13 práporov vojska. Ženíjné jednotky v neprestajnej paľbe nepriateľského delostrelectva začali ihneď stavať pontónové mosty, po ktorých potom prechádzali cez rieku väčšie jednotky oboch sovietskych armád. Nemecké letectvo sa viackrát pokúsilo bombardovať mostové prepravy a komunikácie preplnené vojskom, ale protiletadlová obrana vytvorila na oblohe takú clonu vybuchujúcich granátov, že lietadlá boli nútené rýchlo hľadať záchranu v hustých oblakoch. Účinne zasahovalo i sovietske letectvo zo zostavy 5. leteckej armády generálplukovníka Goriunova a nad bojišťom sa odohralo viac leteckých súbojov.

Prvé sledy sovietskych vojsk sa pevne zachytili na západnom brehu rieky a začali boj o predmostia, o preniknutie do hĺbky nepriateľskej obrany. Ich úlohou bolo dosiahnuť vyvýšeniny Pohronskej pahorkatiny, vzdialenej 5 – 8 km, kde mal nepriateľ vybudované obranné línie a odkiaľ jeho delostrelectvo kontrolovalo rovinu až po rieku.

V prvý deň útoku sa Sovietskej armáde podarilo dobyť Nový Tekov, Marušovú, časť Kalnej, bývalý Levatičov majer juhozápadne od Kalnej, Tekovský Hrádok, Turú, Bajku, Ondrejovce. Ešte v ten deň sa začali stavať na Hrone mocnejšie zrubové mosty na prepravu ťažších nákladov v Starom Tekove, Vyšnom a Žemliaroch. Použitá bola i plavidlová preprava.

Nepriateľská obrana sa v dopoludňajších hodinách spamätala a začala klásť tvrdošíjný odpor postupujúcim sovietskym vojskám. V priestore útoku bránili pozície tri nemecké pešie divízie a to 271., 357. a 46. divízia 6. armády a tiež 13. a 27. maďarský honvédske pluk. Pri Malých Kozmálovciach bola obrana posilnená guľometným práporom Saxonia. Tieto vojská patrili do zostavy armád „Juh“, ktorým velil generál Wöhler. Letecké sily boli časťou 4. leteckej armády.

V noci na 26. marca nepriateľ posilnil svoju obranu predovšetkým na úseku medzi Malými Kozmálovcami, osadou Šándorhalma a Dolným Ďurom a tiež pri Tekovských Lužanoch. Do priestoru Šándorhalmy nasadil časť privolananej 153. pešej divízie. Dôležité úseky posilnil aj tankami a samochodkami dvoch tankových divízií z tankového zboru SS „Feldherrnhalle“.

Pred útokom na Hrone ráno 25. marca 1945

26. 3. sa rozpútali ťažké boje v priestore pri Malých Kozmálovciach a Šándorhalme, ďalej pri Hornom i Dolnom Piali a Tekovských Lužanoch. Nemci sa protiútokmi snažili zatlačiť späť napredujúce vojská, rozkúskovať ich celistvé zostavy. Odpor nepriateľa zanechal stúpol, sily sa vyrovnali, postup sovietskych vojsk sa zastavil. Vytvorila sa taká situácia, že bez výrazného posilnenia útočiacich sovietskych vojsk nebolo možné prekonať nemeckú obranu.

Za takejto situácie sa veliteľ frontu rozhodol pre odvážny krok: poslal do útoku 1. gardovú jazdecko-mechanizovanú skupinu generálporučíka Plijeva. Táto veľmi pohyblivá skupina mala pôvodne za úlohu prenasledovať utekajúcich Nemcov po prekonaní ich obrany inými jednotkami. Teraz však musela v súčinnosti so streleckými vojskami prelomovať ich opevnené línie.

Dňa 26. marca na súmraku sa začali Plijevove vojská prepravovať cez Hron viacerými brodmi medzi Kalnou a Šarovcami. O polnoci boli už všetky jeho sily na západnom brehu. Odtiaľto sa presunuli k bojovej línii pri obciach Horný a Dolný Píal, Plavé Vozokany, Čaka. Veliteľ frontu správne predpokladal, že Nemci sa sústredia na obranu v smere Kalná – Nitra a menšiu pozornosť venujú smeru na Nové Zámky. Práve na tomto úseku nasadil Plijevovu skupinu.

Pozdĺž ciest na Nové Zámky mali Nemci relatívne menšie sily v poli. Po vyrazení do útoku ich Plijevove vojská porážali v prudkých bojoch, v ktorých sa zajatci veľmi nezískavali ani na jednej strane. V smere útoku dobyli postupne Medvecké a Plavé Vozokany, potom Čaku, kde sa do ťažkej situácie dostal 154. tankový pluk, ktorému pancierovými pástami vyradili pred obcou 6 tankov. Najťažší boj v tomto smere zviadla 10. jazdecká divízia generálmajora Šmulja o Pozbu. Typickým pre nemecký spôsob vedenia vojny bolo kruté zaobchádzanie so spojeneckými vojskami: pred obcou Čaka do zákopov prvej pozície nakomandovali Nemci maďarských vojakov, ktorých bojová morálka vtedy už bola veľmi nízka. Pred útočiacimi sovietskymi tankami sa Maďari snažili zachrániť ústupom, no znemožnili im to Nemci – paľbou od chrbta zo zadných línii.

Po troch dňoch ťažkých bojov od začatia jarnej ofenzívy sa 1. jazdecko-mechanizovanej skupine podarilo rozraziť súvislú nemeckú obranu na Pohroní. Nemeckým vojskám, ktoré ovládali zalesnené pahorky západne od Nového Tekova a Kalnej, hrozilo teraz už odrezanie ústupových ciest. Začali opúšťať obranné postavenie a sťahovať svoje jednotky smerom na Nitrú a Zlaté Moravce, pričom ešte stále kádli odpor sovietskym prenasledovateľom. Ich ústup sa však čoraz väčšmi zrýchľoval pod údermi Sovietskej armády a miestami sa menil na útek. Na štvrtý deň po začatí útoku bolo územie a obyvateľstvo celého terajšieho Levického okresu oslobodené Sovietskou armádou.

Kozácka hliadka

LITERATÚRA

Ervín Pauliak: Cesty slobody k Bratislave, Bratislava, Obzor 1980

Pavol Behula: Priniesli nám slobodu, Tekovské múzeum Levice, 1979

Jozef Melicher: Oslobodenie Levického okresu slávnou Sovietskou armádou, Nový život, 1964, č. 51 – 52

Pavol Behula: Z dejín Levíc po r. 1918, Vlastivedný časopis 1973 č. 4

Ervín Pauliak: Predpoklady a začiatok oslobodzovania južného a juhozápadného Slovenska Sovietskou armádou, Štúdie k československým dejinám, Vojenský historický ústav Praha, 1979

LEVICKÉ NOVINY

KAROL SÁNDOR

Staré noviny a časopisy popri svojom kultúrno-historickom význame sú vzácnymi prameňmi minulosti. Vidiecke noviny – medzi nimi aj levické – zaoberajúce sa problémami svojho regiónu, sú neoceniteľnými uchovávateľmi informácií o jeho sociálnom, hospodárskom a kultúrnom rozvoji.

Noviny, ktoré zhromažďujú, triedia a redigujú správy o bežných udalostiach, pri regionálnom vymedzení zaznamenávajú a publikujú také informácie, ktoré sú z hľadiska regionálneho historického bádania nepostrádateľné. Stručný prehľad levických novín a časopisov od ich začiatkov po súčasnosť je obsahom tohto príspevku.

Začiatky levických novín spadajú do obdobia, keď sa po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 vytvorili predpoklady pre upevnenie kapitalizmu v Uhorsku. S rozvojom priemyslu, kapitalistického spôsobu výroby, nových spoločenských a hospodárskych vzťahov rozvíjajú sa i mestá ako centrá upevňujúcej sa buržoázie. Do tohto procesu sa Levice zapájajú pomerne neskoro a rozvíjajú sa pomaly. Staré, slávne historické mesto, vofakedajúšie sídlo Tekovskej župy, bolo v nemilosti u vyšších úradov za účasť na strane povstalcov v revolúcii v roku 1848 – 1849. Rozvoj mesta bol tým umele brzdený. Regionálna diferenciácia medzi sídlom župy v Zlatých Moravciach a kultúrno-hospodárskym centrom na juhu župy v Leviciach bola príčinou stáleho súperenia, nezdravej ctižiadostivosti, zároveň však aj pobádajúcou silou v aktivite tých, ktorí mali svoje mesto radi a snažili sa o jeho povznesenie.

Z tohto úsilia vznikli v roku 1881 prvé levické noviny – týždenník **Bars**. Jeho zakladatelia Sándor Holló, Lajos Szováthy, Lajos Ordódy a Sándor Konkoly Thege si vytýčili úlohu, že budú hájiť duchovné a hmotné záujmy župy. V prvom čísle z konkrétnych úloh uvádzali, že **Bars** sa „bude zasadzovať za zriadenie železníc, bude požadovať vinohradnícku a poľnohospodársku školu, chlapčenskú a dievčenské učňovské učilište, vyššiu dievčenskú školu, osemtriedne vyššie gymnázium a zriadenie ľudovej knižnice“.

Do 10. júna 1882, keď v Zlatých Moravciach začali vychádzať noviny **Barsmegyei Hírlap**, bol **Bars** jediným spoločenským týždenníkom v Tekovskej župe. Vychádzal – a to je veľká zriedkavosť u vidieckych novín – 64 rokov, prakticky až do decembra 1944. V rokoch 1942 – 1944 vychádzal však pod zmeneným názvom **Bars-Hont**. Noviny boli kultúrno-spoločenským týždenníkom v službách vládnucej politiky a triedy, pre ktorý bol charakteristický silný lokálpatriotizmus, malomeštiactvo a konzervativizmus v sociálnych i národnostných otázkach.

V tom istom roku ako **Bars** bol založený aj hospodársky mesačník **Egyesületi Értesítő**, časopis hospodárskeho spolku Tekovskej župy, ktorý v rokoch 1881 – 1882 vychádzal v Leviciach, ďalšie jeho štyri ročníky v sídle župy, v Zlatých Moravciach.

Krátku životnosť mal levický humoristický časopis **Paprika**. Začal vychádzať 1. februára 1885 a po 13. čísle v júli toho istého roku zanikol.

Skutočnú konkurenciu pre **Bars** mohol znamenať až ďalší spoločensko-hospodársky a kultúrny týždenník, vydávaný v Leviciach od mája 1889 po názvom **Léva és Vidéke**. Tento však po dvoch ročníkoch zanikol.

V rokoch 1903 – 1905 vyšli v Leviciach tri čísla úradných novín Spolku učiteľov a školského inšpektorátu Tekovskej župy pod názvom **Barsmegyei Tanügyi Értesítő**.

Vážnejšia rivalita medzi levickými novinami začala až začiatkom tohto storočia, kedy o čitateľa zápasili tri týždenníky. V roku 1907 začal totiž vychádzať formálne nepolitický spoločensko-hospodársky, kultúrny týždenník **Lévai Órálló** a v roku 1909 ďalší týždenník **Lévai Hírlap**, ktorý bol od roku 1912 zároveň i orgánom Spolku obecných a obvodných notárov Tekovskej župy.

Situácia sa vyhrotila až k nepriateľstvu medzi jednotlivými redakciami, ktoré medzi **Barsom** a **Lévai Órálló** vyústilo do vážnych súdnych sporoch.

Tento konkurenčný zápas mal za následok aj politickú diferenciáciu novinárstva v Leviciach, v ktorej **Bars** tradične zastával konzervatívne stanoviská. **Lévai Órálló** bol časopis nábožensky ladený a zainteresovaný aj do plitického života. Hlavným programom týchto novín bol boj o premiestnenie sídla župy do Levíc. Tretí týždenník – **Lévai Hírlap** – bol jednoznačne v službách buržoázie, k niektorým otázkam – náboženským a národnostným – však zaujímal relatívne pokrokovejšie stanoviská. Napríklad sa postavil proti klerikalizmu, uverejňoval preklady slovenských a českých básní.

Lévai Hírlap prestal vychádzať začiatkom februára 1915. **Lévai Órálló** existoval až do konca roku 1918.

V tomto období (od roku 1909 do 1918) vychádzal v Leviciach i poľnohospodársky mesačník, orgán Hospodárskeho spolku Tekovskej župy **Barsi Gazda**, ktorý však pre svoje špecifické zameranie stál mimo uvedenej konkurencie.

V rokoch 1914 – 1916 vychádzal v Leviciach aj časopis evanjelických sociálnych domovov **Gyámintézet**. V Leviciach bola redakcia a tu boli tlačené aj tri ročníky tohto časopisu. Bolo to umožnené predovšetkým tým, že v období hospodársky biednych rokov prvej svetovej vojny viedli boj o svoju existenciu tri tlačiarne v Leviciach: **Nitrai** a spol., založená v roku 1884 ako **Knihárstvo** a **kníhkupectvo**, tlačiareň **Ignáca Schultcza** a **Hermes**.

V roku 1918 vznikla na troskách Rakúsko-uhorskej monarchie Československá republika ako výsledok národnoslobodzovacieho boja. Vinou oportunistického vedenia sociálno-demokratickej strany podarilo sa buržoázii obsadiť v novom štáte najdôležitejšie pozície, ale revolučná nálada proletariátu za dosiahnutie sociálneho oslobodenia trvala ďalej.

V nových historických podmienkach pokračoval vo svojej existencii zo všetkých novín a časopisov z obdobia monarchie jedine **Bars**, formálne bez politickej angažovanosti, v skutočnosti však verný „svojim“ tradíciám. Revolučné udalosti jednoducho len registroval.

Pre výskum a komplexné historické spracovanie dôležitého revolučného obdobia – rokov po Veľkej októ-

BARSMEGYEI NÉPSZAVA

Magyarországi Népszava kiegészítője

A LEVÉI SOCIALISTA
PÁRTJERŐKÉRT KÜZLÖNYE

SZERKESZTŐSÉG és SAJÁTHIVATAL
LÉVA

Mindenkihez

ELVTÁRSÁK

Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között.

Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között.

gy meg lehetett volna, hogy ebben a csúszkában háromnegyed részben agrárkultúr államban a földművelők nagytömege már évtizedek óta a földjéért munkájáért várja, hogy az állam elvissza az ősszüretet betevőként. Az volt az, hogy az Agrárkultúr államot szolgálták, és az volt, hogy magyarságot, nemzeti eszméket, hanem már annyira elvették, hogy csak a földjéért munkájáért várja, hogy az állam elvissza az ősszüretet betevőként. Az volt az, hogy az Agrárkultúr államot szolgálták, és az volt, hogy magyarságot, nemzeti eszméket, hanem már annyira elvették, hogy csak a földjéért munkájáért várja, hogy az állam elvissza az ősszüretet betevőként.

Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között.

magának dolgozik, nem részesül a föld annyi hozadékában, amennyit munkája után megérdemelt, mert hiszen a földhöz, melynek röföt terja, semmi joga. Ezért mondotta ki a Forradalmi Kormányzótanács rendelkezésében, mely a lapunkban ma közlünk, hogy minden közép- és nagybirtokosnak az állam tulajdonába kerüljön. A birtokosok megtagadják a földjéért munkájáért várja, hogy az állam elvissza az ősszüretet betevőként. Az volt az, hogy az Agrárkultúr államot szolgálták, és az volt, hogy magyarságot, nemzeti eszméket, hanem már annyira elvették, hogy csak a földjéért munkájáért várja, hogy az állam elvissza az ősszüretet betevőként.

Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között. Az emberek között mindig van egy különbség az értelem és az erő között.

brovej socialistickej revolúcii – má mimoriadne veľký význam týždenník **Barsmegyei Népszava** (Hlas ľudu Tekovskej župy), ako tlačový orgán Socialistickej strany v Leviciach.

Maďarská Červená armáda prišla do Levíc 1. júna 1919. Hneď v prvých dňoch bola uskutočnená revolučná prestavba mestskej správy. 3. júna vyšlo prvé mimoriadne číslo tohto revolučného tlačového orgánu. Do odchodu Červenej armády z Levíc dňa 1. júla 1919 vyšlo celkom päť čísiel s bohatým obsahom o bojoch Maďarskej republiky rád s intervenčnými vojskami, o založení župného a okresného direktória, ako i miestnych direktórií. Uverejnené boli tiež zoznamy členov trojčlenných výkonných výborov v obciach z okolia Levíc, správy o Slovenskej republike rád a podobne.

Je zaujímavé, že hlavným redaktorom týždenníka bol dr. Kersék, známy advokát a redaktor Barsu, ktorý s proletariátom nemal nič spoločného. Prispôbil sa novej situácii a v prvom čísle Barsmegyei Népszava píše, že Bars nezanikne, len bude vychádzať pod iným názvom, „aby slúžil záujmom proletariátu“. Po odchode ČA z Levíc vyšlo 6. júla 1919 zúžené 22. – 28. číslo novín Bars a dr. Kersék pokračoval vo svojej redaktorskej činnosti, akoby sa nič nebolo stalo. Zaiste, treba v tom vidieť nedostatok pripravených a vhodných kádrov z inteligencie, ktorá by spolupracovala s proletariátom v duchu skutočného internacionizmu. Táto skutočnosť však neuberá z významu časopisu ako historického prameňa z dôležitého obdobia našich revolučných dejín.

Od júla 1919 bol Bars skoro štyri roky jediným spoločenským časopisom v Leviciach. V roku 1920 vyšlo v Leviciach aj 7 čísiel náboženského rímsko-katolíckeho časopisu pod názvom **A sajtó**. Neskôršie v rokoch 1922 – 1932 vychádzal v Leviciach celoslovenský maďarský náboženský časopis **Evangelikus Lap**. Od roku 1927 mal časopis samostatnú prílohu **Orgonaszó**.

O založenie, resp. obnovenie regionálneho spoločenského týždenníka **Lévai Hírlap**, ktorý prestal vychádzať v roku 1915, sa pokúsili až v máji 1923. Celkom však vyšlo len 7 jeho čísiel.

V roku 1925 vyšli v Leviciach prvé dve čísla týždenníka **Népszava** (Hlas ľudu), ktorý z poverenia Nezávislej socialistickej robotníckej a roľníckej strany vydával Gejza Bräuer. Po ďalších dvoch číslach, vydaných v Bratislave, časopis prestal vychádzať. Gejza Bräuer bol tiež zodpovedným redaktorom prvého regionálneho spoločenského časopisu, ktorý vychádzal so slovenskou prílohou. Bol to **Garamvölgy**, vychádzajúci od 4. júna 1927 s prílohou Pohronom, od 24. marca 1928 Pohronie. Od 16. júna 1927 pokračoval pod názvom Garam, od 17. júna 1928 do jeho zániku koncom roku 1928 znovu ako Garamvölgy. Po tejto poslednej zmene názvu sa stal hlavným redaktorom časopisu pokrokový novinár Jozef Wittenberg, ktorý redigoval aj prvé čísla Pohronia v oslobodených Leviciach v roku 1945. Po zániku časopisu Garamvölgy vychádzal od 11. augusta 1929 ďalší spoločenský týždenník, ovplyvnený Republikánskou roľníckou stranou, **Garamvidék**, ktorý od 6. apríla 1930 pokračoval pod názvom **Magyar Szó** a vychádzal v

NOVÉ OBJAVY Z OBLASTI ARCHEOLÓGIE V OKRESE LEVICE (1983 – 1984)

MARGARÉTA PÖLHÖSOVÁ

Levický okres je nesmierne bohatý na archeologické lokality a nálezy. Dôkazom toho je skutočnosť, že od polovice minulého storočia venujú odborníci stálu pozornosť skúmaniu jednotlivých nálezísk. Nachádzame ich časti pri zemných prácach, pri stavbách, atď. Pri terénnych prieskumoch a záchranných výskumoch sa zmapujú jednotlivé kultúrne objekty a lokality už podľa nájdeného materiálu. Za posledné obdobie – 1983 – 1984 – sa uskutočnili nasledovné výskumy a prieskumy:

LEVICKÝ HRAD

Okresná pamiatková správa v Leviciach 12. apríla 1983 zahájila začistovacie výkopové práce na Levickom hrade. V rámci týchto prác vykonali aj sondážne práce archeologického charakteru. Práce, v ktorých sa pokračovalo vo veľkom tempe, sa vykonali na viacerých terasách hradného areálu. Začali sa na strednom hrade a na severnej bašte a nakoniec na dolnom nádvorí. Tieto práce vlastne naviazali na predchádzajúce výskumy, ktoré boli vedené PhDr. Drenkom zo SNM Bratislave v rokoch 1970 a 1971. Výskum prebiehal v priestoroch bývalého západného paláca stredného hradu. Nálezy sú uložené v Tekovskom múzeu v Leviciach. Začatie týchto prác si vynútil terajší stav Levického hradu, ktorého opravu a statické zabezpečenie v rámci svojich plánov riešila Okresná pamiatková správa v Leviciach. Je to vlastne pokračovanie v konzervačných prácach z predchádzajúcich rokov.

Cieľom výskumu bolo získanie plnšieho obrazu o historickom vývoji hradnej architektúry a o pôvodnej konfigurácii terénu. Pri skúmaní jednotlivých sond sa kládol hlavný dôraz na architektonickú časť a zachytenie jednotlivých vrstiev, ktoré by napomohli datovaniu.

Celý hradný areál je vlastne rozdelený na tri časti: horný, stredný a dolný hrad.

horný – najvyššie zachovalé časti hradného jadra
stredný – terasa s kazematou na JV strane hradného jadra a zbytky paláca JZ od hradného jadra

dolný – terajšie nádvorie JV od hradného jadra
Do 15. júna sa odstránila značná časť sutiny zo severnej bašty a zo stredného hradu. Práce z archeologického hľadiska neboli sledované a kontrolované. V tomto čase sa vykonávali iba začistovacie práce, bez výskumu archeologického charakteru. Značné množstvo archeologického materiálu si vynútilo vytýčenie kontrolných sond. Celý hradný areál bol rozdelený na štyri pracovné terasy, na ktorých bolo vytýčených 11 kontrolných a zisťovacích sond a to nasledovne:

na terase I – sonda č. 11
na terase II – sondy č. 1, 2, 3
na terase III – sonda č. 4
na terase IV – sondy č. 5, 6, 7, 8, 9, 10

Materiál získaný z jednotlivých sond je veľmi nehomogénny, vo väčšine prípadov je to miešaný odpadový materiál. Jednotlivé vrstvy obsahovali materiál približne zo 14. až 17. storočia. Základná miera pri kontrol-

ných sondách bola 150 x 250 cm, vo všetkých prípadoch boli sondy vybrané do hĺbky minimálne 150 cm. Sondy boli podľa potreby rozšírené až do 500 cm. Prvá sonda (č. 1) bola vyznačená na strednom hrade na terase II v rozmeroch 150 x 250 cm. Sonda naviazala na začatý výkop pri začistovaní stredného hradu.

Nachádza sa v miestnosti s portálom a krbom (?) a s pôvodnou kamennou podlahou. Časť tejto podlahy bolo potrebné rozobrať, aby sa mohlo pokračovať v sondážnych prácach. Najkrajšia kolekcia nájdeného materiálu pochádza práve z tejto sondy. Ide o súbor glazovaných kachlíc, datovaných Dr. Holčíkom do 15. storočia (bližšie v odstavci o rozbere materiálov). Sonda č. 2 sa nachádza v tej istej miestnosti ako sonda č. 1, ale na južnej strane. Materiál vybraný po vrstvách obsahuje zbytky hlinenej keramiky, kostí a železných fragmentov. V sonde č. 3 v južnom rohu boli zistené dve kultúrne jamy s keramickým materiálom a železnými zlomkami neznámych predmetov. Najstaršie črepy, 13. – 14. storočie, boli nájdené pri prácach na juhozápadnom nároží v sonde č. 4.

Na terase IV – na dolnom nádvorí bolo vytýčených dohromady 6 sond s architektonickým zámerom. Priniesli zaujímavé výsledky, ktoré napomohli určiť jednotlivé stavebné fázy Levického hradu. Sonda č. 5 vytýčená v tesnej blízkosti rotundy s kruhovým pôdorysom obsahovala materiál zo 16 – 17. storočia, ale aj novoveké fragmenty. V ďalších sondách č. 6, 7, 8, 9, 10 materiál bol značne miešaný (15 – 18. storočie) obsahoval fragmenty hlinenej keramiky, kachlice, kostené predmety (korčule) a úlomky železných predmetov.

Materiál získaný výkopovými prácami na jednotlivých terasách hradu možno rozdeliť nasledovne:

- A) hlinené fajky
- B) hlinené nádoby
- C) kachlice
- D) sklo
- E) železné predmety

Výskumom bola získaná jediná minca – strieborný denár z pol. 17. storočia, bola nájdená pri prácach na severnej bašte.

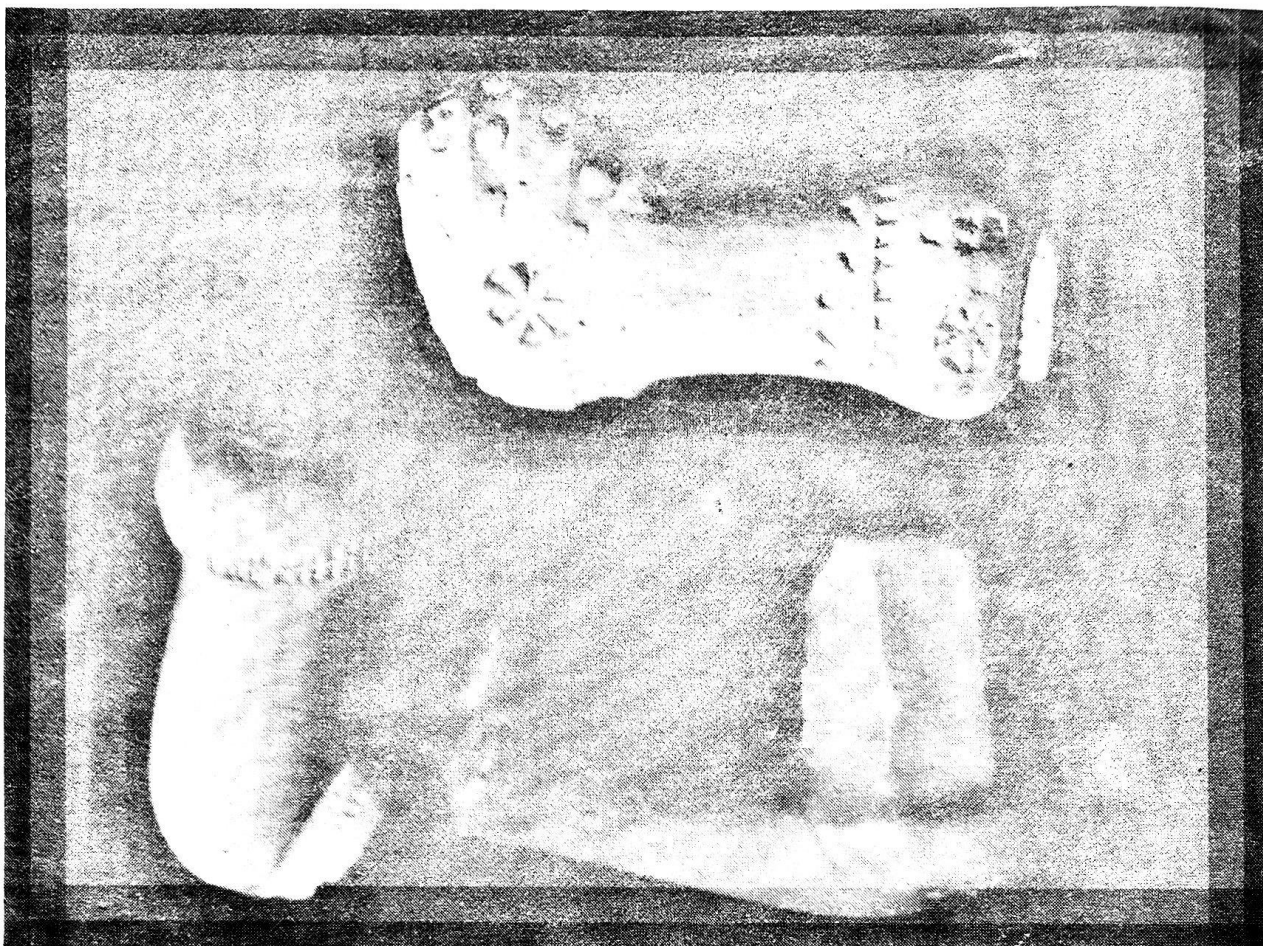
A) Hlinené fajky

Výskumom bolo získané celkom 13 kusov hlinených fajok a 2 ks rúrok („pípka“). Z nich je 7 glazovaných, ostatné sú bez polevy. Väčšinou ide o zelenú glazúru (3 ks) a hnedú (3 ks) v jednom prípade o čiernu. Ostatné sú tehlovej a bielej farby. V dvoch prípadoch sú fajky označené puncom:

- 1) M HÖNIG
SCHEMNITZ
- 2) M HÖNIG WWE

SCHEMNITZ, nad puncom je vytlačená plastická rozетка, u 2) hlava bradatého muža.

Fajky sú tvarovo rozmanité: s hlavičkou osembokou (2 ks), zdobenou kvetinovým dekórom (4 ks), rebrami

Hlinené fajky z výskumu Levického hradu

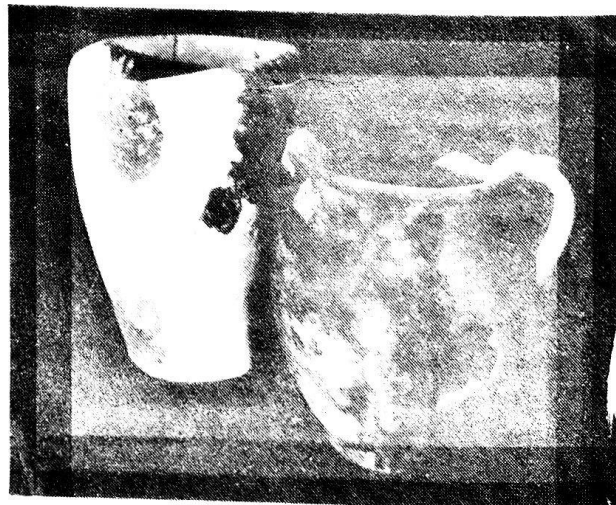
(2 ks), zúbkami a plastickou vlnovkou (2 ks), mušľovite upravenou spodnou časťou (1 ks). Valcovitý krk je väčšinou krátky, ukončený prstencom, ktorý je najčastejšie zdobený rýhami, trojuholníkmi, mriežkovitým dekorom a plastickými bodkami.

Rúrky fajok sú glazované zelenou polevou, jedna zdobená šupinovým ornamentom, druhá plastickými trojuholníkmi, listovým ornamentom a rozetkami. Okrem jednej sú všetky fragmentálne zachované.

B) Hlinené nádoby

Najpočetnejšiu skupinu tvoria fragmenty hlinenej keramiky. Ani jedna nádoba sa však nezachovala celá, neporušená. Reštaurovaný je zatiaľ iba odlievací téglík. Nádoba pochádzajúca zo severnej bašty je najlepšie zachovaná (je to džbán s jedným uškom). Najdená bola pri odkrývaní strielní. Najstarší črep možno datovať do 13. storočia, ale časové rozpätie najdeného materiálu je 14 – 17. storočie. Časť črepov je bez glazúry, ale vo väčšine prípadov ide o materiál, ktorý nesie stopy po farebnej glazúre, alebo po maľovaní. V materiáli sú zastúpené fragmenty tanierov, trojnožiek, pohárovitých nádob, pokrievok a hrncov. Pomerne veľkým počtom sú zastúpené úlomky tanierov (reštaurovaný zatiaľ nie je ani jeden kus). Vyskytujú sa aj fragmenty bez glazúry a zdobenia. Vo väčšine prípadov glazúra má hnedú zá-

kladnú farbu, na ktorej je častá výzdoba s bielym, žltým a svetlozeleným koncentrickým kruhom a vlnkami. Pozornosť si zasluhujú aj úlomky bielo glazované, zdobené hnedými kruhmi a farebnými ornamentami (prevažuje zelená, červená a žltá farba). Veľmi zaujímavý je fragment taniera so žltou glazúrou, na okraji zdobený červenými vodorovnými osmičkami so zeleným očkom

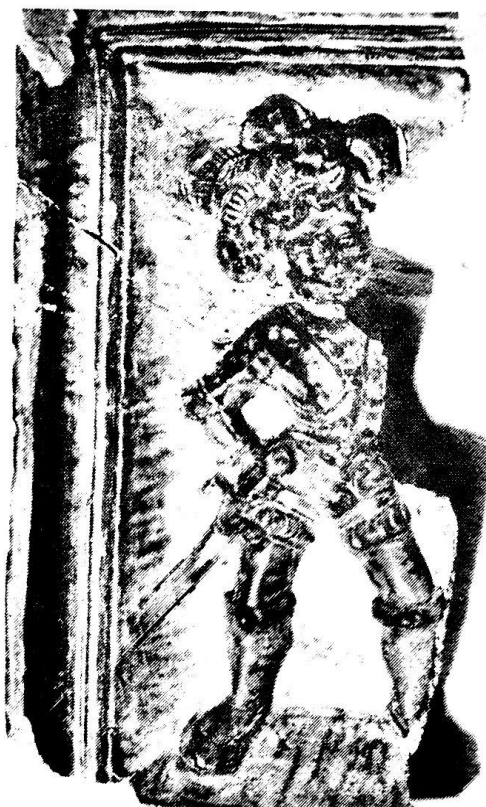

Hlinené nádoby z výskumu Levického hradu

a vlnovite prehýbanou stenou smerom ku dnu. Ďalší kus nesie škrvnovité ornamente modrej farby na bielom podklade. Na niektorých kusoch je zachované aj uško na zavesenie. Z trojnožiek sa zachovali len nôžky a duté držadlá v najrôznejších variantoch. Ďalšiu skupinu tvoria fragmenty bielych a sivých pohárov. Sú zdobené maľovaním červenou, alebo glazované z vonkajšej strany zelenou a hnedou farbou. Poslednú skupinu tvoria hrnce. Najčastejšie sú zdobené rytými vodorovnými rýhami, vlnkou alebo geometrickým ornamentom, alebo maľované červenohnedými pásmi. Vo väčšine prípadov boli hrnce z vnútornej strany glazované žltou alebo zelenou farbou. Zachovalo sa veľké množstvo úch s úlomkom horného kraja. Neglazované kusy sú najčastejšie zdobené rytými vlnkami, alebo skupinami vodorovných čiar a vpichov. Vyskytujú sa aj fragmenty vlnovite vytvoreným okrajom. Zachovalo sa dno pravdepodobne hrncovitej nádoby so stopami žltej glazúry a 6 otvormi. Pomerne veľkým počtom sú zastúpené aj pokrievky. Sú nezdobené, najčastejšie sivej farby.

C) Kachlice

Druhú najpočetnejšiu skupinu tvoria hlinené kachlice. Možno ich rozdeliť na dve skupiny: na glazované a neglazované. Z neglazovaných treba vyzdvihnúť dva kusy: hlavu bradatého muža a anjelička. Z glazovaných sú najkrajšie: rytier v pancieri, svätá Barbora (ženská postava s glóriou na hlave a v ruke drží miniatúrny kos-

Zelená glazovaná kachlica s postavou rytiera – 15. storočie

Fregment hlinenej kachlice

tol), kľačiaci anjel s veľkými krídlami, erb s vyobrazením leva s dvojitým chvostom a korunou na hlave (erb Levíc?). Väčšina ďalších kusov je zdobená reliéfnym ornamentom alebo geometrickými vzormi. Poleva má väčšinou zelenú farbu, menej sa vyskytujú kachlice s viacfarebnou glazúrou (žlto-hnedá, bielo-modrá kombinácia). Ide o skupinu komorových kachlic. Niektoré z nich sú rekonštruovateľné.

Poslednú skupinu tvoria železné a kovové fragmenty. Výskumom bol získaný jeden kľúč, dve pracky, jedna ostroha, dve delové gule, jeden dutý gombík a úlomky bližšie neurčiteľných predmetov.

D) Sklo

Fragmenty zo skla sú v skromnom počte. Zachovali sa časti hrdla s výlevkou (3 ks). Majú zelenú farbu a sú zdobené po celej ploche rýhami. Ďalej sú to fragmenty váz, z ktorých sa zachovalo hrdlo s rozširujúcim sa ústím a časťou tela. Z ďalšieho kusu sa zachovalo len ucho a úlomok so zvlneným okrajom a drobné fragmenty. Zaujímavý je úlomok z menšej nádoby, ktorý je po dolnom obvode zdobený vypuklými hrbolčkami, je bielej farby.

Dosiahnuté výsledky priniesli nové poznatky o stavebnom vývoji Levického hradu a ukázali ďalšie možnosti v pokračovaní výskumu, aby sa získal ucelenejší obraz o historickom vývoji hradnej architektúry. Komisia, ktorá zhodnotila výsledky, doporučila pokračovať v prácach najmä v týchto polohách:

- interiér hradného paláca
- priestor medzi hradným palácom a štítnym múrom
- dokončiť výskum na južnom svahu hradného kopca na dolnom nádvorí (sondy č. 5 – 9) až po úroveň sterilného terénu
- uskutočniť zisťovaciu sondáž na západnom nádvorí.

UNIKÁTNY STREDOVEKÝ NÁLEZ Z NOVÉHO TEKOVA

Od konca minulého roka sa Tekovské múzeum v Leviciach môže pyšiť dvoma kolekciami stredovekých železných predmetov, ktoré súbory predstavujú dosiaľ najväčšie hromadné nálezy na území Slovenska z obdobia stredoveku. Objavené boli na jeseň r. 1983 keď závod Povodie Hrona n. p. Banská Bystrica uskutočnil úpravy koryta rieky Hron, medzi Novým a Starým Tekovom.

Bagrista Jozef Bob vybagroval v novembri a decembri stredoveké železné predmety, o ktorých informoval Tekovské múzeum, kde priniesol veľkú časť nálezov. Lyžica bagra vyzdvihla železné predmety v oboch prípadoch asi z hĺbky 200 cm, spod hrubej vrstvy štrkového nánosu na pravej strane riečišťa vo vzdialenosti asi 130 – 150 m severne od trasy riečného prievozu 40 – 60 m od seba. Prvý súbor predstavuje 25 predmetov, druhý celok 39 kusov, spolu 64 železných predmetov na základe predbežného určenia s takouto skladbou: 2 dvojstranné meče, 46 rôznych sekier, 9 hákov s tulajkou (6 jednoduchých, 3 s pomocným bodcom), 3 otky, 1 kováčske kladivo, 1 kamenársky klin, 2 tzv. korytárske dláta (jednostranné a dvojstranné).

Oba hromadné nálezy patria rámcovo do 14. – 15. storočia. Sú v nich zastúpené militária (zbrane), ale aj zaujímavá, funkčne a morfológicky členitá séria pra-

covných nástrojov. Situovanie nálezového súboru na trase riečného prechodu a v nadväznosti na významnú komunikačnú spojnicu Pohroním zvyšuje jeho vypovedaciu schopnosť i k niektorým otázkam hospodárskych dejín Slovenska v stredoveku.

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝSKUM V TEKOVSKOM HRÁDKU

V lete tohoto roku vykonával závod Povodie Hrona n. p. Banská Bystrica rozsiahle terénne úpravy ornice v Tekovskom Hrádku. Pri týchto prácach nachádzali veľké množstvá črepového materiálu, na čo upozornili pracovníci závodu Tekovské múzeum v Leviciach. Po konzultácii archeológa múzea s odborníkmi AÚ SAV Nitra bol v septembri začatý záchranný výskum pod vedením PhDr. Kujovského.

Pri výskume boli odkryté objekty z neskorej doby kamennej, maldšej doby železnej a zo stredoveku. Najvýznamnejším výsledkom pri záchranej akcii bolo preskúmanie obytných chát z doby laténskej. Chaty mali obdĺžnikový pôdorys s kolovou konštrukciou, po ktorých sa zachovali kolové jamky. Vo vnútornom priestore pôvodnej chaty sú zbytky ohniska.

Ojedinelým nálezom je kostrový hrob dieťaťa z prvej polovice 10. storočia nášho letopočtu, bohato vybavený bronzovými šperkami (náušnice, gombičky, atď.). Ďalej bol odkrytý hrob muža bez milodarov a vybavenia.

Tieto nálezy sú priamym dôkazom intenzívneho osídlenia nad tokom Hrona a teda aj dokladom strobylosti osídlenia nášho regiónu.

Archeologické zbierky v Tekovskom múzeu

V decembri roku 1982 boli zbierkové predmety presťahované do budovy bývalého františkánskeho kláštora. Depozitáre, ktoré boli umiestnené v hlavnej budove múzea, bolo nutné vyprázdniť, nakoľko začiatkom nového roka sa začala obnova budovy.

Archeologické zbierky sú uložené v dvoch miestnostiach kláštora na prízemí, spolu s depozitármi národopisného oddelenia. V priestoroch vlhkosť dosahuje 90 – 100 %. steny plesnivujú a šíria nepríjemný pach. Toto prostredie nepriaznivo pôsobí na drevené predmety, ale značne škodí aj hlineným predmetom, hlavne tým, ktoré sú doplnené, zrekonštruované sádrou.

V múzeu je v súčasnosti 842 evidovaných archeologických predmetov, z ktorých na druhostupňových kartách je spracovaných 264 kusov. Materiál je rozdelený do jednotlivých období nasledovne:

Paleolit a mezolit	75 ks
Neolit	105 ks
Eneolit	72 ks
Doba bronzová	183 ks
Halštatt	34 ks
Latén	43 ks
Doba rím. a stáh. nár.	317 ks
Doba slovanská	13 ks

Značná časť archeologických zbierkových predmetov je zdokumentovaná aj vo fotoarchíve Tekovského múzea. Počet negatívov zachytených na evidenčných kartách je 386.

FAREBNOSŤ A ORNAMENTIKA V LUDOVOM VÝTVARNOM PREJAVE S PRÍKLADMI Z REGIÓNU LEVICKÉHO OKRESU.

KATARÍNA HOLBOVÁ

Národopisná veda skúma pod pojmom **ľudový výtvarný prejav** užité umenie, aj umelecký prejav v užšom slova zmysle. Termín **ľudový** nevyjadruje v každom prípade **sociálny pôvod** tvorcu konkrétneho predmetu, alebo umeleckého diela. Ľudový, vzhľadom na užívateľa, môže byť aj výrobok-dielo profesionálneho remeselníka i priemyselný výrobok. Zväzbné je, aby **termín ľudový vyjadril sociálne prostredie, kde sa skúmaný artefakt uplatnil a používal**. Do prelomu 19. – 20. storočia bolo pre Slovensko najcharakteristickejšie **dedinské roľnícke prostredie**. V niektorých regionoch a pre konkrétne historické obdobia je na Slovensku typické aj sociálne prostredie pastierske, banícke, remeselnícke i roľnícke, a to nielen dedinské, ale aj mestské.¹⁾ Pre územie Levického okresu bolo až donedávna príznačné ako ľudové – dedinské roľnícke prostredie.

V súvislosti so štúdiom ľudového výtvarného umenia sa používa aj termín **neprofesionálne výtvarné umenie**, ktorý vystihuje podstatnú vlastnosť autorov skúmaných artefaktov. Vyjadruje skutočnosť, že ľudový tvorca nemal žiadne umelecké vzdelanie. Bol v tejto oblasti samouk, obvykle využívajúci miestne výtvarné tradície a rešpektujúci normy kolektívu, v ktorom žil a tvoril. Absencia výtvarného vzdelania je jedným z kritérií aj pre súčasných neprofesionálnych tvorcov.²⁾

Potrebné je vymedziť aj pojmy **tradičný** a **súčasný** v súvislosti s ľudovou kultúrou a ľudovým výtvarným prejavom ako jej súčasťou. Časové vymedzenie, pokiaľ bola tradičná a od kedy je súčasná ľudová kultúra, nie je rovnaké pre celé územie Slovenska. Vo všeobecnosti však za súčasné obdobie v ľud. kultúre považujeme obdobie po II. svetovej vojne, keď v súvislosti s politickými a hospodárskymi zmenami v štáte, nastali postupne veľké zmeny aj v spôsobe života obyvateľov slovenských dedín, v ich kultúre. V našej práci sa zaoberáme zmenami vo farebnosti a ornamentike, ktoré nastali v priebehu 20. storočia, pričom za tradičné považujem javy v období pred II. svetovou vojnou a za súčasné obdobie časový úsek po nej.³⁾

V tradičnej ľudovej kultúre tvorili výslovne ozdobné predmety, (umenie v užšom slova zmysle) len nepatrnú časť toho, čo dnes považujeme za prejav ľudového výtvarného cítenia: napr. maľby na skle, drevené plastiky, kraslice, šperky, zdobené praslice, črpáky, atď. **Estetický názor a výtvarný prejav** ľudového tvorcu bol zásadne **podriadený požiadavkám praktického účelu konkrétneho predmetu**. Táto zásada sa dodržiavala pri ktoromkoľvek materiáli a v každej oblasti hmotného i duchovného života ľudu a uspokojovania potrieb s tým súvisiacich. Výzdoba nesmela obmedzovať úžitkové vlastnosti predmetu. Takými boli nielen napr. pevnosť, účelný tvar, potrebná váha, ľahká údržba – najmä pri pracovných nástrojoch, ale aj vlastnosti umožňujúce plniť napr. funkciu magicko-ochrannú, religióznu, stavovskú, obradovú. Medzi takéto úžitkové vlastnosti patrila aj farebnosť a ornamentika. Teda nie sú to vždy praktické

vlastnosti v dnešnom slova zmysle.⁴⁾ To často mylí dnešného človeka, že pre neho jednoznačne zdobný prvok, mal v tradičnej ľud. kultúre pre užívateľa praktický význam. Tak napríklad u odevných súčiastok výšivka často vlastne zakrývala, alebo sama tvorila spojovací šev, upevňovala a začisťovala okraj látky. V keramike používané zdobenie brucha a ústia nádob plastickým pásom vlastne spevňovalo túto časť nádoby. Vodou vypolievaný vzor na hlinených dlážkach mal ponajprv zamedziť prášeniu pri zametaní.⁵⁾ Príkladov je bez počtu. Stačí keď pochopíme, že **podstatou tradičného ľudového výtvarného prejavu je estetické dotvorenie predmetov dennej potreby, teda užité umenie a nie dekoratívne umenie**. Zdobnosť mala zvyčajne svoje hlbšie opodstatnenie, zmysel.

Účel – funkčnosť predmetov sa v priebehu času menila aj v ľudovom prostredí. Mnohé predmety dennej potreby sa postupne prestávali používať vo svojej pôvodnej funkcii (pracovný nástroj, všedná odevná súčiastka). Zaniknutie praktickej funkcie často znamenalo aj fyzické zaniknutie týchto predmetov. Keď praktická funkcia len ustúpila z miesta inej, teda aj estetickej funkcii, ďalší vývoj formy tohto predmetu usmerňovala už nová funkcia. Predmet postupne zmenil aj svoj vonkajší vzhľad. **Kde sa estetické pôsobenie artefaktu uprednostnilo pred jeho praktickými vlastnosťami, pôvodná skromná výzdoba sa rozrástla**. Zväčšila sa veľkosť vyzdobenej plochy, spestrila sa farebná paleta a obohatila ornamentika a ďalšie motívy. **Častokrát sa zároveň porušila rovnováha medzi tvarom predmetu, materiálom z ktorého bol zhotovený a technikou výzdoby**. Samouúčelnosť výzdoby tak sklzála až do nevkusy, čo možno tvrdiť aj napriek tomu, že národopisná veda nedovoľuje hodnotiť predmety používané v tradičnom ľudovom prostredí estetickými kritériami iného časového a sociálneho prostredia. Ako príklad tohto procesu v našom regióne je vývoj formy ženského vrchného „rohateho čepca“ v tzv. čilejkárskych dedinách⁶⁾ za posledných 60 rokov. Rozdiely sú v sortimente, veľkosti nádob, ich výzdobe, ktoré zisťujeme pri porovnávaní pukanskej hrnčiny z predvojnovovej a súčasnej produkcie. Vyplyvajú okrem iných príčin aj zo spomenutej zmeny základnej funkcie súčasných hrnčiarских výrol kov. Podobne aj nalakované kolovrátky, praslice, mažiare a pod., ktoré tvoria výzdobu mnohých moderných dedinských interiérov, stratili pôvodný význam ako pracovné náradie.

Po stáročia trvajúca požiadavka sebestačnosti – samozásobovania roľníckej rodiny a dedinskej pospolitosti, formovala v tradičnom dedinskom prostredí každodenný život i sviatočné chvíle. Jednotlivé rodiny i dedinský kolektív ako celok sa usilovali svojpomocne vybudovať nielen obydlie, pracovné nástroje, odev, zabezpečiť si obživu. Sami si zaistovali aj uspokojenie potrieb duchovných – vzdelanie, zábavu, právo, atď. Prevažne naturalne hospodárenie na slovenskom vidieku ešte kon-

com 19. storočia znemožňovalo taký import remeselníckych a najmä priemyselných výrobkov, aký poznáme už z obdobia I. CSR. Jeho rozsah v medzivojnovom období je však v porovnaní so súčasným prílivom priemyselnej produkcie na vidiek malý. Ľudový výrobca bol preto nútený maximálne **využiť všetky možnosti, ktoré dávala príroda** v jeho najbližšom okolí. Svoje výrobky zhotovoval hlavne z dostupných prírodných materiálov (hlina, kameň, drevo, prútie) a z poľnohospodárskych produktov, ktoré si sám dopestoval (konope, ľan, slama, perie, koža, atď.). Pretože **dokonale poznal a rešpektoval tento lacný, prístupný a pritom veľmi kvalitný materiál, dokázal využiť prirodzené vlastnosti týchto surovín aj pri estetickom dotvorení svojich výrobkov.**⁷⁾ Badáme to najmä na tých predmetoch, ktorým on sám vôbec neprisobil nejakú estetickú hodnotu a hľadel pri ich výrobe výlučne na účelnosť. Najčastejším príkladom je použitie viacerých druhov materiálu pri výrobe pracovných nástrojov, kuchynského náčinia i odevu.

Kombinácia viacerých druhov materiálu, ak to vyžadovali nároky na vlastnosti výrobku, prispôsobenie jeho tvaru a rozmerov podľa požiadaviek konkrétneho človeka-užívateľa, spravila aj z bežného pracovného náčinia nielen praktický, ale aj pekný predmet. Obýčajné drevené hrable mali každú časť z iného druhu dreva preto, že jeden druh dreva bol pevnejší, iný pružnejší a ďalší mal menšiu váhu, alebo sa dal na hladšie opracovať. Hotové hrable boli teda nanajvýš kvalitným nástrojom. **Rôzne prirodzené sfarbenie** použitého dreva však dnes na nás pôsobí aj ako **estetický prvok**. Kombinovanie materiálov bolo bežné na mnohých úžitkových predmetoch tiež v našom regióne, ako to dokumentujú aj zbierky Tekovského múzea. Napríklad v domáckej košíkárskej výrobe bolo bežné kombinovanie ražnej slamy a bieleného, alebo od kôry neolúpaného lyka z prútia, ako to vidieť na starých zásobníkoch, úloch, ošietkach. Na rozmanitých prútených košíkoch, ohrádkach, zásobníkoch, sa kombinovali prúty rôznej hrúbky a z rôznych druhov drevín, t. j. odlišných aj sfarbením kôry, prípadne sa kombinovalo prútie a štiepané luby, alebo olúpané a neolúpané prútie.⁸⁾ V tunajších tkaninách sa od prelomu 19. – 20. storočia bežne kombinovala konopná či ľanová domáca priadza s továrenskou spracovanou bavlnou-pamukom. Podľa toho, či sa každý druh priadze použil oddelene (iba v útku a iba v osnove), alebo sa miešali aj tam, dostávala aj hladká plátená tkanina prirodzenú farebnú štruktúru pásov, kociek alebo melíru.⁹⁾ Vlastná farba dostupnej suroviny – hliny sa výrazne uplatnila v hrnčiarstve. Pukanskí i brežanskí hrnčiari si vedeli z hliniek namiešať farby od bielej cez odtiene hnedej až po čieru.¹⁰⁾ V tradičnej architektúre nášho regiónu sa na konečnú povrchovú úpravu – výmaľbu stien používala okrem bieleho vápna aj hlina rozdrobená s vodou na riedke blato. Okrem svojej prirodzenej hnedastej a žltkastej farby sa aj prifarbovala: sadzami na sivo a čierne, kravským trusom na zelenka-vo.¹¹⁾

Farebnosť predmetov dennej potreby mala v tradičnom ľudovom prostredí často praktický význam, nebola len ozdobou. Farba slúžila na ochranu povrchu pred znečistením, alebo aspoň opticky znížila viditeľnosť znečistenia. Podľa toho sa používali odtiene farieb pri maľbe steny domu na jeho obytnej a hospodárskej časti (obytná farebnejšia alebo biela, hospodárska časť len omazaná blatom), alebo v interiéri pitvoja (klenba otvoreného komína čierna, okolie čelustí pece a horná

plocha otvoreného ohniska omazané len blatom, alebo sivej farby, ostatné steny biele alebo farebné).¹²⁾ Podobný účel má aj farebnosť bielizne a vrchného odevu. Bielizeň bývala málofarebná, aby sa dala dobre udržovať – prať, lebo sa nosila viac ako vrchný odev. Ten býval z pestrejších, jemnejších materiálov, bohatšie zdobený. Teda farebnosť sa uplatňovala účelene.

V používaní farieb, výbere farebnosti, badáme v tradičnom ľudovom prostredí ešte ďalšiu tendenciu. Farba slúžila aj ako prostriedok odovzdávania určitej informácie sociálneho charakteru navonok, t. j. pre okolie, v konkrétnom časovom a geografickom prostredí. Znamená to, že **farby majú svoj komunikatívny význam, historicky vytvorenú a ustálenú symboliku**. Tento jav existuje nielen v tradičnej ľudovej kultúre, ale v celej kultúre ľudskej civilizácie. V ľudovej kultúre sa táto symbolika farieb obzvlášť výrazne uplatnila v odevu.¹³⁾

V našom regióne sa dodnes udržal ľudový odev v „čilejškárskych“ obciach, a to u staršej a strednej generácii žien. Podľa farebnosti kroja možno i dnes zistiť, ktorá žena je mladšia, ktorá staršia, či má smútok, alebo je obľúčená na slávnostnú príležitosť veselšia. Pri porovnávaní súčasného odevu s odevom, ktorý sa nosil v týchto dedinách pred 60 rokmi, výrazná je aj zmena v symbolike farieb. Za „smutné“ farby vo výzdobe odevu sa tu oddávna až dodnes považujú okrem čiernej aj zelená, modrá a fialová. Žltá, červená, ružová sú „veselé“ farby, ktoré sa v minulosti uplatňovali len na výzdobe odevu pre mladšie. Približne do 20. rokov 20. storočia, keď sa používala na vrchný odev zväčša len farbiarčina (čierna a indigovomodrá) a modrotlač, tmavá farba nebola smútočná. Základná farba vrchného odevu bola pre ženy mladé, staré, ba i pre deti, farba čierna a indigovomodrá. Od 30. rokov nášho storočia až po súčasnosť sa však v tomto mikroregióne uplatňuje pestrejšia farebnosť na celom odevu.¹⁴⁾

V tradičnej kultúre na Slovensku bola pôvodne biela farba farbou smútku. Červenej sa zas pripisoval magický – ochranný účinok. Na symboliku farieb a najmä pri ich ladení na odev, zohrala svoju úlohu cirkevná symbolika pri liturgických obradoch (napr. ženy si obliekali v nedeľu do kostola šaty podľa farby omšového rúcha). Regionálne zvláštnosti tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku spočívajú okrem iných príčin vo veľkej miere aj v rozmanitej, pre ten-ktorý region charakteristickej farebnosti rovnakých javov (napr. pri keramike, odevu, textilách, farebnosti stavieb, nábytku, a pod.). **V každom regióne môžeme zistiť preň typické farebné cítenie**, odzrkadľujúce estetické myslenie jeho obyvateľov. Typické je vzájomným ladením farieb, ich kombináciou a dominujúcou farbou. A opäť odev a textil sú toho veľmi výrazným príkladom. Veď nielen podľa siluety, strihu, zdobnej techniky a ornamentiky vieme určiť, odkiaľ kraj ochádza. Aj farebnosť odlišuje kraj záhorského Lábu od odevu z okolia Piešťan, Trnavy, Myjavy, podobne farebnosť odevu žien z dvoch susedných obcí na Horehroní – Heľpy a Závadky sygnalizuje, že sa jedná o dva odlišné varianty ženského odevu. Niekeddy to však môžu byť len nepatrné rozdiely vo farebnosti odevu, pociťované iba obyvateľmi regiónu, podľa ktorých sa odlišujú jednotlivé obce toho istého mikroregiónu s tým istým odevným variantom.¹⁵⁾ Obdobná je situácia s farebnosťou hrnčiny pozdišovskej, pukanskej, gemerskej, ľubietovskej, atď. **Farebnosť je dôležitým identifikačným znakom** aj vo výslovne umeleckých ľudových dielach, ako sú maľby na skle a drevené plastiky.¹⁶⁾

Pri štúdiu súčasných zmien farebnosti v ľudobom výtvornom prejave zisťujeme, že výrazne ustupuje využívanie prirodzenej farebnosti materiálov a zvýšilo sa uplatňovanie priemyselných farbív. V intenzite ich využívania niet väčších rozdielov medzi dedinským a mestským prostredím. **Uprednostňovaním dekoratívnoti sa obohatila farebná škála** vo výzdobe mnohých predmetov z každej tematickej oblasti ľudovej kultúry (odev, architektúra, domácka výroba, zvykoslovie, atď.). Často sa pritom **stráca účelné použitie farieb**. Regionálne zvláštnosti a symboliku farebnosti postrehujeme aj v súčasnosti, no neraz sú odlišné od noriem toho-ktorého regiónu, zaužívaných v predošlom období. K zmenám dochádzalo v jednotlivých regionoch Slovenska už v minulosti, ako to ilustroval príklad ženského odevu „čilejkárskych“ dedín. V ich súčasnom odevu sa uplatňuje ustálená farebnosť z medzivojnového obdobia. Hoci už nenosia „lipički“ a „kabáťiki“, ktoré bývali z rovnakého, alebo farebne príbuzného materiálu ako „sukňa“ a zástera-„meleša“, novú odevnú súčiastku (pulóver a sveter) majú farebne zladenú. Teda strihom a materiálom odlišná súčiastka odevu (trebárs aj z konfekcie) má obvykle zelenú, modrú, fialovú, cyklámenovo-ružovú a smútočnú čiernu farbu. Odlišné miesto od tradičného miesta si našla farebnosť v súčasnej architektúre tohto mikroregionu. Obľúbená zelená, modrá a biela farba stien domov) používaná na ich exteriéri, no aj vo vnútri, ba i na niektorých kusoch nábytku najmä na laviciach), sa preniesla na nové železné i drôtené ploty a na bránky.¹⁷⁾ Tie bývali voľakedy zväčša drevené a prírodnej farby, alebo boli hnedé. Na zmenu farebnosti v súčasnej ľudovej kultúre, v jej výtvorných prejavoch, vplyva nepochybne tiež intenzívny prílív nových priemyselných výrobkov na vidiek. Či už je to rozmanitý stavebný materiál, pracovné náradie, vybavenie domácnosti, textilie na odev, a pod. ich prijatím a uplatnením sa postupne mení nielen napr. technická úroveň domácnosti. Mení sa jej vonkajší vzhľad, teda, aj farebnosť a s ňou súvisiace estetické pôsobenie. Je to jedna z príčin, prečo dnešné domy a celé dediny vyzerajú ináč ako pred 30 – 40 rokmi. Ako malý príklad môže poslúžiť zmena tradičnej krytiny – slamy a šindľov za modernejšiu škridľu, eternit a dnes veľmi častý plech. Tento proces – zmena krytiny – sa uskutočňoval postupne, preto si uvedomujeme túto zmenu a esteticky ju vnímame skôr pri porovnávaní starých a súčasných fotografií tej istej dediny, ako pri jej osobnej návšteve v teréne.¹⁸⁾

Ludové výtvorné cítenie sa realizuje nielen v tvare predmetov, ich farebnosti, ale tiež v **ornamentike, v kompozícii výzdoby a použitej zdobnej technike**. Čo sa týka frekvencie základných typov ornamentu (geometrický, rastlinný a figurálny), v ľudovom výtvornom prejave nie je rovnaká. Je rozdielna či už podľa použitého základného materiálu, z ktorého sú ozdobované predmety zhotovené (drevo, textil, kov, keramika,...), z hľadiska funkcie týchto predmetov (pracovný nástroj, nábytok, náhrobník, odevná súčiastka, atď.) i v rámci regionálnej špecifiky ornamentu. Ornamentálny typ podmieňuje aj technika, ktorou je výzdoba realizovaná, pritom rôzne druhy materiálov umožňujú použiť len určité zdobné techniky pre každý druh.

Najčastejší a najrozšírenejší je symetrický geometrický ornament. Dá sa vytvoriť každou technikou a na každom materiáli (napr. rezbou, maľbou, výšivkou, tkaním, aplikáciou, rytím,...). Keďže tento typ ornamentu tvoria veľmi jednoduché základné motívy a ich

kombináciou možno dosiahnuť i bohatý vzor, dokážu ho uplatniť aj menej vynaliezaví a zruční ľudia. **Rastlinný ornament** možno tiež zostaviť z jednoduchých geometrických motívov, je ale náročnejší na výber vhodnej techniky a teda aj použitého materiálu. U tvorcu je k tomu potrebný už výtvarný talent, schopnosť štylizovať a kombinovať. Kým geometrický ornament bol v našom regióne často uplatnený aj na predmetoch výslovne úžitkových, rastlinný ornament sa uplatnil najmä na predmetoch, ktoré mali byť nielen praktické, ale aj pekné (napr. sviatočné rukávce, džbán na víno, truhlica na šaty, a pod.). **Figurálny ornament** so zoomorfnými motívmi (vták, jeleň, had, kohút, atď.), alebo rôzne štylizovanou mužskou a ženskou postavou, sa v slovenskom ľudovom výtvornom prejave celkove vyskytuje na úžitkových predmetoch iba zriedka. Zdobili sa ním hlavne predmety s dominujúcou magickou a obradnou funkciou (obradný svadobný koláč-radostník, kútne plachty, náhrobníky, bačovský riad, hudobné nástroje, dary lásky-praslice a piesty, atď.).¹⁹⁾ V našom regióne sa možno s týmto typom ornamentu stretnúť len výnimočne. **Figurálna tvorba je typická najmä pre tradičné ľudové výtvarné umenie v užšom slova zmysle**, ktoré reprezentujú maľby na skle, vyrezávané či maľované bielehemy, vkladáčky do fliaš a pod.²⁰⁾

Figurálne i rastlinné motívy mali často svoj symbolický význam: strom života, vták = duša, had = ochranca, kohút = ostražitosť,... Pochopiť túto obrázkovú symbolickú reč možno z ľudovej terminológie pre jednotlivé motívy, ale tiež napríklad porovnaním motívov z ľudovej slovesnosti (piesní, rozprávok, zariekaní).²¹⁾

Z uvedených troch typov ornamentu sa v teréne stretáme obvykle v čistej forme len s geometrickým ornamentom, tvoriacim i komplikované kompozície. Motívy rastlinného i figurálneho ornamentu len zriedka samé tvoria celú kompozíciu výzdoby. Zvyčajne sa kombinujú dva, alebo všetky tri typy ornamentu. **Spájaním jednotlivých prvkov ornamentu vytvorené motívy – vzory, sa v ľudovom výtvornom prejave uplatňujú v niekoľkých kompozíciách**. Buď sa použije len **samostatný – izolovaný motív**, alebo sa jeho **opakovaním vytvorí pás**, prípadne tento opakovaný motív vyplní celú plochu. V našom regióne zdobil samostatný ornament najčastejšie napr. dná hlinených misiek, tanierov, drevených foriem na maslo, chrbát ženského kožucha, rohy modrotlačových i bielych vyšívaných ručníkov, či drevené štíty domov v podobe priezorníka. S výzdobou komponovanou do pásov sa v našom kraji stretávame hlavne na tkaninách, na okrajoch hlinených nádob a tanierov, v podobe lemu na odevných súčiastkách, na pracovných nástrojoch z dreva, na košíkárskych výrobkoch zo slamy i prútia. Je to asi najčastejšie používaná kompozícia ako na výslovne úžitkových predmetoch, tak aj na predmetoch ozdobných. V radení viacerých pásov výzdoby nad sebou, či vo zväčšovaní šírky pásov možno už vidieť prechod ku kompozícii na celú plochu. Táto je príznačná pre tie artefakty, ktoré plnia napr. funkciu magickú, obradovú, reprezentačnú, stavovskú a pod., kde praktický účel je druhořadý. Ako príklad z nášho regiónu môžeme uviesť výzdobu ženského sviatočného žepca i celého kroja zo spomínaných „čilejkárskych“ dedín, výzdobu prednej časti tunajších sviatočných mužských košiel, bohaté vzorovanie tkaných vankúšov, ozdobných uterákov i obradových plachiet z tohto mikroregionu. V celom okrese možno nájsť praslice, piesty na pranie a mangle, ktoré majú výzdobu po celej ploche vrchnej strany. Podobne pukanská hrnčina i hlinený

riad z Brehov či ďalších stredísk, ktorý sa používal pri stolovaní na sviatočné príležitosti, alebo na výzdobu interiéru, mali zdobený celý povrch. Truhlice na šaty mali vyzdobené maľovaným i verezávaným dekorom celú prednú stranu. V „čilejkárskych“ dedinách bolo zvykom na nedeľu či inú sviatočnú príležitosť ozdobiť hlinenú podlahu izby i pitvora, ba aj odstienok, dvor a predomie vodou vypolievaným vzorom, ktorý pokryl celú plochu ako koberec. Možno teda povedať, že aj pri ornamentike, rovnako ako u farebnosti je v ľudovom výtvarnom prejave zreteľný súvis medzi základnou funkciou ozdobovaného predmetu a bohatosťou – charakterom výzdoby. Platí to najmä pre obdobie tradičnej ľudovej kultúry.

Pre bližšiu informáciu uvádzam tu ešte stručný prehľad zdobných techník, uplatňovaných v regióne Levického okresu, tak ako sa viažu k jednotlivým najčastejšie používaným materiálom.

- Slama** – zubovitým ohýbaním prameňa slamy vytváraná mrežka v stene slamenej zásobnice či košíka = prelamovanie;
- Prútie, kukuričné šúpolie** – rôzne ozdobné formy vplete, blízke tkáčskej väzbe plátenej a keprovej a ich odvođeninám, tiež ažúrovanie, najmä pri šúpolí;
- Drevo** – vruborez, žliabkovanie, sústruženie, profilovanie, vypilovaný výrezový dekor, rytie, reliéfná rezba, maľba, fládrovanie, zriedkavé bolo vyľievanie olovom, v súčasnosti rozšírené je vypaľovanie;
- Kov** – filigrán, gravírovanie, razený dekor a vykúvaný dekor;
- Kameň** – maľovaný dekor, reliéfny plastický dekor;
- Keramika** – maľovanie, rytý dekor, plastické modelovanie;
- Koža** – aplikácia, sirmovanie, ručná výšivka, maľovanie;
- Textil:**
- Tkaniny** – ozdobené väzby použité v základnej tkanine t. j. odvođeniny keprovej a pikovej väzby, vlastný dekor vytkávaný preberaním (flotáž) a brožovaním (samostatné motívy), najčastejšie však ripsom;
- Výšivka** – podľa počítanej nite t. j. krížiková, ažúrovanie, výrez, ďalej výšivka na tyle, výšivka cez riasenie, výšivka perličkami, predkreslená výšivka t. j. hladkovanie, výplne rôznymi stehmi, aj biela plná a dierková výšivka, vyšívanie šijacím strojom;
- Čipka** – háčková, macramé, ako import paličkovaná čipka;

Iné textilné techniky – nášivky, modrotlač, ozdobné štepovanie šijacím strojom.

Môj príspevok je len stručnou informáciou o problematike ľudového výtvarného prejavu a nevyčerpáva všetky aspekty štúdia tohto fenoménu tradičnej i súčasnej ľudovej kultúry. Svoju pozornosť som zamerala predovšetkým na ľudové užité umenie, pretože umelecký výtvarný prejav v užšom slova zmysle v regióne Levického okresu je predmetom inej mojej práce.²²⁾ Na záver môžem zhrnúť svoje poznatky o ľudovom výtvarnom prejave nasledovne:

1) Pre tradičný ľudový výtvarný prejav je príznačné

- uprednostňovanie praktického účelu pred samouúčelným dekoratívnym, základom je užité umenie;

- vo farebnosti a ornamentike využívanie prirodzených vlastností materiálu, hlavnou funkciou podmienená farebná a ornamentálna kompozícia, rešpektovanie ustálenej symboliky a regionálnej špecifiky pri voľbe farebnosti a ornamentu;
- regionálne špecifiká sú určené prírodnými pomermi, stupňom hospodársko-spoločenského vývoja, dominujúcim zamestnaním obyvateľov, ich etnikou a konfesijnou príslušnosťou, intenzitou prenikania nových vplyvov z cudzieho prostredia;

2) Súčasné zmeny v ľudovom výtvarnom prejave vyplývajú

- zo zmien pôvodnej hlavnej funkcie mnohých predmetov dennej potreby a v uprednostňovaní dekoratívnosti;
- z tempa súčasného hospodársko-spoločenského rozvoja v konkrétnych regiónoch, z intenzity nahrádzania prírodných materiálov a domácky či remeselne zhotovených predmetov priemyselnými výrobkami;
- z vysokej intenzity vzájomných kontaktov aj medzi geograficky navzájom vzdialenými oblasťami prostredníctvom rozvinutej dopravy a masovo-komunikačnými prostriedkami, čo podporuje kultúrne zjednocujúci proces, až určitú uniformitu.

POZNÁMKY A LITERATÚRA.

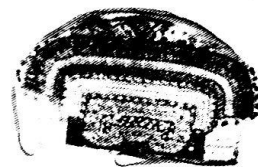
- 1) Československá vlastivěda III. – Lidová kultura, Praha 1968. kap. VII. – Zaměstnání a výroba, s. 393 – 466. a kap. XII. – Lidové umění, s. 703 – 713.; Plicková, E.: Výtvarné umění. Slovensko. Lud – II. časť, Bratislava 1975. s. 1117 – 1133.
- 2) Čierna, K.: Kategórie súčasného neprofesionálneho výtvarného prejavu. Slovenský národopis, 1978, s. 429 – 435.; Dangelová, O.: Vidiecky konzument a jeho vzťah k výtvarnej produkcii. Slov. národopis, 1978. s. 438 – 450.; Kovačevičová, S.: Úloha tradícií v profesionálnej a neprofesionálnej výtvarnej tvorbe. Slov. národopis, 1978. s. 415 – 427.
- 3) Horváthová, E.: K teoretickým aspektom problematiky tradície. Národopisne informácie, 1981, č. 3., s. 1 – 22.
- 4) vid' poznámku č. 1).
- 5) Gellenová, K.: Polievacie vzory z „čilejkárskych“ dedín v okolí Levíc. Zborník SNM-Etnografia, 1984. s. 132 – 140.
- 6) Jedná sa o nasledovné slovenské dediny v severozápadnej časti Levického okresu, ktoré patrili do bývalej Tekovskej župy: Čajkov, Gondovo, Hronské Kľačany, Hronské Kosihy, Nová Dedina, Opatová, Podlužany, Rybník n/Hronom, Starý Tekov, Tlmače, Veľké Kozmálovce.
- 7) vid' poznámku č. 1).
- 8) Domácka výroba zo slamy a prútia v okr. Levice po II. svet. vojne prakticky zanikla, a tak cca 300 predmetov z prútia a slamy, ktoré sú v národopisnej zbierke Tekovského múzea, je cenným dokumentom o jej vysokej estetickej úrovni. V zbierkovom fonde TM je viac ako 900 ks odev. súčiastok, cca 550 textílií a temer 2000 ks keramiky z tradičnej i súčasnej produkcie.
- 9) Marková, E.: Slovenské ľudové tkaniny. Martin, 1976.; Rényiiová, K.: Tkaniny v zbernej oblasti Tekovského múzea, zborník referátov z aktívneho výskumu ÚLUV v Tat. Lomnici (interný materiál), 1976. s. 20 – 30.
- 10) Plicková, E.: Hrnčiarsstvo v Pukanci. Slovenský národopis, 1964, s. 101 – 224.
- 11) Rényiiová, K.: Ľudová architektúra v Mochovciach. Národopisne informácie, 1983. č. 1., s. 166 – 186.; Gellenová, K.: c. d.; materiály z terénneho výskumu v obciach Levického okresu pre EAS a pre budovanie MSD v Martine, ktoré realizovali pracovníčky TM, K. Rényiiová a V. Števková v r. 1975 – 80.

- 12) Tamtiež.
- 13) Kovačevičová, S.: *Ludový odev v hornom Liptove*. Bratislava, 1955. Nosáfová, V.: *Odev. Horehronie II.*, Bratislava, 1974., s. 181 – 227.
- 14) Valentová, V.: *Ludový odev v Tekove*. Slovenský národopis, 1986. s. 345 – 405.; Valentová, V.: *Ludový odev v Tekove*. *Vlastivedný spravodaj Levického okresu*, 1968, s. 3 – 7.
- 15) Nosáfová, V.: *Slovenské odevné regiony. I. a II. časť*, *Vlastivedný časopis*, 1971., s. 62 – 71 a s. 97 – 111.; Rényiiová, K.: *Ludový odev a tkaniny z okolia Levíc*, referát na VI. celoštátnom seminári koloristov r. 1978 v Leviciach, (interný materiál).
- 16) Pišútová, I.: *Ludové maľby na skle I*. Martin, 1969.; Pišútová, I.: *Ludové maľby na skle II*. Martin, 1979.; Okálová, E.: *Ludové drevené sošky*. Martin, 1964.
- 17) Valentová, V.: *Tradičné formy ľudového nábytku v Tekove a ich dožívanie v súčasnosti*. Slovenský národopis, 1967., s. 79 – 106; Valentová, V.: *Niektoré typy sedacieho nábytku v okolí Starého Tekova*, *Slov. národopis*, 1969., s. 579 – 605.; Gellenová, K.: c. d.
- 18) Postupnosť tejto zmeny možno sledovať napr. aj podľa štatistík.
- 19) vid' poznámku č. 1).
- 20) Plicková, E.: *Maľované salaše*, Tatran, Bratislava, 1982.
- 21) Melicherčík, A.: *Slovenský folklór*. Bratislava, 1959.
- 22) Rényiiová, K.: *Vývojové tendencie súčasného ľudového výtvarného umenia u tvorcov v okrese Levice*. referát na konferencii o súčasnom neprofesionálnom umení v Banskej Bystrici r. 1983. 6 s. (zborník referátov z tejto konferencie je v tlači).

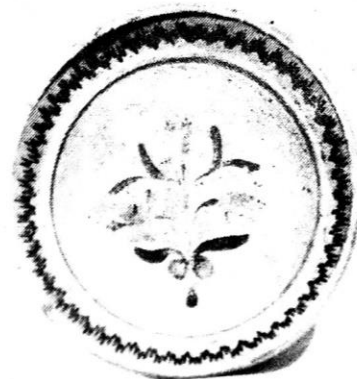

◀ **Dievčence a ženy zo svadobného sprievodu v Čajkove r. 1950**

Vrchný „rohatí čepiec“ z I. a II. štvrtiny nášho storočia

Rodinná fotografia z Hronských Kľačian r. 1910

Farebnosťou aj ornamentikou sa líši keramika jednotlivých regionov. Hlinené misy z Pukanca, Brehov a Tatabányi (MER), I. pol. 20. storočia

Plastický pás nielen spevňuje okraj a steny hlinených nádob, zároveň pôsobí aj ako dektor. Tzv. svadobný hrniec a pekáč na hus, I. pol. 20. storočia

POVEROVÉ ZVYKY PRI TRADIČNOM CHOVE HUSÍ V „ČILEJKÁRSKYCH“ OBCIACH

KATARÍNA GELLENOVÁ

Jadro práce je zamerané na chov husí v tzv. „čilejkárskom“ mikroregióne. Zahrňuje obdobie na prelome nášho storočia až do obdobia združstevňovania. Dedinny, v ktorých sme skúmali uvedenú tematiku ležia na rovine pod juhovýchodnými výbežkami Štiavnických vrchov. Výhodné klimatické podmienky, pôdne zloženie a časté vodné zrážky dovoľujú pestovať nielen všetky druhy obilnín, ale aj také náročné plodiny ako tabak, papriku, cukrovú repu a kukuricu. Práve kukurica dáva základ chovu husí v tej miere, ako je rozvinutá v týchto dedinách.

Práca zahŕňa niektoré racionálne a všetky dostupné iracionálne praktiky, zvyky a úkony, ktoré sa pri chove husí uplatňovali počas celého roka. Akú dôležitosť pripisovali zdarnému chovu husí, vidieť aj z poverových úkonov, objavujúcich sa tiež v rodinnom a výročnom zvykosloví.

V rodinnom zvykosloví sa žena, budúca chovateľka husí, stretáva s prosperitným úkonom zabezpečujúcim zdarný chov husí už pri svadobnom obrade. Nevesta pri prevážaní do domu ženicha, musela pri zostupovaní z koča stúpiť na perovú podušku. (Starý Tekov, Hronské Kľačany). Podušku zvykli položiť aj na vstupný prah do domu. (Podlužany, Tekovská Nová Ves). Verili, že sa tekto mladej žene bude „daríť pri husach“, čo predstavovalo nielen zdroj obživy pre rodinu, ale v tomto regióne hlavne zdroj finančných príjmov.

Ďalším zvykom, ktorý sa vzťahuje k chovu husí bol pri úmrtí člena rodiny, obyčajne gazdu a gazdinej. Mŕtvemu sa nsmela dať pod hlavu poduška naplnená perím, lebo by bol „odňiesov choseň“ hydiny so sebou. Ešte dodnes do truhly pod mŕtveho dávajú stružliny, piliny, hrubo naskladané plátno a kostrnky z peria.

ZVYKY VZŤAHUJÚCE SA K PÁRENIU HUSÍ A KU NÁŠKE VAJEC

Medzi prvé prosperitné zvyky v zimnom období pri chove husí patrilo prepárenie troch husích pierok na Luciu. Gazdina to musela urobiť hneď ráno. Po celý deň nsmela šiť, „abi huson rite ňepozašivala“. Perie páraf sa doporučovalo, aby husi a sliepky dobre vajcia niesli.

Plodnosť husí si gazdiné zabezpečovali na Štedrý deň. Okrem iných prosperitných zvykov, ako je rozdeľovanie oblátok hospodárskym zvieratám a hydine, gazdiné nezabudli husiam natierať zadky medom, „abi ich gunáre ľúbili“. Zvyk nebol jednotný, v niektorých dedinách tohto regiónu natierali zadky gunárom, aby boli plodní. Muselo sa to však urobiť pred štedrovečernou hostinou, lebo počas nej gazdiná sedela za stolom, aby aj „husi dobre sedeli na vajciach“. Tento zvyk sa traduje dodnes vo všetkých skúmaných rodinách, ale týka sa všeobecne všetkej hydiny.

V polovici februára, keď husi začali niesť prvé vajcia, bolo rozšíreným zvykom poklepať prvým vajcom hus

Hus s maldými husencami v husacom koši. Lokalita Rybník

toľkokrát po chrbte, koľko vajec gazdiná od husi chcela. Niektoré gazdiné poklepali hus nečítane, aby hus zniesla vajec čo najviac, iné nepárnym číslom, aby bolo čo najviac zárodov.

Husí kôš na znášku vajec a vysedenie mladých húseniec býval umiestnený obyčajne v zadnej izbe, lebo bola vykurovaná. Dbalo sa na to, aby hus zniesla prvé vajce tam, kde gazdiná chcela, teda do pripraveného koša, lebo ostatné znášala k nemu. Kôš býval pod stolom, alebo pod posteľou. Gazdiná si vajcia hneď po znáške značila atramentovou ceruzkou, aby poznala ich poradie, prípadne od ktorej husi vajce pochádzalo, ak znášali dve. Skratka pre gazdinú potom znamenala: je to „tretvo vajce ot plavej“ alebo „piato ot tarkavej“. Vajcia sa ukladali spoločne do „ďuďeňice“ slamenej nádoby a skladovali sa v chladnej miestnosti. Po znáške posledného vajca, ktoré gazdiné poznali podľa veľkosti – bolo menšie – hus začala prejavovať neklamné znaky, že „začne sedieť“.

Púšťanie peria a posedávanie v koši bolo znamením, že hus treba „podsipať“. Toto podkladanie vajec pod hus sa tiež neobišlo bez poverového úkonu. Do husacieho koša gazdiná vložila dve vajcia a pritom hovorila: „buďe, buďe, až ňebuďe, kúpime!“ Táto veta sa opakovala po každom vložení vajec do koša. Verilo sa, že hus treba podkladať pred východom slnka, najlepšie pri splne mesiaca, aby boli zárody. Dôležitým bolo aj znamenie zverokruhu pod ktorým sa tento úkon robil. Medzi najlepšie znamenia pre podkladanie patrili býky, panna a lev. Na znamenie barana sa názory gazdín rozchádzali. Niektoré tvrdili, že husi vyliahnuté z vajec podložených na barana sa „krúfia a majú vrtáki“, iné hovorili opak, že také husi sú práve dobré – ťažké ako barany. Z vajec podkladaných na blížence sa liahnu husi „kerie sa vo vode zamáchajú“. Pod znamením škorpiona sa tiež hus podkladať nemala, lebo húsenice vyliahnuté z vajec pod týmto znamením sa „štípali“ (obhrýzali si perie). Niektoré gazdiné rozlišovali aj dni v týždni, cez ktoré sa husi nesmeli podkladať.

Zvláštnu pozornosť si zasluhujú húsenice tzv. „Matejčatá“. Sú to húsenice vyliahnuté z vajca zneseného na Mateja, 24. februára. Gazdiná, hneď po znesení si ho vzlášť označila podstatne výraznejšie ako druhé. Obyčajne pripísala ku značke ešte písmeno M. Medzi ženami sa dodnes udržuje povera, pravdepodobne s racionálnym základom, že húsenice vyliahnuté z týchto vajec

majú vždy nejakú vývojovú chybu. Vady bývajú rôzneho druhu: štyri nôžky, nabok hlavička, dve hlavičky, krížom pyštek, kratšia jedna nôžka, trčiace črevká z tela a pod. Niektoré gazdiné vo viere, že sa im vyliahne nepodarené húsa, matejské vajcia ani nepodkladali. Väčšinou boli skonzumované. Dodnes sa však trajuje nádvka „ty matejča nepodarenou“.

Pomerne rozšírenými poverami je obklopené samotné liahnutie húseniec. V dobe, keď už plod začne vo vajci „pískať“ ozývať sa, nikto nesmie zapískať „v chiži“, kde hus sedí. V opačnom prípade sa húsenice nebudú dobre liahnuť, podusia sa vo vajci. V Hronských Kľačanoch, v Starom Tekove a Veľkých Kozmálovciach zase gazdiné nesmeli vynášať periny na slnko pred vyliahnutím húseniec až do dňa sv. Jura, inak bude následok rovnaký, ako v predchádzajúcom prípade.

Rozšírenou poverou je zákaz trhania jarného kvetu „liskáč“ – blyskáč jarný (fikária verna). Gazdiná, ktorá ho na jar odtrhla nemala husacie a kačacie zárody.

POTRAVA HUSÍ A PRVÝ VÝHON NA PAŠU

Po období párenia, znášky vajec a liahnutia prichádzalo obdobie v ktorom poverových zvykov je menej, zato s väčšou intenzitou sa domáci zameriavali na kŕmenie a správnu výživu husích mláďat. V prvé dni bol im potravou mrvený chlieb (mrvili im ho na chrbátiky), vajíčko na tvrdo, nadrobno krájaná žihľava (*Urtica dioica*), káčicie (*Sonchus oleraceus*), bodliak (*Cirsium arvense*). Za najkvalitnejšiu zelenú krmu však považovali „zožinanou“. Boli to zožaté vršky mladého obilia ktoré ešte „nehádzali na klasy“. Chov husí v minulom období bol veľmi úsporný, pretože až do doby, pokým neboli hodené do kŕmniku ich živili rastlinami (zelinami) inak pri hospodárstve naprosto nezužitkovateľnými. Medzi najťažšie ženské práce na gazdovstve patrilo aj nosenie batohov z poľa zo zelinou pre husi. Okrem tejto potravy hus „vihaňali pásť na pažiť“. Samotný prvý výhon bol už v znamení poverového zvyku. Gazdiné pri prvom vypúšťaní husí ich nechávali preliezť cez rásporok na sukni. Chceli tak zabrániť rozbiehaniu sa húseniec z krdľa. V Starom Tekove informátorka J. Rybárová mi o prvom výhone husí na pažiť povedala: „To keď son prví ras vihaňala húsenice na pažiť, tak son ich vipúšťala ces rásporok. Poton son ich tri razi obišla a hovorila son: pasťe sa húsatká pasťe, ňeroschádzajte sa, nak vás aj pán Ježiš Kristus pasie! Poton son ich tri razi obišla, abi sa mi ňeroschádzali“.

PASENIÉ HUSÍ NA STRNISKÁCH, „HOĎEŇIE HUSÍ DO CHÁMRDLÍKA“

S pokračujúcim letom dorástli húsatká – „papaťki“ na „burike“ – mladé husi. V období pred žatvou prestávali žrať, čo gazdiné komentovali vetou „husi cítia žatvu, kcu sa pásť na strnisku“. Pasenie husí bola činnosť, ktorú v domácnosti obstarávali prevažne deti a starí ľudia. Prvé strniská sa objavili už na Petra a Pavla 30. júna. „S husama“ sa chodilo zavčasu ráno, aby s vychádzajúcim slnkom boli so „šaragami“ – krídlami husí v príslušnej časti chotára, kde bolo obilie práve pokosené a poskladané do hrbok. K rannému a večernému paseniu patrili okrem stráženia, pohýnania husí a zbierania kláskov aj detské hry, ktorými si malí husiari spestrovali pobyt na strnisku. Hry sa delili podľa pohlavia detí. Dievčence plietli z rožnej slamy prstienky, „gombačke“ – brošne, hrkálky, chlapci sa hrali hry, kde mohli uplatňovať pohyb – „zháňali“.

Vkladanie surovej husi do pece v hlinenom pekáci. Lokalita Rybník

Husi za júl a august značne zmocneli a dospeli. Pomáhal k tomu denný kontakt s vodou a kŕmenie zrnom. S nastupujúcou jeseňou začali rednúť kídle husí na strniskách, lebo gazdiné ich postupne začali vykrmovať doma kukuricou. Tento úkon označovali termínom „hočila son hus do chámrlíka“. Hodenie husi do chámrlíka, kŕmnik, malého priestoru, kde sa hus mohla len obmedzene pohybovať sa neobišlo bez magického úkonu. Bola to etapa, ktorá pozostávala už len z intenzívneho štvortýždňového vykrmovania husí. Pri prvom kŕmení „štopaňí“, gazdiná vytrhla husi pierka od mazovej žlazy a dala ich husi zožrať s prvým hltom kukurice, ktorú jej natláčala palcom do pažeráka. Tento úkon mal zabezpečiť dobré „poprávanie sa“ kŕmnej husi. Viaceré gazdiné potom hus ešte zažehnali znakom kríža.

Po štyroch – piatich týždňoch gazdiná bezpečne rozpoznala, či je hus vykŕmená alebo nie. Vedela to podľa váhy, keď ju „ofažkala“, podľa výkalov a podľa vydychovania „pachfeňia“ husi. Pri rezaní sa hus nesmela futovať, lebo sa verilo, že hus vtedy ťažko zdochýňa. Povera sa vzťahuje všeobecne na všetky hospodárske zvieratá.

MAGICKÉ ÚKONY A ZVYKY IRACIONÁLNE PRI LIEČENÍ HUSÍ

Choroby husí sa liečili predovšetkým racionálnymi prostriedkami, ku ktorým patrili cesnak, korenie,

chlieb, potlčené škrupiny vajec, vápno, hrdza, alpa, pálenka, liečivé byliny, atď. Iracionálnym spôsobom liečili „urieknutie“, keď prišlo húsencom „z očí“. Choroba tohto druhu sa prejavovala malátnosťou, nechutenstvom a nakoniec uhynutím zvieratá. „Urieknuté“ húsenice kládli na riečicu a prikryli ich špinavým „špoňíkon“, alebo čistými mužskými „getami“. Choroba sa po tomto úkone mala stratiť. Iným poverovým úkonom bolo offrkánie zvierat ľudským močom. Liečenie uhlíkovou vodou malo taký istý postup, ako sa praktizovalo pri liečení človeka. Do nádoby s čistou vodou vhadzovali drevené žeravé uhlíky a pri každom povedali meno človeka, čo by bol mohol zapríčiniť chorobu. Vinníka odhalili tak, že uhlík s jeho menom sadol na dno nádoby. Touto vodou husi frkali, pretierali oči a napájali.

ZÁVER

Poverové úkony sú najarchaickejšou časťou zachovanou pri takej racionálnej činnosti akou je chov husí. Niektoré z prosperitných úkonov sú živé a praktizované dodneska. Iné zanikli už úplne a pamätá si ich len najstaršia generácia žien. Zachytené poverové úkony sme sa snažili chronologicky zoradiť, tak ako boli praktizované počas roka.

Chov husí v skúmaných lokalitách na prelome 19. a 20. storočia mal z hľadiska ekonomického dôležité

Ženy z „čilejkárskej“ oblasti pri predaji husacích „stvrťiek“ na levickom trhu. Husacina je poukladaná „v postelových košach“

Levický trh v súčasnosti – predaj celých surových husí

miesto v hospodárstve rodiny. Bolo to zapríčinené tým, že mnohokrát na peniazoch z odpredaja husaciny bola závislá celá rodina vo väčšej miere ako z odpredaja obilia. Žene, ktorej sa darilo pri chove husí, darilo sa aj pri zveľaďovaní majetku. V spoločných domácnostiach neviest a svokry, vo veľkorodinách, dávali husaciu masť a perie dohromady. Husacinu zo svojich husí si nevesta mohla predat na trhu, alebo ju dať zjesť svojim deťom a mužovi. Tak isto mohla nakladať s pečienkou a drobkami. Za utŕžené peniaze sa obyčajne nakupovalo šatstvo, teplé odevné súčiastky na zimu. Nebolo preto veľmi žiaduce, keď vo veľkorodine nevesta mala viacej husí ako gazdiná. Do určitej miery to viedlo k osamostatňovaniu

mladej rodiny, čo gazdiná a gazda neradi videli. Informátorka z Hronských Kľačian povedala, že svokra „škúlila“ na nevestu, keď mala viacej husí ako ona. Chov husí v skúmaných lokalitách a hospodárske vzťahy s ním spojené dostali svoj výraz aj v spoločenských vzťahoch v rámci rodiny.

POZNÁMKY

- ¹⁾ Pod uvedený názov „čilejkársky“ mikroregión patria obce ležiace severne od Levíc – Hronské Kľačany, Starý Tekov, Veľké Kozmálovce, Tlmače, Rybník, Čajkov, Hronské Kosihy, Podlužany, Nová Dedina.

PRÍSPEVOK K POZNANIU BIONÓIE ÔS – VESPIDAE (HYM., VESPOIDEA)

VLADIMÍR SMETANA

Predátorstvo, vzťah medzi dravcom a korisťou je známy už oddávna. Každý človek pozná v základe potravné vzťahy medzi dravými vtákmi a drobnými cicavcami, alebo medzi šelmami a ich korisťou. Často sa vyskytuje i u hmyzu, pri ktorom nadobúda rozmanité formy. Väčšinou sa jedná o fylogeneticky vzdialené skupiny, no niekedy dochádza k predátorstvu i u príbuzných druhov.

Osy – čeľaď Vespidae patria do radu Hymenoptera a v rámci nich do nadčeľade Vespoidea. S výnimkou niekoľkých druhov, zaraďovaných medzi sociálne parazity (nemajú robotnice) žijú spoločensky a vytvárajú v našich podmienkach jednorodné spoločenstvá. Dospelé jedince sa živia prevažne rastlinnými šťavami, zatiaľ čo larvy krmia živočíšnou potravou.

Zaujímavú epizódu zo života ôs som pozoroval 19. augusta 1983. V uvedený deň som robil výskum v okolí Novej Bane, v pohorí Pohronský Inovec. Pri prehliadke lúk na východnom úpätí Sedlovej skaly (nachádzajú sa približne vo výške 600 m.n.m.) som v tráve našiel hniezdo ôs rodu *Polistes*. Dodatočná determinácia ukázala, že ide o druh *Polistes nimpha* (Christ). Po chvíli pozorovania života v hniezde ma vyrušila veľká samička sršňa obyčajného – *Vespa crabro* L., krúžiaca v bezprostrednej blízkosti. Odstúpil som niekoľko krokov a sledoval zaujímavé divadlo.

Sršeň sa snažil preniknúť k hniezdu. Drobné robotnice sa mu v tom snažili zabrániť odvážnymi protivýpadmi. I napriek zrejmemu nepomeru hmotností boli protivýpady úspešné. Každý náraz robotnice osy do sršňa posunul „bojisko“ 20 – 30 cm smerom od hniezda. Po niekoľkých minútach samička sršňa odletela, ale o chvíľu sa vrátila späť a všetko sa opakovalo odznova.

Tentokrát však prenikla až do hniezda. Zdržala sa tam mimoriadne krátko (1 – 2 sekundy) a hneď odlietala preč. S potrebnou dávkou šťastia sa mi ju podarilo chytiť do smýkadla. Mój údiv bol veľký. Samička sršňa ukoristila v hniezde bunky plástu dozretú kuklu, vlastne už takmer hotové imágo tesne pred vyliahnutím a odnášala ju v hryzadkách preč.

Vysvetlení pozorovaného javu môže byť niekoľko. Ťažko však niektoré z nich uprednostiť, keď nepoznáme ďalší osud kukly v hniezde sršňa. Toto štúdium naráža ale na určité technické potiaže a vyžaduje zvláštne vybavenie.

Lúpenie kukiel ôs sršňom určite nemožno považovať za náhodné. Silný odpor kladený robotnicami i bleskové, veľmi zručné vybratie kukly z bunky plástu svedčí o predchádzajúcej obojstrannej skúsenosti. Ponúka sa tu paralela s lovom včiel sršňom *Vespa orientalis*, no i tu je viacero odlišností (*V. orientalis* nepreniká až do hniezda, chytá voľne letiace kusy, vyhýba sa zrážkam robotnicami a podobne).

Pravdepodobne však v tomto prípade ide o zaujímavú formu predátorstva medzi blízko príbuznými druhmi hmyzu s veľmi podobným spôsobom života, v rámci jedinej čeľade Vespidae. Štúdium týchto blanokřídlorcov si iste zaslúži zvýšenú pozornosť.

LITERATÚRA

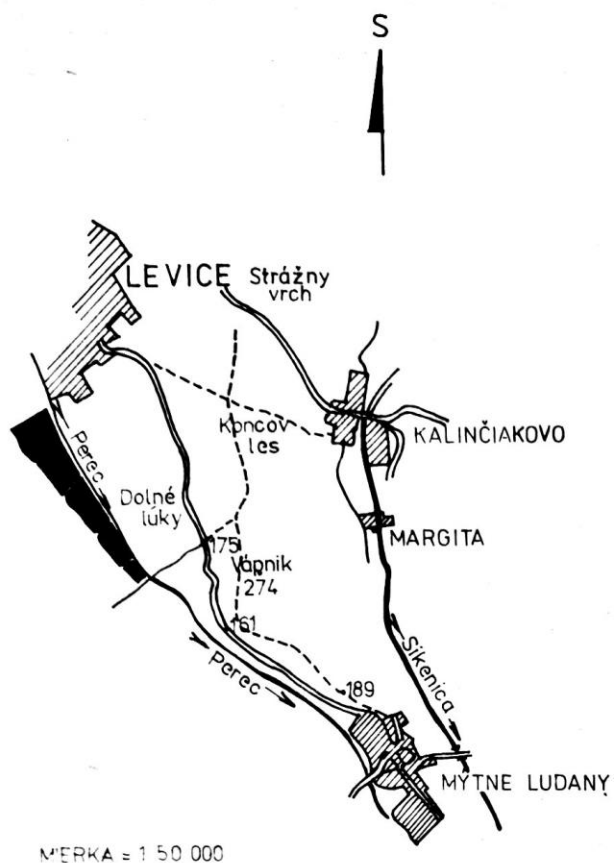
- Bouček, Z., Šustera, O., 1956: Vosa Československé republiky. Přírodov. sbor. Ostr. 17, s. 482 – 497.

PRÍSPEVOK KE KVĚTENĚ VÁPNIKU (ŠIKLÓŠE) U LEVIC

STANISLAV DAVID

V letech 1982 – 1984 jsme prováděli floristický výzkum na lokalitě Vápník (Šiklůš) 274 m n.m. s cílem doplnit údaje o květeně této lokality, nacházející se na mi-

grační cestě teplomilné panonské květeny Slovenskou bránou dále na sever, jak dokládá Futák (1949 b).

MĚRKA = 1:50 000

Přehledná mapa zkoumané lokality Vápnik (Šiklós) 274 m n. m.

POPIS LOKALITY

Vápnik (Šiklós) se nachází 5 km JV od města Levice na Santovské pahorkatině, která je součástí (pododdíl) Ipeľské pahorkatiny (Mazúr et Lukniš, 1980). Představuje mohutný zbytek travertinové kopy, která je v SZ části odtěžena. Mimo travertinu se zde získává i ušlechtilá odrůda tzv. „levický zlatý onyx“. Podle Němejce (sec. Čabalová, 1969) je travertin holocenního a pleistocenního stáří. Lokalita se nachází v teplé klimatické oblasti, podoblast mírně suchá. Počet letních dnů s teplotou vzduchu nad 25 °C a vyšší je více než 50 (Konček, 1980). Roční úhrn srážek je 500 mm (Šamaj, 1980). Fytogeograficky se lokalita nachází na západní hranici obvodu prametranské xerothermní flóry – Matricum (Futák, 1980). Podle floristického mapování střední Evropy přísluší lokalita do základního pole 7877, kvadrant b (Jasičová et Zahradníková, 1976). Na spraších jsou vyvinuty hnědozemě. Jihovýchodní svah kóty 274 m se sklonem 40° je pokryt půdou typu rendzina (Hraško et al., 1980).

Historie floristického výzkumu

První publikované údaje z lokality pocházejí od J. Knappa z let 1864 – 1865 (sec. Bertová, 1982). Jeho údaje citují pozdější autoři a přebírají je i Flóra Slovenska. Uvádí např.: *Centaurea maculosa*, *Geranium divaricatum*, *Ranunculus laterifolius*, *Linum hirsutum*, *L. tenuifolium*. Feráková (1969) uvádí Knappův údaj *Lactuca quercina* var. *quercina*. Maloch (1932) publikuje výskyt *Ornithogalum tenuifolium*, *Cerinth minor*

var. *glaberissima*, *Dianthus pontederæ* var. *parviflora* a ze širšího okolí několik dalších údajů. V 30. létech zde botanizoval Krist (1937, 1938), zjistil výskyt *Bromus japonicus*, *Ventenata dubia*, *Vulpia myurus*, *Rumex patientia*, *Hesperis tristis*, *Trifolium striatum*, *Lathyrus nissolia* a *Bupleurum affine* for. *brachydiatum*. Kupčok (1956) zde sbíral *Silene dichotoma*, *Melampyrum arvense* subsp. *semleri* a *Adonis flammea*. Sběry pocházejí z pol. 30. let.

Dosud neúplnější údaje, více než 80 druhů, uvádí z lokality Futák (1949 a). Mezi nimi např.: *Euphorbia polychroma*, *Campanula glomerata*, *Trifolium rubens*, *Cleistogenes serotina*, *Astragalus onobrychis*, *Podospermum canum*, *Scabiosa canescens*, *Dianthus collinus*, *Thalictrum minus*, *Cephalaria transsilvanica*, *Cerasus mahaleb*, *Stipa capillata*, *S. pulcherrima* ap. Nauhäuslová-Novotná a Neuhäusl (1966) publikují z Vápniku výskyt *Consolida segetum*, *Cytisus albus*, *Dorycnium pentaphyllum* subsp. *herbaceum*, *Echinops sphaerocephalus*, *Eryngium campestre*, *Falcaria vulgaris*, *Lactuca perennis*, *Lavatera thuringiaca*, *Lepidium draba*, *Stachys annua*, *Veronica austriaca* a *Oryzopsis virescens*. Pišút (1968) uvádí z lokality *Collema polycarpa* Hoffm. subsp. *coryrense* (Arn.) Pišút. V herbáři Tekovského múzea jsou deponovány také položky ličeno a bryoflóry z Vápniku – *Hypogymnia tubulosa* (Schaer.) Hav., *Xanthoria parietina* (L.) Th.Fr. legit. Nviredy, 1910, *Brachythecium rutabulum* (Hedw.) Br., *Čampthothecium lutescens* (Hedw.) Br. legit. Balogh, 1911.

Fytocenotické poznámky

Lokalita je charakteristická výskytem sekundárních společenstev. Ještě v 60. létech se na lokalitě a v jejím širším okolí páslo. V minulosti byla pastva intenzivní (Futák, 1949 a).

Na vrcholové plošině se vyvinula společenstva sešlapovaných míst svazu *Polygonion avicularis* Br. – Bl. 1931. Zde byly zjištěny druhy *Achillea millefolium*, *Cichorium intybus*, *Plantago lanceolata*, *Polygonum aviculare* atd. Byl zde vysázen *Juniperus communis* a zplaňující *Syringa vulgaris*. Na JV svahu je zbytek xerofilní teplomilné doubravy svazu *Quercion pubescenti-petraeae* Br. – Bl. 1931 o rozloze 0,5 ha, ve které byly zaznamenány *Cynanchum vincetoxicum*, *Asperula tinctoria*, *Veronica teucrium*, *Teucrium chamaedrys*, *Peucedanum cervaria*, *Lithospermum purpureocoeruleum*, *Hesperis tristis*, *Lactuca viminea*, *Cerasus fruticosus*, *Cornus sanguinea*, *Bromus inermis* atd. Dubina přechází do keřových pláštů řádu *Prunetalia* s druhy *Acer campestre*, *Campanula trachelium*, *Corylus avellana*, *Euonymus europaeus*, *Prunus spinosa*. Expanzivně se šíří *Robinia pseudoacacia*. Křoviny hraničí s vinicemi.

Severní svah se skrývkou z lomu má mezofilnější charakter. Roste zde *Carpinus betulus*, *Tilia cordata*, *Tilia platyphyllos*, *Acer campestre*, *Crataegus monogyna* s.l., *Prunus spinosa*, *Rosa* sp. V SZ části lokality, kolem přístupové cesty na vrchol jsou navážky skrývky a vytríděného materiálu z lomu. Šíří se zde ruderní společenstva svazu *Arction lappae* Tüxen 1937 em. Gutte 1972 a společenstva svazu *Dauco-Melilotion* Görs 1966 s druhy *Onopordon acanthium*, *Lactuca serriola*, *Sambucus ebulus*, *Artemisia vulgaris*, *Balota nigra*, *Carduus acanthoides*, *Daucus carota*, *Melilotus officinalis*, *Echium vulgare*, *Berteroa incana*, *Linaria genistifolia*, *Pastinaca sativa*, *Picris hieracioides* atd.

Bývalé pastviny severně od vrcholu kóty 274 m n.m. byly delimitovány do lesního půdního fondu. Na bývalých pastvinách s výsadbou *Pinus silvestris* se udržují druhy *Carlina vulgaris*, *Filipendula vulgaris*, *Helianthemum nummularium*, *Scabiosa ochroleuca*, *Eryngium campestre*, *Prunella laciniata*, *Inula britannica* a jiné. V živých plotech kolem vinic je hojná *Lycium barbarum*, tvořící společenstvo *Anthriscus-Lycietum* Jurko 1964. Neuhäuslová-Novotná a Neuhäusl (1966) zjistili na lokalitě společenstva *Caucalidion*, *Polygono-Chenopodion*, *Festucion valesiaca*, *Geranion sanguinei*, *Cirsio-Brachypodium pinnati* a *Arction*. Severně od vrcholu Vápníka je několik menších lesních porostů s celkovou rozlohou 11,5 ha. Dominantní dřevinou v těchto porostech je akát (*Robinia pseudoacacia*), která je málo kvalitní, výmladková, stáří 20 – 40 let.

Seznam zjištěných druhů

Názvy vyšších rostlin se uvádějí podle Dostála (1950). Druhy uváděné podle jiné literatury jsou i se jmény autorů. Herbářové doklady jsou uloženy v herbáři Tekovského múzea (LTM).

Za determinaci a revizi rodu *Crataegus* děkuji RNDr. T. Barancovi, CSc. z Ústavu dendrobiologie CBEV Slov. akad. vied, Mlyňany. Panu J. Čápoovi z Brna za determinaci rodu *Thymus* a RNDr. L. Mucinovi, CSc. z Ústavu experimentální biologie a ekologie CBEV Slov. akad. vied, Bratislava za revizi některých herb. položek a za cenné připomínky k textu.

<i>Adonis vernalis</i>	<i>Astragalus onobrychis</i>
<i>Adonis aestivalis</i>	<i>Betonica officinalis</i>
<i>Agrimonia eupatoria</i>	<i>Botriochloa ischaemum</i>
subsp. <i>officinalis</i>	<i>Brachypodium pinnatum</i>
<i>Achillea millefolium</i>	<i>Brachypodium silvaticum</i>
subsp. <i>pannonica</i>	<i>Bromus inermis</i>
<i>Allium rotundum</i>	<i>Bromus japonicus</i>
<i>Alyssum calycinum</i>	<i>Bromus sterilis</i>
<i>Anemone ranunculoides</i>	<i>Byronia alba</i>
<i>Anthemis tinctoria</i>	<i>Bupleurum affine</i>
<i>Anthriscus silvestris</i>	<i>Calamintha acinos</i>
<i>Anthericum ramosum</i>	<i>Calamagrostis epigeios</i>
<i>Anthyllis vulneraria</i>	<i>Campanula glomerata</i>
subsp. <i>vulgaris</i>	<i>Campanula rapunculoides</i>
<i>Arabis auriculata</i>	<i>Capsella bursa-pastoris</i>
<i>Arctium ambiguum</i>	<i>Cardaria draba</i>
<i>Arenaria serpyllifolia</i>	<i>Cardaminopsis arenosa</i>
<i>Artemisia pontica</i>	agg.
<i>Artemisia vulgaris</i>	<i>Carex pairaei</i> F. W. Schultz
<i>Arum alpinum</i> Schott. et Kots.	<i>Carex praecox</i>
<i>Asparagus officinalis</i>	subsp. <i>praecox</i>
<i>Asperugo procumbens</i>	<i>Carlina vulgaris</i>
<i>Asperula cynanchica</i>	subsp. <i>vulgaris</i>
subsp. <i>cynanchica</i>	<i>Centaurea scabiosa</i>
<i>Asperula glauca</i>	subsp. <i>sadleriana</i>
<i>Asplenium ruta-muraria</i>	<i>Centaureum vulgare</i>
<i>Astragalus cicer</i>	subsp. <i>vulgare</i>
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	<i>Cephalaria transsilvanica</i>
	ca
	<i>Cerasus fruticosa</i> Woron

<i>Cerinth minor</i>	<i>Euphorbia virgata</i>
<i>Cichorium intybus</i>	<i>Euphorbia cyparissias</i>
<i>Clematis vitalba</i>	<i>Euphorbia polychroma</i>
<i>Consolida regalis</i>	<i>Falcaria vulgaris</i>
subsp. <i>regalis</i>	<i>Festuca valesiaca</i>
<i>Cornus sanguinea</i>	<i>Fastuca pseudodalma-tica</i>
<i>Coronilla varia</i>	<i>Ficaria verna</i> (legit. Ja-senák, 1974) subsp. <i>calthifolia</i>
<i>Crataegus x deltooxyacantha</i>	<i>Fragaria moschata</i>
(Pénzes) Baranec	<i>Fragaria vesca</i>
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	<i>Fumaria schleicheri</i>
subsp. <i>monogyna</i>	<i>Gagea arvensis</i>
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	<i>Gagea pratensis</i>
subsp. <i>acutiloba</i>	<i>Galium aparine</i>
(Kerner) Baranec	<i>Galium cruciata</i>
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	<i>Galium mollugo</i>
var. <i>dissecta</i>	<i>Galanthus nivalis</i> (legit. Žertová, 1974)
<i>Crataegus monogyna x Crataegus rosaeformis</i>	<i>Geranium sanguineum</i>
<i>Cucubalus baccifer</i>	<i>Gypsophila muralis</i>
<i>Cynanchum vincetoxicum</i>	<i>Hesperis tristis</i>
<i>Cynoglossum officinale</i>	<i>Helianthemum nummu-larim</i> subsp. <i>ovatum</i>
<i>Cytisus austriacus</i>	<i>Hieracium pilosella</i>
<i>Daucus carota</i>	<i>Hypericum perforatum</i>
subsp. <i>silvestris</i>	<i>Chaerophyllum bulbosum</i>
<i>Dianthus carthusianorum</i> s. l.	<i>Chrysanthemum corym-bosum</i> ,
<i>Dianthus deltooides</i>	<i>Chrysanthemum leucan-themum</i> s. l.
<i>Dorycnium pentaphyllum</i>	<i>Chenopodium strictum</i>
subsp. <i>herbaceum</i>	Roth.
<i>Echinochloa crus-galli</i>	<i>Inula britannica</i>
<i>Euonymus europaeus</i>	<i>Melampyrum nemorosum</i>
<i>Inula ensifolia</i>	<i>Melica transsilvanica</i>
<i>Inula salicina</i>	<i>Muscari comosa</i>
<i>Jacea phrygia</i> (L.)	<i>Myosotis arvensis</i>
subsp. <i>stenolepis</i> (Kern.)	<i>Myosotis sparsiflora</i>
<i>Jacea vulgaris</i> Godr.	(legit. Sulina, 1974)
subsp. <i>vulgaris</i>	<i>Ononis spinosa</i>
<i>Juniperus communis</i>	<i>Ornithogallum nutans</i>
<i>Knautia arvensis</i>	subsp. <i>Boucheau</i>
<i>Lactuca viminea</i>	<i>Ornithogallum umebel-latum</i>
<i>Lamium amplexicaule</i>	<i>Ōrobancha alba</i>
<i>Lamium purpureum</i>	<i>Papaver albiflorum</i>
<i>Lapsana communis</i>	(Bess) Pacz
<i>Lathyrus hirsutus</i>	<i>Peucedanum cervaria</i>
<i>Lathyrus pratensis</i>	<i>Picris hieracioides</i>
<i>Lathyrus silvester</i>	subsp. <i>hieracioides</i>
subsp. <i>latifolius</i>	<i>Pimpinella saxifraga</i>
<i>Lathyrus tuberosus</i>	<i>Pirus communis</i>
<i>Lavatera thuringiaca</i>	<i>Plantago pauciflora</i>
<i>Leontodon hispidus</i>	<i>Poa bulbosa</i> s. l.
<i>Leonurus marrubiastrum</i>	<i>Poa nemoralis</i>
<i>Lepidium campestre</i>	<i>Poa pratensis</i>
<i>Linaria genistifolia</i>	subsp. <i>angustifolia</i>
<i>Linaria vulgaris</i>	subsp. <i>pratensis</i>
<i>Lithospermum arvense</i>	<i>Poa scabra</i>
<i>Lithospermum purpureo-co-eruleum</i>	<i>Polygala major</i>
<i>Malus silvestris</i> s. l.	<i>Polygala vulgaris</i>

<i>Medicago falcata</i>	<i>Potentilla arenaria</i>
<i>Medicago lupulina</i> L.	<i>Potentilla recta</i>
<i>Melampyrum ervense</i>	<i>Potentilla reptans</i>
subsp. <i>arvense</i>	<i>Portulaca oleracea</i>
<i>Prunella laciniata</i>	<i>Stenactis annua</i>
<i>Prunus spinosa</i>	<i>Stipa capillata</i>
<i>Pulmonaria montana</i>	<i>Teucrium chamaedrys</i>
subsp. <i>mollissima</i>	<i>Thlaspi arvense</i>
<i>Quercus cerris</i>	<i>Tordylium maximum</i>
<i>Quercus petraea</i>	<i>Trifolium campestre</i>
<i>Quercus pubescens</i>	<i>Trifolium montanum</i>
<i>Quercus robur</i>	<i>Trifolium pratense</i>
<i>Ranunculus polyanthemus</i>	<i>Torilis japonica</i>
<i>Reseda lutea</i>	<i>Thymus pannonicus</i>
<i>Rubus fruticosus</i> agg.	var. <i>latifolius</i> (Bess.)
	Jal.
<i>Sanguisorba minor</i>	<i>Thymus x rapaicsii</i>
	(Lyka)Ronn.
<i>Scabiosa ochroleuca</i>	<i>Ulmus carpiniifolia</i>
<i>Sedum telephium</i> (L.) Ohba	var. <i>suberosa</i>
	(Moench)
<i>Senecio erucifolius</i>	<i>Turritia glabra</i>
<i>Senecio jacobaea</i>	<i>Urtica dioica</i>
<i>Serratula tinctoria</i>	<i>Valerianella locusta</i>
<i>Silene dichotoma</i>	<i>Verbascum austriacum</i>
<i>Silene inflata</i>	<i>Veronica hederifolia</i>
<i>Silene nutans</i>	<i>Veronica austriaca</i>
subsp. <i>nutans</i>	<i>Veronica prostrata</i>
<i>Sorbus torminalis</i>	<i>Veronica spicata</i>
<i>Sorgum vulgare</i>	subsp. <i>glandulifera</i>
<i>Spergularia rubra</i>	<i>Veronica teucrium</i>
<i>Stachys germanica</i>	<i>Vicia cracca</i>
<i>Strachys recta</i>	subsp. <i>tenuifolia</i>
<i>Stellaria graminea</i>	<i>Vicia sativa</i>
<i>Stellaria holostea</i>	<i>Viola arvensis</i>
<i>Stellaria media</i>	<i>Viola odorata</i>
subsp. <i>media</i>	<i>Waldsenia geoides</i>

Mimo druhy uvedené v předchozím seznamu a v kapitole Fytocenotická charakteristika jsme na lokalitě zaznamenali výskyt: *Aegopodium podagraria*, *Agropyrum repens*, *Alopecurus pratensis*, *Alliaria officinalis*, *Arrhenatherum elatius*, *Aristolochia clematis*, *Campanula patula*, *Campanula persicifolia*, *Calystegia sepium*, *Centaurea stoebe* subsp. *rhenana*, *Cirsium vulgare*, *Convolvulus arvensis*, *Chelidonium majus*, *Dactylis glomerata*, *Echinops*, *spaherocephalus*, *Erigeron canadense*, *Euonymus verrucosus*, *Galium aparine*, *Galium verum*, *Geum urbanum*, *Humulus lupulus*, *Lotus corniculatus*, *Melandrium album*, *Plantago major*, *Potentilla argentea*, *Prunus avium*, *Rumex acetosa*, *Rosa canina* agg., *Rubus idaeus*, *Salvia nemorosa*, *Salvia pratensis*, *Salix caprea*, *Sambucus nigra*, *Sedum acre* s. l., *Solidago virgaurea* s. l., *Teraxacum officinale* agg., *Verbascum blattaria*, *Veronica chamaedrys*, *Vitis vinifera*.

Výskyt *Phlomis tuberosa*, *Androsace maxima* a *Centaurea maculosa* nepotvrdil už Futák (1949 a). Nepodařilo se nám zaznamenat výskyt: *Lathyrus nissolia*, *Trifolium striatum*, *Cerasus mahaleb*, *Xeranthemum annum*, *Onobrychis arenaria*, *Thalictrum minus*, *Cleistogenes serotina*, *Scabiosa canescens*, *Stipa pulcherrima*, *Linum hirsutum*, *Dianthus pontedere*, *Oryzopsis virescens* a. j. Přesto jsme na lokalitě Vápník (Šiklőš) zjistili druhy, které jsou podle Maglockého (1983) zahrnuty do seznamu ohrožených taxonů flóry Slovenska.

V kategorii – kriticky ohrožené taxony: *Bupleurum affine*,

- velmi ohrožené taxony: *Cephalaria transsilvanica*, *Hesperis tristis*, *Papaver albiflorum*,
- vzácnější taxony, které si vyžadují pozornost: *Achillea pannonica*, *Arabis turrata*, *Astragalus onobrychis*, *Cerasus fruticosa*, *Cucubalus baccifer*, *Dorycnium herbaceum*, *Fumaria schleicheri*, *Gagea pratensis*, *Ornithogallum nutans* subs. *Boucheau*, *Thymus pannonicus*, *Tordylium maximum*,
- ohrožené taxony: *Adonis aestivalis*, *Artemisia pontica*, *Polygala major* a *Waldstentia geoides*.

Závěr

V letech 1982 – 1984 jsme prováděli floristický výzkum na lokalitě Vápník (Šiklőš) 274 m n.m. Předložená práce je součástí ústavního úkolu Tekovského múzea – floristický výzkum Ipeľské pahorkatiny. Na lokalitě jsme zjistili výskyt 267 druhů naší květeny, výskyt 206 druhů jsme doložili herbářovými položkami Z kapradorostů byl nalezen jeden plodný trs *Asplenium rutamuraria*. Ze zjištěných druhů na lokalitě je 19 zařazeno do Zoznamu vyhynutých, endemických a ohrožených taxonů vyšších rostlin flóry Slovenska (Maglocký, 1983).

V současné době je na lokalitě patrný ústup rostlinných druhů, charakteristických pro xerothermní travovbylinné společenstva. Jsou nahrazovány druhy sekundárních společenstev. Na vrcholové plošině kóty 274 m je patrný vliv turistické činnosti. Přesto je lokalita pozoruhodná výskytem mnoha rostlinných druhů dnes už vzácných nebo ohrožených, uprostřed intenzivně zemědělsky využívané krajiny.

Pozn.: Při revizi rodu *Quercus*, za kterou děkuji Ing. Požgajovi z Ústavu dendrobiologie CBEV SAV Mlyňany byly z okruhu *Q. pubescens* určeny dále *Q. virgiliana* Ten. a *Q. budensis* Borbás (= *Q. pubescens* x *Q. virgiliana*).

LITERATURA

- BERTO VÁ, L. (ed.), 1982: Flóra Slovenska III. Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava, pp. 608.
- ČABALOVÁ, D., 1969: Príspevok k poznaniu traventínov Slovenska. AC. RER. NATUR. MUS. NAT. SLOV., Bratislava, 15. 1, p. 3 – 25.
- DOSTÁL, J., 1950: Květena ČSR. Přírodovědecké nakladatelství, Praha, pp. 2269.
- FERÁKOVÁ, V., 1969: Rozšírenie druhu *Lactuca quercina* L. v Československu. Zpr. čs. bot. Spol., Praha, 4, p. 145 – 154.
- FUTÁK, J., 1949 a: Botanické zaujímavosti z okolia Levíc. Čs. bot. Listy, 1, (1948), p. 67 – 70.
- FUTÁK, J., 1949 b: Zaujímavá lokalita xerotherm. vegetácie pri Víglaši na vých. od Zvolena. Čs. bot. Listy, 1, (1948), p. 81 – 84.
- FUTÁK, J. (ed.), 1966: Flóra Slovenska II. Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava, p. 140 – 142.
- FUTÁK, J., 1980: Fytogeografické členenie. In Mazúr, E. (ed.). Atlas Slovenskej soc. republiky. Bratislava, p. 88.
- HRAŠKO, J., LIKNEŠ, V., ŠURINA, B., 1980: Pôdne typy. In Mazúr, E. (ed.). Atlas Slovenskej soc. republiky. Bratislava, p. 70.
- JASIČOVÁ, M., ZAHRADNÍKOVÁ, K., 1976: Organizácia a metodika mapovania rozšírenia rastlinných druhov v záp. tretine Slovenska. Biológia (Bratislava), 31, 1, p. 74 – 80.

- KONČEK, M., 1980: Klimatické oblasti. In Mazúr, E. (ed.). Atlas Slovenskej soc. republiky. Bratislava, p. 64.
- KRIST, V., 1973: Floristické poznámky z již. a jihozáp. Slovenska. Sb. Klubu přírodov. Brno, 19 (1936), p. 50 – 57.
- KIRST, V., 1939: Floristické poznámky ze Slovenska III. Sb. Klubu přírodov. Brno, 21 (1938), p. 40 – 47.
- KUPČOK, S., 1956: Príspevok k poznaniu flóry okolia B. Štiavnice a Pukanca. Biol. práce, 2, zoš. 9, Bratislava, p. 5 – 58.
- MAGLOCKÝ, Š., 1983: Zoznam vyhynutých, endemických a ohrozených taxónov vyšších rastlín flóry Slovenska. Biológia (Bratislava), 38, 9, p. 825 – 852.
- MALOCH, F., 1932: Nové druhy, odrody a tvary cievnatých rastlín slovenských. Sborn. muz. slov. Spoločnosti, 26, zošit 1 – 4, Martin, p. 103 – 131
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M., 1980: Geomorfologické jednotky. In Mazúr, E. (ed.). Atlas Slovenskej soc. republiky, Bratislava, p. 54.
- MORAVEC, J. a kol., 1983/1: Rostlinná společenstva ČSR a jejich ohrožení. Severočeskou přírodou, Litoměřice.
- NEUHÁUSLOVÁ, Z., NEUHÁSL, R., 1966: Fytocenotické poznámky ke květeně okolí Levíc. AC. RER. NATUR. MUS. NAT. SLOV., Bratislava, 12, 1, p. 93 – 110.
- PIŠŮT, I., 1968: Lichenologische Bemerkungen 3. Annot. zool. bot., Bratislava, p. 2 – 3.
- SMEJKAL, M., 1981: Kommentovaný katalog moravské flóry. Skripta, UJEP Brno, pp. 301.
- ŠAMAJ, F., 1980: Ovzdušie a vodstvo. In Mazúr, E. (ed.). Atlas Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava, p. 62.

DALŠÍ LOKALITY *SAMBUCUS NIGRA* L. FORMA *LACINIATA* V IPELŠKÉ PAHORKATINĚ

STANISLAV DAVID

Při inventarizačním výzkumu Studené doliny dne 28. 8. 1984 jsme zjistili dosud neznámou lokalitu laciníatní formy bezu černého *Sambucus nigra* L. forma *laciniata*.

Studená dolina se nachází vlevo od silnice Santovka-Demandice, 1,5 km od Santovky v nadmořské výšce 220 m. Fytogeograficky leží v oblasti Pannonica (Futák, 1980). Podle floristického mapování přísluší lokalitě číslo základního pole 7878 (Jasičová-Zahradníková, 1976). Naleziště je v horní části *Alneta*, které při rozvětvení doliny v horní části končí. V olšovém porostu byl objeven jeden nekvetoucí keř, dobré vitality, asi 3 m vysoký.

Herbářový doklad je uložen v Tekovském muzeu (LTM) pod číslem 3608/1, legit P. Deván.

Týž den jsme zjistili další lokalitu v Santovce-Malinovci, na severo-západním okraji parku u Domova důchodců. Několik plodných keřů vysokých 2,5 m roste kolem plotu objektu na jeho západní straně. Fytogeografická charakteristika a číslo základního pole síťového mapování viz. výše.

Herbářový doklad je uložen v LMT pod číslem 3608/2, legit S. David.

Ze Santovky udává výskyt *Sambucus nigra* L. forma

Sambucus nigra L. forma *laciniata*, lokalita Studená dolina, legit P. Deván

Plodný exemplár *Sambucus nigra* L. forma *laciniata*, lokalita Santovka-Malinovec, legit S. David

laciniata Helebrant (1981) herb. položka legit A. M. Svoboda, 1976. Benčať (1970, 1982) uvádí z parku Santovka-Malinovec 20 druhů listnatých dřevin, ale tento kultivar až z Horných Semerovců-hřbitova. Bez černý s dřipenými listy je z herbářů znám od r. 1650 (Helebrant, 1981). Tvar listů se poněkud liší i podle stáří rostliny a podle charakteru stanoviště. Uvedený autor studoval i vlivy, způsobující tvarovou proměnlivost listové čepele (vírovou infekci, mechanické a fyzikální vlivy, působení chemických látek ap.). Dokázal genetickou fixovanost laciniátní formy bezu černého, i když si problematika vyžaduje další studium, jak dokazují práce Šafránka (1970), Helebranta (1965), Rejmánka (1968), Racka (1984). Laciniátní formy jsou známy i u jiných dřevin, např. buku lesního (Svoboda, 1981).

Poděkování: za pomoc při přípravě tohoto sdělení děkuji RNDr. T. Barancovi, CSc. z Ústavu dendrobiologie SAV, Mlyňany.

Adresa autora: St. David, Tekovské múzeum Levice-hrad, 934 69

LITERATURA:

- Benčať, F., 1970: Doteraz známe lokality *Sambucus nigra* L. cv. *laciniata* na Slovensku. Dendrol. sděl., Praha, 23: 19–21.
- Benčať, F., 1982: Atlas rozšírenia cudzokrajných drevín na Slovensku. Veda, SAV, Bratislava: 338 map. časť.
- Futák, J., 1980: in Atlas SSR, Mazúr, E. (ed.), Fytogeografické členenie. Bratislava: 88.
- Helebrant, L., 1965: Poznámky k morfológickej proměnlivosti listů u rodu *Sambucus*. Sdělení DS ČSBS, Praha, 12: 29–32.
- Helebrant, L., 1981: Studie morfológickej proměnlivosti a systematika některých druhů rodu *Sambucus* L. Studie ČSAV, Praha, 11.
- Jasičová, M. – Zahradníková, K., 1976: Organizácia a metodika mapovania rozšírenia rastlinných druhov v záp. tretine Slovenska. Biológia (Bratislava), 31, 1: 74–80.
- Racek, J., 1984: Progresivní tvar listů bezu černého. Živa, Academia Praha, 2: 50–51.
- Rejmánek, M., 1968: *Sambucus nigra* L. f. *laciniata*. Dendrol. sděl., Praha, 18: 23.
- Svoboda, A. M., 1981: Proměnlivost buku v Evropě. Folia dendrologica, Veda, SAV, Bratislava, 8: 25–33.
- Šafranko, E., 1970: *Sambucus nigra* L. var. *laciniata* L. v údolí Svinky u Prešova. Dendrol. sděl., Praha, 23: 18.

ZO ZBIEROK TEKOVSKÉHO MÚZEA V LEVICIACH

ŽATEVNÉ A MLATOBNÉ NÁRADIE V ZBIERKACH TEKOVSKÉHO MÚZEA

JÁN DANO

Žatva patrila medzi najdôležitejšie práce hospodárskeho roka roľníka. Z tohto dôvodu bol aj inventár potrebný pri žatve a mlatbe vo väčšom či menšom množstve zastúpený v každej roľníckej rodine. Tento sa stal predmetom záujmu pracovníkov múzeí ako súbor predmetov dokumentujúci žatvu a mlatbu, domácu výrobu hospodárskeho náradia a z časti i ľudové umenie.

Jednotlivé skupiny predmetov uvádzame približne v takom poradí v akom sa pri žatve a mlatbe používali.

Kosáky a srpy

Najstarším žatevným náradím boli kosáky a srpy, ktoré sú vývojovo staršie. Vo výskumnej a zberateľskej oblasti nášho múzea sa na žatie obilia používali do konca 19. storočia kosáky. Postupne sú vytlačené novým žatevným náradím – kosou s prídavným zariadením. Sú prevažne produktom väčších dielní, nemajú zúbky a vyrábali sa hromadne. Tvar majú približne rovnaký, líšia sa skôr veľkosťou čepele. Po rozšírení kopy sa používajú pri robení hrstí, kladení na povriesla a pri vyžínaní trávy, odsekávaní lístia od repy.

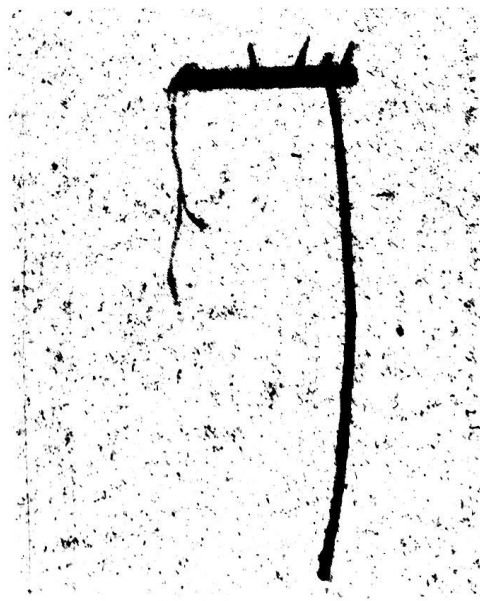
Podľa Hyčka J. bolo juhozápadné Slovensko oblasťou, kde sa na žatie obilia používali kosáky.¹ Toto tvrdenie potvrdzuje aj naša oblasť, kde sa srpy nepoužívali a nie sú zastúpené ani v zbierkach múzea.

Kosák z Pečeníc

Kosiská

Viac ako tisícročná existencia kopy v strednej Európe predpokladá aj takú dlhú existenciu kosiska. Pomerne jednotný vývoj kopy spôsobil, že tvar kosiska je dosť podobný a odlišuje sa len v niektorých častiach. Na území Slovenska je známe používanie kosiska s jednou alebo dvoma rúčkami. Na území levického okresu sa používali kosiská s jednou rúčkou umiestnenou nad stredom. Počas žatvy sa však objavujú kosiská s dvoma rúčkami, no ich majiteľmi boli ženci z „hornákov“, ktorí si ich nosili so sebou. Tento nemal žiadny vplyv na miestne obyvateľstvo. Kosiská si zručnejší roľníci z duba, javora vyrábali samostatne. Ostatní si ich kupovali od výrobcov z „hornákov“ – Nová Baňa, Žarnovica, Beluja, Kozelník atď. Predávali ich za peniaze, alebo výmenou za určité množstvo obilia. V zbierke nášho múzea sa nachádza napriek hore uvedeným faktom aj jedno kosisko s dvoma rúčkami, ktoré bolo kúpené od súčasného výrobcu z Novej Bane.

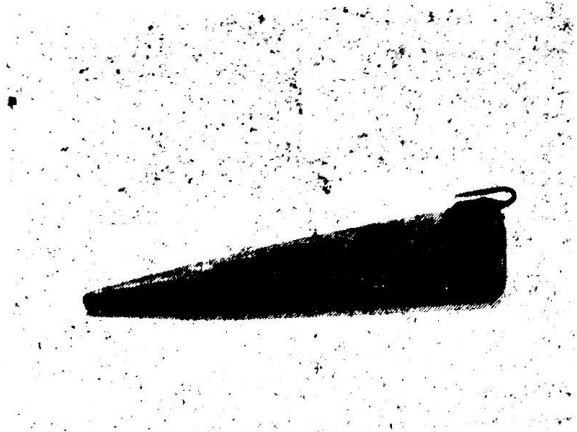
Hrabce zo Starého Tekova

Prídavné zariadenia na žatie obilia

Najväčšiu zásluhu na vytlačení kosákov kosami ako hlavného žatevného náradia majú prídavné zariadenia, ktoré spôsobujú, že kosenie obilia sa stáva menej stratové. Podľa dostupného materiálu vystupujú na území Slovenska štyri typy prídavných zariadení.² V našom regióne sa pri kosení obilia používali dva typy: kvačka a hrabce, ktoré sú najrozšírenejší typ násadca. Základným článkom je valček, v ktorom sú osadené zuby. Ku kosíku býva pripnutý pomocou krivíčky a samorastle ohnutej motyčky. Prídavné zariadenia sú veľmi jednoduché a lacné náradie, ktoré si každý roľník zhotovoval samostatne. Z tohto dôvodu sa vyznačujú veľkou variabilitou.

Nástroje na ostrenie kosákov a kôs

Každá kosa a kosák sa časom opotrebovali a museli sa naostriť. To sa skladá z kovania a brúsenia. Na kovanie sa pôvodne používali kladivká prispôsobené na tento pracovný úkon. V múzeách sú pomerne málo zastúpené. Boli vytlačené kladivkami továrenskej výroby, ktoré mali v hospodárstve roľníka mnohoraké použitie. Kúpovali sa v obchodoch so železiarskymi potrebami. Špeciálne prispôsobený nástroj na kovanie je babka. Podľa tvaru hlavy rozoznávame tupú a ostrú. V našom regióne má prevahu tupá babka, ktorá má hlavu hranolovitú s tupým obdĺžnikovým čelom. Zatlkala sa do rôznych podložiek – pne, brvná, koníky a kolíky. Nakúvalo sa buď od špica kosa po pätu, alebo opačne. Na brúsenie sa používali špeciálne upravené kamene – osly, ktoré podliehali hromadnej výrobe kamenárov. Boli vždy uložené v oselníku z dreva, rohoviny a plechu. V zbierkach múzea sa nachádzajú len z rohoviny, ktorým sa ponechával prirodzený tvar a na zadnú časť sa upevňoval háčik z drôtu.

Oselník z Dolného Píalu

Hrable

Pri žatve sa používali tieto druhy hrabiel: senné, strniskové a humenné. Používali sa na tri druhy prác, čomu sa prispôbuje ich tvar. V zbierke múzea sa nachádzajú len senné a humenné hrabie, hoci roľníci používali aj strniskové. Senné mali viac funkcií, humenné sa používali výlučne v humne pri mlátení obilia cepami a dobytkom. Základom oboch typov je valček, v ktorom sú osadené zuby. U senných sú krátke a rovné, u humenných dlhé, riedke a ohnuté. Vyrábali si ich roľníci samostatne. Myslelo sa pri tom na praktickosť. Opačkom sú hrabie, ktoré sa dávali ako dar z lásky. U nich sa prejavuje značná ornamentálnosť.

Cepy

Do prvej svetovej vojny bol najrozšírenejší spôsob mlátenia obilia cepami. Vzhľadom na charakter práce sa často poškodzovali a preto sú so všetkými pôvodnými časťami v múzeách pomerne vzácne. V zbierke múzea sa prezentuje kulminálny variant vývoja cepov: dvojohlávkové cepy s otáčavou ohlávkou. Ohlávka bola z bravčovej kože no úmerne s klesaním významu cepov je nahradzovaná menej kvalitným a používaním remeňom. Ručňa sa zhotovovala z liesky a cepík z tvrdšieho dreva. Po 1. svetovej vojne sú cepy postupne vytlačené strojovým mlátením. Pretrváva mlátenie s nimi u menších roľníkov, ale aj u väčších roľníkov sa stále používajú na mlátenie raže a strukovín. Každí roľník si ich zhotovoval samostatne.

Lopaty

Pri mlátení obilia sa používali dva druhy lopát: vejačky a lopaty – naberačky. Používali sa pri čistení obilia viatim a pri naberaní. Naberačky majú oproti vejačkám kratšiu rúčku. Od 20. rokov 20. storočia strácajú zavedením mechanického čistenia svoj pôvodný význam. Oba varianty robili zruční roľníci pre seba, ale aj pre trh. Vejačky boli aj jedným z výrobných artiklov korytárov, ktorí ich predávali na trhoch a jarmokoch.

Viazací kolík

Pri viazaní hrstí obilia do snopov pomocou povriesol z ražnej slamy sa používal viazací kolík. Mierne stočené konce povriesla sa skrížili, trochu spolu stočili, kruteľ sa vložil hrotom poza stočené konce pod povrieslo a dva, tri krát sa nim do kruhu otočilo. Tým vznikol uzol, ktorý sa zastrčil pod povrieslo.

Žatevné a mlatobné náradie v zbierkach Tekovského múzea je poväčšine z 2. pol. 19. storočia a zo začiatku 20. storočia. Ich dokumentačná hodnota je značná, pretože nám dokazujú rozsah rozšírenia jednotlivých náradí v jednotlivých obciach okresu. Sú produktom individuálnej výroby – roľník, ale aj hromadnej továrenskej výroby. Roľník vkladal do nich viac umu a citu, preto sa vyznačujú väčšou variabilitou ako továrensky vyrobené výrobky. Máme zastúpené zbierky z „čilejkárskeho mikroregiónu“, z obcí prevahou maďarského obyvateľstva a zo slovenských obcí.

S predpokladanou zbierkou žatevného a mlatobného náradia chceme oboznámiť pracovníkov múzeí a tak im poskytnúť porovnávací materiál.

ZOZNAM OBCÍ Z KTORÝCH POCHÁDZAJÚ ZBIERKY MÚZEA Z OBLASTI ŽATEVNÉHO A MLATOBNÉHO NÁRADIA:

1. Bátovce, 2. Bohunice, 3. Cerovo, 4. Čajkov, 5. Devičany, 6. Devičie, 7. Dolné Rykinčice, 8. Horša, 9. Ipeľský Sokolec, 10. Jabloňovce, 11. Kalinčiakovo, 12. Kozárovce, 13. Levice, 14. Malá Čalomija, 15. Mochovce, 16. Nová Baňa, 17. Nová Dedina, 18. Ondrejovce, 19. Pečenice, 20. Pukanec, 21. Starý Tekov, 22. Tekovský Hrádok, 23. Uhliská, 24. Veľký Ďur.

KATALÓG

Kosáky

1. Kosák. Čepeľ oblúkovitého tvaru, smerom k hrotu sa zužuje. Na hornej strane má spevňovací prút. Ostrie bolo pravdepodobne kované na babke. Do drevenej rúčky je čepeľ osadená trňom, ktorý vychá-

- dza von a je ohnutý. Vrchná časť rúčky je zrezaná. Rozmery: a – 26,1 cm, b – 12 cm, c – 3,2 cm³. Pečeničnice (Levice) inv. č. 69/67, evid. č. 1515E.
2. Kosák. Tvarom i rozmermi podobný č. 1. Vrchná časť rúčky je zrezaná. Rozmery: a – 26,7 cm, b – 14,5 cm, c – 3,6 cm. Kalinčiakovo (Levice), inv. č. 540/75, evid. č. 1516E.
 3. Kosák. Pomerne dlhá, široká, len mierne oblúkovitá čepeľ. Smerom k hrotu sa zužuje. Čepeľ je bez trňa upevnená v rozštepe rúčky. Rúčka dlhšia, v rozštepe sa zužuje. Rozmery: a – 26,7 cm, b – 14,5 cm, c – 3,9 cm. Kalinčiakovo (Levice), inv. č. 540/75, evid. č. 1517E.
 4. Kosák. Čepeľ nemá tvar pravidelného oblúka, pomerne rýchlo sa zužuje od stredú. Na hornej strane obvodu je spevňovací prút. Do valcovitej rúčky je osadený trň čepele, vrchná časť rúčky je zrezaná. Rozmery: a – 29,7 cm, b – 16,7 cm, c – 2,9 cm. Pečeničnice (Levice), inv. č. 69/67, evid. č. 1518E.
 5. Kosák. Oblúkovito ohnutá čepeľ, ktorá sa smerom k hrotu zužuje. Pri päte čepele je značka výrobcu (nedá sa presne identifikovať). Trň čepele osadený do valcovitej rúčky. Rozmery: a – 26,4 cm, b – 14,5 cm, c – 3,1 cm. Kalinčiakovo (Levice), inv. č. 540/75, evid. č. 1519E.
 6. Kosák. Tvarom podobný č. 1. Pri päte čepele je znak výrobcu, ktorý má okrúhly tvar. Rúčka tenká, pomerne dlhá. Rozmery: a – 28,2 cm, b – 10,8 cm, c – 3,4 cm. Levice, inv. č. 110/74, evid. č. 1520E.

Kosiská

1. Kosisko. S jednou rúčkou, z javorového dreva. Horný koniec má okrúhly tvar, ostatná časť hranatá, pri rúčke okutá plechom. Rúčka pomerne vysoká, v hornej časti ohnutá dopredu, osadená nad stredom kosiska. Rozmery: a – 149 cm, b – 27,5 cm, c – 79,5 cm⁴. Pečeničnice (Levice), inv. č. 74/67, evid. č. 1287E, č. neg. 13 230.
2. Kosisko. Kosisko s jednou rúčkou, z javorového dreva, pri rúčke zosilnené, štvorhranné, na hornom konci okrúhle. Päta hrubšia, so spodnou stranou šíko zrezanou. Rúčka z liesky, osadená nad stredom kosiska, vystrúhaná do rukoväte, esovito prehnutá. Rozmery: a – 151 cm, b – 25 cm, c – 88 cm, d – 3 x 3,2 cm. Dolné Rykynčice (Zvolen), inv. č. 49/68, evid. č. 1288E, č. neg. 13 233.
3. Kosisko. S jednou rúčkou osadenou nad stredom v dlabe a záreze. Pri rúčke a hornej časti hranaté. Rúčka esovito ohnutá dopredu a pri kosisku zosilnená. Rozmery: a – 142 cm, b – 22 cm, c – 78 cm, d – 3 x 2,8 cm. Bohunice (Levice), inv. č. 236/76, evid. č. 1289E, č. neg. 13 231.
4. Kosisko. Tvarom a rozmermi podobné č. 3. Kosisko je vyrezávané rastlinným a geometrickým ornamentom. Rozmery: a – 144 cm, b – 17 cm, c – 76 cm, d – 3,2 cm x 3,3. Veľký Ďur (Levice), inv. č. 409/75, evid. č. 1290, č. neg. 13 229.
5. Kosisko. Spodná strana päty zaoblená, horná strana hranatá, je obitá kožou. Rúčka osadená do dlaby nad stredom kosiska, je esovito prehnutá. Po celej dĺžke kosiska je vyrezávaný rastlinný a geometrický ornament. Ipeľský Sokolec (Levice), inv. č. 1291E, č. neg. 13 683.
6. Kosisko. S dvoma rúčkami, z javorového dreva, pri rúčkach hranaté. Päta zosilnená, spodná strana rovná. Pravá rúčka osadená nad stredom kosiska, do 3/4

rovná a potom ohnutá takmer do pravého uhla. Ľavá rúčka osadená zvrchu, ohnutá v pravom uhle do zadu. Kosisko je zdobené pásmi vruborezu, zafarbených do modra. Rozmery: 150 cm, b pravá – 22 cm, b ľavá – 19 cm, c – 78 cm, d – 3,8 x 2,9 cm. Nová Baňa (Žiar nad Hronom), inv. č. 466/75, evid. č. 1292E, č. neg. 13 633.

7. Kosisko s kvačkou. S jednou rúčkou, pri rúčke a päte hranaté. Rúčka osadená nad stredom, ohnutá do pravého uhla a pri kosisku zosilnená. Na ňom sú tri pásy vyrezávaných žliabkov. Kvačka je z mäkkého dreva, zub je vystrúhaný. Pripevnená pod rúčkou špagátom, vertikálne pohyblivá na opornom stĺpiku. Rozmery: a – 154 cm, b – 22 cm, c – 84 cm, d – 3,1 x 2,6 cm, dĺžka kvačky so zubom – 80+22 cm, výška stĺpika – 43 cm. Evid. č. 1293E, č. neg. 13235.

Prídavné zariadenia

1. Kvačka. So samorastlou rázsoškou, ktorej konce sú ako dlhé zuby za horúca ohnuté dopredu. Počet zubov dva. Rozmery: dĺžka kvačky so zubami – 72 cm, vzdialenosť medzi zubami – 3 cm. Kozárovce (Levice), inv. č. 478/77, evid. č. 1320E, č. neg. 13645.
2. Kvačka. So samorastlou rázsoškou, ktorej konce sú oblúkovito ohnuté zuby zakončené do špica. Aby sa zuby nezlomili, alebo nevystrelili sú priviazané o stĺpik drôtmi. Pred rázsoškou je špagát a železná reťaz. Rozmery: dĺžka kvačky – 100 cm, vzdialenosť medzi zubami – 19 cm. Kozárovce (Levice), inv. č. 478/77, evid. č. 1312E, č. 13 646.
3. Hrabce. Valček je z tvrdého dreva, hranatý, v ňom sú z vrchu osadené tri pomerne dlhé zuby. Krivička je z oblúkovitého samorastu. Horný koniec je osadený zo spodu do valčeka. Rozmery: dĺžka valčeka – 41 cm, hrúbka – 1,8 x 2 cm, dĺžka zubov – 19 cm, vzdialenosť medzi zubami – 10 cm, dĺžka krivičky – 85 cm. Horša (Levice), inv. č. 30/70, evid. č. 1305E, č. neg. 13 295.
4. Hrabce. Štvorhranný valček, do ktorého je medzi prvý a druhý zub osadená samorastlá krivička. Tri zuby sú krátke, zakončené do špica, osadené do valčeka z vrchu. Rozmery: dĺžka valčeka – 28 cm, hrúbka – 2,4 x 2 cm, dĺžka zubov – 14 cm, dĺžka krivičky – 74 cm, Starý Tekov (Levice), inv. č. 356/79, evid. č. 1347E, č. neg. 13643.
5. Hrabce. Samorastlá rovná kivička, pred prvým zubom upevnená vo valčeku. Ten je hranatý. Dva zuby sú rovné, kratšie. Rozmery: dĺžka valčeka – 29 cm, hrúbka – 3,6 x 1,9 cm, dĺžka krivičky – 76 cm, dĺžka zubov – 16 cm. Evid. č. 1348E, č. neg. 13 632.
6. Hrabce. Krivička oblúkovito ohnutá, so samorastlou rázsoškou. Je upevnená vo valčeku medzi prvým a druhým zubom. Valček je tenký a hranatý. Tri zuby sú rovné, osadené z vrchu valčeka. Rozmery: dĺžka valčeka – 36 cm, hrúbka – 1,8 x 1,5 cm, dĺžka zubov – 10 cm, dĺžka krivičky – 53 cm. Evid. č. 1348E, č. neg. 13 631.
7. Hrabce. Hranatý valček, dolným koncom osadený do železnej motyčky, ktorá je pripnutá o kosisko takmer v kolmej polohe. Tri dlhé zuby sú osadené vo valčeku z vrchu. Rozmery: dĺžka valčeka – 57 cm, dĺžka motyčky – 9 cm, dĺžka zubov – 27 cm. Evid. č. 1350E, č. neg. 13642.

Nástroje na ostrenie

1. Babka v drevenom podstavci. Babka je osadená v samorastlej drevenej trojnožke. Hlava má hranolovitý tvar, spodok sformovaný do širších pliec. V hlave je prevrtaná dierka. Rozmery: výška hlavy – 3,7 cm, čelo – 3,9 x 2,4 cm. Kalinčiakovo (Levice), inv. č. 509/75, evid. č. 1547E.
2. Babka tupá. Hlava má hranolovitý tvar, spodok sformovaný do širších pliec. Je v nej prevrtaná dierka. Na prednej strane vybitá značka 2 a 0, medzi nimi kladivo. Tŕň ihlanovitý, zakončený do špica. Čelo hlavy je tupé. Rozmery: výška babky – 11,8 cm, výška hlavy – 5,2 cm, čelo – 3,7 x 2,2 cm. Mochovce (Levice), inv. č. 241/80, evid. č. 1521E.
3. Babka s kolíkom. Babka je tupá, hlava má hranolovitý tvar, rozšírený do pliec. Osadená tŕňom do kolíka. Na prednej strane vybitá značka nepravidelného trojuholníka. Kolík má valcovitý tvar, v strede zúžený, zakončený do špica. Vrch je stiahnutý železnou obručou. Rozmery: výška hlavy – 31 cm, výška hrota kolíka – 8,3 cm. Ondrejovce (Levice), inv. č. 288/74, evid. č. 1522E.
4. Oselník. Z rohoviny, má ihlanovitý tvar, rovný, len hrany mierne zbrúsené. Ústie štvorhranné. Uško kované, pripevnené dvoma nitmi. Rozmery: výška oselníka – 24,3 cm, ústie – 6,5 x 4 cm, výška uška – 5,6 cm. Ondrejovce (Levice), inv. č. 300/74, evid. č. 1596E.
5. Oselník. Z rohoviny, ihlanovitý tvar, trochu zakrivený. Uško pripevnené dvoma nitmi. Rozmery: výška oselníka – 21,4 cm, ústie – 6 x 3,5 cm, výška uška – 3,8 cm. Čajkov (Levice), inv. č. 130/81, evid. č. 1597E.
6. Oselník. Z volského rohu, zakrivený, ústie okrúhleho tvaru. Uško z plechu, prechádza do srdcového tvaru, prichytené dvoma nitmi. Rozmery: výška oselníka – 28,1 cm, výška uška – 5,8 cm. Ondrejovce (Levice), inv. č. 317/74, evid. č. 1598E.
7. Oselník. Z rohoviny, ihlanovitý tvar, ústie štvorhranné, hrany mierne zbrúsené. Uško kované, prichytené dvoma nitmi. Rozmery: výška oselníka – 24,7 cm, ústie – 6,3 x 4,2 cm. Ondrejovce (Levice), inv. č. 287/74, evid. č. 1599E.
8. Oselník. Z rohoviny, ihlanovitý tvar, koniec zaoblený. Ústie oblúkovitého tvaru, uško z plechu prichytené tromi nitmi. Rozmery: výška oselníka – 22,5 cm, ústie – 6,8 x 2,5 cm. Dolný Pial (Levice), inv. č. 81/77, evid. č. 1600E. Obr. č. 3
9. Oselník. Podobný č. 8, len mierne prehnutý, ústie štvorhranné. Uško kované a prichytené dvoma nitmi. Rozmery: výška oselníka – 19,1 cm, ústie – 5,9 x 3,8 cm, výška uška – 3,5 cm. Bátorovce (Levice), inv. č. 168/68, evid. č. 1601.
10. Oselník. Podobný tvarom a rozmermi č. 4. Rozmery: výška oselníka – 24,5 cm, ústie – 6 x 5 cm, výška uška – 3,8 cm. Bátorovce (Levice), inv. č. 232/68, evid. č. 1602E.
11. Oselník. Podobný oselníku č. 4. Rozmery: výška oselníka – 24,1 cm, ústie – 7 x 5 cm, výška uška – 3,6 cm. Bátorovce (Levice), inv. č. 232/68, evid. č. 1603E.
12. Oselník. Z rohoviny, zakrivený, ústie okrúhle a zúbkované. Uško z drôtu. Rozmery: výška oselníka – 20 cm, ústie 6,3 x 5,2 cm. Bátorovce (Levice), inv. č. 238/68, evid. č. 1604E.

Hrable

1. Hrable. Valček z javora, tenký, dlhý, na prednej a zadnej strane ozdobený plytkými žliabkami. V zadnej spodnej hrane vyrezané zúbky. Zuby (26) z tvrdého dreva, husté, osadené zo spodu. Hrablisko z liesky, vystužené dvoma svíbovými oblúčikmi, z ktorých vonkajší je hrubší. Rozmery: a – 70 cm, b – 4 x 3,3 cm, c – 7 cm, d – 181 cm, e – 2,6.⁵ Cerovo (Zvolen), inv. č. 52/68, evid. č. 1272E, č. neg. 13 319.
2. Hrable humenné. Valček z javorového dreva, hranatý, predná horná strana zošúchaná. Zuby (5), z agáta, dlhé, v dolnej časti oblé a ohnuté pod seba. Sú zaistené dreveným klinom. Hrablisko z liesky, so samorastlou rázsoškou. Zhotovil Ondrej Pomotny okolo r. 1920. Rozmery: a – 55 cm, b – 3 x 4 cm, c – 21 cm, d – 138 cm, e – 11 cm. Horša (Levice), inv. č. 29/70, evid. č. 1273E, č. neg. 13 218.
3. Hrable humenné. Valček z dubového dreva, hranatý, na prednej i zadnej strane ozdobený pozdĺžnymi žliabkami. Zuby (5) z tvrdého dreva, mierne ohnuté pod seba, osadené zospodu a zaistené drevenými klincami. Hrablisko má samorastlú rázsošku, ramená odstrúhané do šesťhrana. Rozmery: a – 53 cm, b – 2,2 x 3,2 cm, c – 23 cm, d – 145 cm, e – 10 cm. Pečenice (Levice), inv. č. 3/71, evid. č. 1274E, č. neg. 13 287.
4. Hrable humenné. Valček z agáta, hranatý. Zuby (6), sú rovné, prvdepodobne nie sú pôvodné, zospodu osadené. Hrablisko so samorastlou rázsoškou. Rozmery: a – 63 cm, b – 2,2 x 3,9 cm, c – 147 cm, d – 16 cm, e – 10 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 171/67, evid. č. 1275E, č. neg. 13 634.
5. Hrable humenné. Valček hranatý, zuby (5) sú z drieňa, mierne ohnuté pod seba, osadené zospodu. Hrablisko z liesky, so samorastlou rázsoškou. Rozmery: a – 59 cm, b – 2,2 x 3,3 cm, d – 142 cm, e – 10 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 165/67, evid. č. 1276E, č. neg. 13 302.
6. Hrable humenné. Valček z dubového dreva, hranatý. Zuby (6), mierne ohnuté pod seba, osadené zospodu. Hrablisko z liesky, so samorastlou rázsoškou, ktorá je značne krivá. Rozmery: a – 62 cm, b – 2,5 x 3,8 cm, c – 16 cm, d – 155 cm, e – 8 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 164/67, evid. č. 1277E, č. neg. 13 296.
7. Hrable. Valček z javora, tenký, hornú a bočnú stranu má ozdobenú plytkými žliabkami. Zuby (23), pod valčekom hranaté, osadené zospodu, klinované, stredný upevňuje koniec rúčky v dlabo vo valčeku. Hrablisko z javora, hladké, vystužené dvoma pármami dostičiek s bohato profilovanými okrajmi. Na vnútornej dostičke text: „Na pamiatku – Z. Čelovej“, na vonkajších v strede motívy dvoch holúbkov a po ich bokoch sú vypilované bielou, červenou, hnedou, zelenou, ružovou farbou maľované kvety. Na hrablisku pri valčeku niekoľko vyrezávaných prstencov plytkých a hlbších žliabkov. Boli zhotovené ako dar z lásky. Rozmery: a – 62 cm, b – 1,7 x 3 cm, c – 10 cm, d – 175 cm, e – 2,5 cm. Malá Čalomija (Veľký Krtíš), inv. č. 46/68, evid. č. 1278E, č. neg. 13 297.
8. Hrable humenné. Valček z javora, prednú stranu má zošúchanú. Zuby (5) z agáta, v dolnej časti ohnuté pod seba, upevnené klinovaním z vrchu. Hrablisko z liesky, so samorastlou rázsoškou.

- Rozmery: a – 54 cm, b – 18 cm, d – 144 cm, e – 10 cm. Devičany (Levice), inv. č. 12/65, evid. č. 1279E, č. neg. 13 284.
9. Hrable humenné. Valček javorový, pomerne dlhý, zo spodu osadených 5 zubov. Tie sú mierne ohnuté pod seba. Hrablisko z liesky, so samorastlou rázsoškou. Rozmery: a – 51 cm, b – 2,3 x 3 cm, c – nerovnaká od 16 – 24 cm, d – 138 cm, c – 9 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 29/71, evid. č. 1280E, č. neg. 13 300.
 10. Hrable. Hranatý valček, v ňom zo spodu osadených 18 zubov. Tie sú rovné, predpokladá sa, že nie sú pôvodné. Hrablisko tvorí rúčka osadená do stredu valčeka, zaistená klinom z vrchnej strany. Vystužená svíbovým oblúčkom, ktorý prechádza cez rúčku. Rozmery: a – 68 cm, b – 1,5 x 3 cm, c – 8 cm, d – 163 cm, e – 3 cm. Mochovce (Levice), inv. č. 115/81, evid. č. 1281E, č. neg. 13 299.
 11. Hrable. Valček hranatý, pomerne dlhý. Zuby (21) rovné, osadené zo spodu valčeka. Hrablisko s rozštepnutou rázsoškou, ramená ostrúhané do hrany. Rozmery: a – 72 cm, b – 1,9 x 2,2 cm, c – 8 cm, d – 165 cm, e – 2,8 cm. Levice, inv. č. 167/71, evid. č. 1282E, č. neg. 13 288.
 12. Hrable. Hranatý valček, zo spodu osadených 18 zubov. Hrablisko tvorí rúčka osadená do stredu valčeka, je vystužená oblúčkom, ktorý prechádza cez stred rúčky. Rozmery: a – 69 cm, b – 1,8 x 3 cm, c – 7 cm, d – 134 cm, e – 3 cm. Levice, inv. č. 203/71, evid. č. 1283E, č. neg. 13 639.
 13. Hrable. Valček hranatý, zuby (25) osadené z vrchu. Hrablisko tvorí rúčka osadená v strede valčeka, vystužená dvoma dostičkami. Tie sú vyrezávané, na nich sú tiež vyrezané geometrické tvary. Pri valčeku do výšky 28 cm sú na rúčke vyrezané tvary s plytkými a hlbšími žliabkami. Rozmery: a – 66 cm, b – 1 x 2 cm, c – 8,5 cm, d – 194 cm, d – 2 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 352/74, evid. č. 1284E, č. neg. 13 220.
 14. Hrable. Zuby (20) osadené z vrchu hranatého valčeka. Hrablisko s rozštepnutou rázsoškou, ramená rázsošky upevňuje železná obruč. Rozmery: a – 59 cm, b – 1,5 x 3 cm, c – 4 cm, d – 190 cm, e – 2 cm. Pukanec (Levice), inv. č. 184/73, evid. č. 1285E, č. neg. 13 298.
 15. Hrable. Zuby (6), dlhé, rovné osadené z vrchu hranatého valčeka. Hrablisko s rozštepnutou rázsoškou, ramená upevnené železnou obručkou. Rozmery: a – 62 cm, b – 3,8 x 2 cm, c – 14 cm, d – 147 cm, e – 10 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 172/67, evid. č. 1286E, č. neg. 13 301.
 16. Hrable. Zuby (20), z tvrdého dreva, osadené z vrchu. Hrablisko rozštepnuté do rázsošky, ktorá je upevnená vo valčeku. Rozmery: a – 58 cm, b – 1,9 x 1,3 cm, c – 10 cm, d – 200 cm, e – 2 cm. Mochovce (Levice), inv. č. 224/80, evid. č. 1310E, č. neg. 13 291.
- Nová Dedina (Levice), inv. č. 260/77, evid. č. 1256E, č. neg. 13 227.
2. Cepý dvojohlávkové. Ohlávka na ručni zo starého remeňa, otáčavá a uviazaná v dvoch žliabkoch zdvojenými remencami. Na štvorhrannom konci cepíka ohlávka uviazaná pevne zdvojenými remienkami zo psj kože v dvoch zárezoch. Hužvu tvorí dvakrát cez ohlávky prevlečený remenec, prevlečený cez diery v druhom konci. Cepý zhotovil Ján Taška. Ručna je z liesky, cepík je z driena. Rozmery: a – 164 cm, b – 7 cm, c – 59 cm, d – 10 cm. Uhliská (Levice), inv. č. 3/70, evid. č. 1257E, č. neg. 13 225.
 3. Cepý dvojohlávkové. Ohlávka na ručni zo starého remeňa, otáčavá, upevnená remenom v jednom žliabku. Neopracovaný cepík je na konci ostrúhaný do šesťhrana, ohlávka na ňom upevnená v dvoch zárezoch zdvojenými remienkami. Hužvu tvorí silný remenec zo psj kože, prevlečený cez diery v druhom konci a podvlečený. Vyrobil Ján Taška. Ručna je z liesky, cepík je z driena. Rozmery: a – 149 cm, b – 6 cm, c – 57 cm, d – 10 cm. Uhliská (Levice), inv. č. 1258E, č. neg. 13 226.
 4. Cepý dvojohlávkové. Ohlávka na ručni z nemoreného remeňa, upevnená remienkami v dvoch žliabkoch. Valcovitý cepík na konci ostrúhaný do štvorhrana, na ňom ohlávka upevnená remienkami v dvoch zárezoch. Cepý zhotovil Juraj Gajdoš. Ručna je z liesky, cepík je z agátového dreva. Rozmery: a – 147 cm, b – 6 cm, d – 12 cm. Pečenice (Levice), inv. č. 81/67, evid. č. 1259E, č. neg. 13 222.
 5. Cepý dvojohlávkové. Ručna je z liesky, dopolovice zbavená kôre, cepík je z liesky. Ohlávky upevnené podobne ako u cepu č. 2. Hužvu tvorí hrubší remeň, ktorý má na oboch koncoch pozdĺžne prerezané diery, jeden koniec remeňa je prevlečený cez diery v druhom a uviazaný v uzol. Cepý zhotovil Pavol Lenhart. Rozmery: a – 166 cm, b – 5 cm, c – 55 cm, d – 10 cm. Devičie (Zvolen), inv. č. 166/67, evid. č. 1260E, č. neg. 13 224.
 6. Cepý dvojohlávkové. Valcovitý cepík je z javora, ručna je zo smreka. Ohlávky upevnené podobne ako u cepu č. 5. Hužvu tvorí remeň, prevlečený v diere na druhom konci a zviazaný do uzla. Rozmery: a – 123, b – 6 cm, c – 73 cm, d – 8 cm. Pečenice (Levice), inv. č. 77/67, evid. č. 1261E, č. neg. 13 228.
 7. Cepý dvojohlávkové. Tvarom a rozmermi podobný cepu č. 3. Rozmery: a – 171 cm, b – 9 cm, c – 55 cm, d – 14 cm. Bátorovce (Levice), inv. č. 200/68, evid. č. 1262E, č. neg. 13 223.

Lopaty

1. Vejačka. Hlava strednej veľkosti, smerom dopredu sa zužuje. Ústie rovné, spodok hlavy, plecía, priehľbeň zaoblená. Rúčka valcovitá, pomerne dlhá, pri hlave hranatá. Zo zadnej strany pri hlave iniciálka D J. Rozmery: a – 124,5 cm, b – 38,2 cm, c – 28 cm, d – 4,5 cm, e – 87,6 cm. Kalinčiakovo (Levice), inv. č. 532 – 75, evid. č. 1609E.
2. Vejačka. Z bukového dreva, hlava má zaoblené plecía, smerom ku koncu sa mierne rozširuje. Priehľbeň je plytka, miskovitého tvaru. Spodok hlavy je v strede rovný, okraje zaoblené. Zhotovil ju zručný samouk Pavol Jankovič. Rozmery: a – 125 cm, b – 33 cm, c – 27 cm, d – 3 cm, e – 92 cm. Jablňovce (Levice), inv. č. 162/62, evid. č. 1610E.
3. Vejačka. Z bukového dreva, hlava má zaoblené ple-

Zaradenie lokalít do geomorfologických celkov sa pridáva práce Mazúra a Lukniša (1978). Podrobnejšie ho udávame v rámci zbernej oblasti múzea, mimo nej iba po kategóriu celku. Motýle v zbierke múzea pochádzajú z nasledujúcich lokalít:

A. Slovenské rudohorie

1. Spišsko – gemerský kras: Čingov, Ihrík, Tomášovský výhľad.

B. Fatransko – tatranská oblasť

1. Malé Karpaty: Devínska Kobyla – 514 m., Červený Kameň, Višňové.
2. Považský Inovec: Duchonka
3. Tríbeč: Pliečka – 393 m., Zobor – 588 m., Veľký Tríbeč – 829 m.
4. Strážovské vrchy: Rokoš – 1010 m.
5. Malá Fatra: Kľak – 1352 m.
6. Ostatné lokality v oblasti: Harmanec, Kraľovany, Rajec.

C. Slovenské stredohorie

1. Štiavnické vrchy
 - a) Kozmálovské vršky: Malé Kozmálovce, Pipiška – 238 m., Plešovica – 318 m., Veľká Vápená – 350 m.
 - b) Slovenská brána: Kozárovce, Tlmače.
 - c) Ostatné lokality: Bohunice, Čajkov, Nová Dedina, Pukanec, Rybník, Tekovská Breznica, Agraš – 734 m., Banský vrch – 864 m., Istebná dolina, Piesky = 700 m., Suť – 718 m., Šobov – 888 m., Zlatý vrch – 850 m.
2. Pohronský Inovec: Hronský Beňadik, Píla, Sedlová skala – 779 m., Vojšín – 820 m.
3. Krupinská planina: Čabraď, Ipeľské Úfany, Plášťovce, Slatina.

D. Slovensko – moravské Karpaty

1. Biele Karpaty: Bošáca.

E. Podunajská nížina

1. Podunajská pahorkatina
 - a) Ipeľská pahorkatina: Horšianska dolina, Podlužany, Vápnik – 274 m., Zalaba.
 - b) Hronská pahorkatina: Čifáre, Jesenské údolie, Mochovce, Nemčiňany, Nevidzany.
 - c) Hronská niva: Hronovce, Kalná nad Hronom, Ondrejovce.
 - d) Bližšie neurčené:
 - Levice (Hronská niva, Ipeľská pahorkatina)
 - Šahy (Ipeľská niva, Ipeľská pahorkatina)
 - Tešmak (Ipeľská niva, Krupinská planina)
 - Ladzany (Ip. pahorkatina, Štiavnické vrchy)

Najväčší počet druhov i indivíduí pochádza z lokalít: Levice, Horšianska dolina, Zalaba, Šahy, Vápnik – 274 m., Ipeľské Úfany, Pukanec, Tešmak, Plášťovce a Kozárovce.

SYSTEMATICKÁ ČASŤ

Systematická časť podáva prehľad druhov motýľov v zbierkach Tekovského múzea. Za názvom druhu sú

uvedené rímskou číslicou mesiace zberu, po nich nasledujú lokality výskytu. V názvosloví jednotlivých taxónov sa pridávame práce Hrubého (1964).

Hepialidae

Triodia sylvina (L.), IX; Levice, Zalaba

Incurvariidae

Nemophora fasciella (F.), VII., Levice

Tineidae

Euplocamus anthracinalis (Scop.), V., Levice, Horšianska dol.

Psychidae

Epichnopteryx pulla (Esp.), IV., Jesenské údolie

Thyrididae

Thyris fenestrella (Scop.), VII. Šahy

Tortricidae

Laspeyresia pomonella (L.), I., Levice (v byte)

Alucitidae

Cromburghia distans (Zell.), V., Levice

Alucita pentadactyla (L.), V., Šahy

Galleriidae

Melissoblastes bipunctatus Zell., VI., Levice

Pyralidae

Pyralis farinalis L., V., Levice

Pyraustidae

Cynaeda dentalis (D. et Sch.), VII., X., Zalaba, Šahy

Eurrhyncha hortulata (L.), VI., Hronovce

Microstega pandalis (Hb.), V., Zalaba

Ostrinia nubilalis (Hb.), VI., VIII., Levice, Šahy

Zygaenidae

Procris chloros (Hb.), VI., Vápnik – 274 m.

Procris statures (L.), VI., VII., Horšianska dolina, Ladzany, Plášťovce.

Zygaena purpuralis (Brünn.), VII., Ladzany, Levice, Pukanec, Čingov.

Zygaena punctum Ochs., VII., Levice (Kusá hora – 226 m.)

Zygaena achillae (Esp.), V. – VII., Horšianska dolina, Ipeľské Úfany, Ladzany, Levice (Kusá hora), Šahy, Tlmače.

Zygaena laeta Hb., VII., VIII., Kozárovce, Levice, Šahy

Zygaena carniolica (Scop.), VII., Ladzany, Pukanec

Zygaena meliloti (Esp.), VII., Levice

Zygaena filipendulae L., V. – VII., Ipeľské Úfany, Levice, Šahy, Višňové, Zalaba

Zygaena loniceriae (Scheven), VII. Čingov, Pukanec

Zygaena angelicae Ochs., VII., Levice, Šahy

Zygaena ephialtes (L.), VI., VII., Levice (Kalvária, Kusá hora – 226 m.), Šahy

Notodontidae

Harpyia hermelina (Goeze), VI., Šahy

Drymonia ruficornis (Hufn.), VI., Červený Kameň

Lophopteryx capucina (L.), VI., Levice (hrad)

Pterostoma palpinum (L.), VI., Rybník

Geometridae

- Alsophila aescularia* (D. et SCH.), III., Ipeľské Úľany, Levice
Rhodostrophia vibicaria (Cl.), VI., Hronský Beňadik
Sterrhia trifineata (Scop.), VI., Plášťovce
Lythria purpurata (L.), VIII., Hronský Beňadik
Lithostege farinata (Hufn.), V., Šahy
Lyncometra ocellata (L.) VI., Levice (hrad)
Euphyia bilineata (L.), V., VI., Levice, Plášťovce, Zalaba
Abraxas grossulariata (L.), VI., VII., Horšianska dolina, Levice, Šahy, Zalaba
Lomaspilis marginata (L.), V., Kalná nad Hronom
Campaea margaritata (L.), VI., Rybník
Artiora evonymaria (D. et Sch.), IX., Zalaba
Colotois pennaria (L.), X., Šahy, Zalaba
Ourapteryx sambucaria (L.), VI., Levice (hrad)
Pseudopanthera macularia (L.), V., Levice
Lycia hirtaria (Cl.), IV., Levice (hrad)
Ematurga atomaria (L.), IV., Levice
Chiasmia clathrata (L.), VI., VII., Šahy, Zalaba
Siona lineata (Scop.), VI., Zalaba

Sphingidae

- Smerinthus ocellatus* (L.), V., VII., Levice, Zalaba
Lathoe populi (L.), VIII., Šahy
Acherontia atropos (L.), VI., Zalaba
Herse convolvuli (L.), VIII., Šahy
Sphinx pinastri L., VI., Červený Kameň, Pukanec
Celerio euphorbiae (L.), V., Zalaba
Deleiphila elpenor (L.), VI., Červený Kameň
Deleiphila porcellus (L.), V., VI., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany.
Macroglossum stellatarum (L.), VII., VIII., Nová Dedina, Zalaba.
Hemaris tityus (L.), V., Plieška – 393 m.

Attacidae

- Saturnia pyri* (D. et Sch.), V., Levice, Ondrejovce, Zalaba
Eudia pavonia (L.), IV., V., Ipeľské Úľany, Šahy
Aglia tau (L.), IV., Agraš – 734 m.

Tetheidae

- Habrosyne pyritoides* (Hufn.), VI., Červený Kameň
Thyatira batis (L.), VI., Červený Kameň

Lasiocampidae

- Macrothylacia rubi* (L.), V., VI., Rybník, Zalaba
Odonestis pruni (L.), VI., Zalaba
Dendrolimus pini (L.), VII., Ihrík

Lymantriidae

- Hypogymna morio* (L.), V., VIII., Levice, Plášťovce, Zalaba, Šahy
Leucoma salicis (L.), VII., Levice, Šahy
Lymantria dispar (L.), V. – VIII., Ipeľské Úľany, Šahy, Veľká Vápenná – 350 m.

Noctuidae

- Euxoa obelisca* (D. et Sch.), VIII., Levice
Scotia exclamationis (L.), V., VI., Hronovce, Zalaba
Scotia ipsilon (Hufn.), VI., VIII., Šahy
Ochropleura praecox (L.), Zalaba
Noctua pronuba L., VI., VIII., Levice, Šahy
Amathes c-nigrum (L.), VI., X., Červený Kameň, Šahy

- Polia nebulosa* (Hufn.), VI., Levice, Šahy
Mamestra brassicae (L.), VI. – VIII., Šahy, Višňové
Mamestra w-latinum (Hufn.), V., Levice
Mamestra suasa (D. et Sch.), V., VIII., Šahy, Zalaba
Mamestra oleracea (L.), VI., VIII., Levice, Šahy
Tholera decimalis (Poda), IX., Zalaba
Cirrhia icteritia (Hufn.), X., Levice (Rybníky)
Apatele rumicis (L.), V., Šahy
Apatele tridens (D. et Sch.), VII., Levice
Mesapamea secalis (L.), VI., Zalaba
Oligia strigilis (L.), VI., Hronovce, Levice
Oligia latruncula (D. et Sch.), V., VI., Levice, Rybník
Gortyna flavago (D. et Sch.), IX., Zalaba
Trachea atriplicis (L.), VI., VIII., Levice
Phlogophora meticulosa (L.), IX., Levice
Panemeria tenebrata (Scop.), IV., V., Pipiška – 238 m., Zalaba, Levice (Kusá hora – 226 m.)

- Chloridea viriplaca* (Hufn.), VIII., Zalaba
Axylia putris (L.), VI., Levice
Emmelia trabealis (Scop.), V., VI., Levice, Šahy
Acontia lucida (Hufn.), VII., Zalaba
Acontia luctuosa (D. et Sch.), V. – VII., Levice, Nemčiňany, Šahy
Diloba caeruleocephala (L.), X., Šahy
Chrysoptidia festucae (L.), VII., Levice (brehy Podlužianky)
Chrysoptidia bractea (D. et Sch.), VII., Suť – 718 m.
Autographa confusa (Steph.) VII., IX., Levice
Autographa gamma (L.), VI., VII., Hronský Beňadik, Zalaba, Šahy
Plusia chrysoptis (L.), V., VI., VIII., Červený Kameň, Šahy, Zalaba
Abrostola asclepiadis (D. et Sch.), V., Levice
Abrostola triplasia (L.), Šahy, VI.
Abrostola trigemina (Wern.), VIII., Zalaba
Catocala nupta (L.), VIII., IX., Levice
Catocala elocata (Esp.), VII. – IX., Levice, Šahy, Zalaba
Ephesia fulminea (Scop.), VIII., Čabrad
Callistege mi (Cl.), V., VI., Ipeľské Úľany, Šobov – 888 m.
Ectypa glyphica (L.), V. – VIII., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Levice, Šahy, Zalaba
Scoliopteryx libatrix (L.), X., Bohunice
Lygephila pastinum (Tr.), V., Levice (brehy Podlužianky)
Aedia funesta (Esp.), VI., Levice
Hypena proboscidalis (L.), V., IX., Levice, Zalaba

Amatidae

- Amata phegea* (L.), VI., VII., Čingov, Horšianska dolina, Ladzany, Levice, Mochovce (Dobrica – 320 m.), Nemčiňany, Plášťovce, Šahy, Tlmače
Dysauxes ancilla (L.), VII., Šahy

Arctiidae

- Cybosia mesomella* (L.), V., Vápnik – 274 m.
Hypocrita jacobaeae (L.), V., Plieška – 393 m.
Phragmatobia fuliginosa (L.), IV., VII., Levice, Zalaba
Spilosoma lutea (Hufn.), V., VI., Červený Kameň, Zalaba, Šahy, Vojšín – 820 m.
Spilosoma urticae (Esp.), V., Levice

Diacrisia vulpinaria (L.), V., VII., VIII., Levice (brehy Podlužianky), Šahy, Tešmak, Zalaba
Cycnia mendica (Cl.), V., Nemčiňany, Šahy, Tešmak
Arctia caja (L.), VII., VIII., Levice, Zalaba
Epicalia villica (L.), VI., VIII., Šahy, Zalaba
Panaxia dominula (L.), Istebná dolina, VII.
Euplagia quadripunctaria (Poda), VII., VIII., Horšianska dolina, Malé Kozmálovce, Šahy, Vápnik – 274 m.

Satyridae

Pararge aegeria (L.), V. – VII., Bošáca, Ipeľské Úľany, Pukanec, Zalaba
Lasiommata megera (L.), V. – VIII., X., Ipeľské Úľany, Levice, Ladzany, Rybník, Šahy, Vápnik – 274 m., Višňové
Lasiommata maera (L.), V. – VIII., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Nemčiňany, Šahy, Tešmak, Zalaba
Lasiommata petropolitana (F.), V., Rokoš – 1010 m.
Erebia medusa (D. et Sch.), VI., Klak – 1352 m., Šobov – 888 m.
Erebia aethiops (Esp.), VII., Piesky – 700 m.
Erebia ligea (L.), VIII., Nová Dedina
Melanargia galathea (L.), VI., VII., Bošáca, Ladzany, Levice, Mochovce (Dobrica – 320 m.), Pukanec, Šahy, Višňové
Hipparchia circe (F.), VI. – VIII., Bošáca, Čabraď, Mochovce (Dobrica – 320 m.), Plieška – 393 m.
Hipparchia fagi (Scop.), VI., VII., Ipeľské Úľany, Mochovce, (Dobrica – 320 m.), Nová Dedina, Suť – 718 m.
Eumenis semele (L.), IX., Plieška – 393 m.
Eumenis arehtusa (D. et Sch.), VIII., Čabraď, Horšianska dolina, Levice, Šahy
Satyrus dryas (Scop.), VII., VIII., Čabraď, Šahy, Veľká Vápenná – 350 m.
Maniola jurtina (L.), VI. – VIII., Hronský Beňadik, Ipeľské Úľany, Levice, Pukanec, Šahy, Zalaba
Coenonympha amyntas (Poda), V. – VIII., Čabraď, Levice, Plášťovce, Šahy, Zalaba
Coenonympha arcania (L.), V. – VII., Hronský Beňadik, Ipeľské Úľany, Nemčiňany, Šahy, Tešmak
Coenonympha pamphilus (L.), V. – VII., Levice, Šahy, Zalaba
Aphantopus hyperanthus (L.), VI., VII., Čingov, Ipeľské Úľany, Višňové

Nymphalidae

Clossiana selene (D. et Sch.), V., VI., Červený Kameň, Ipeľské Úľany, Šahy
Clossiana euphrosyne (L.), V. – VII., Banský vrch – 864 m., Malé Kozmálovce, Pukanec, Sedlová skala – 779 m., Šobov – 888 m.
Boloria dia (L.), IV. – VI., Ipeľské Úľany, Kozárovce, Plášťovce, Pukanec, Šahy
Brenthis daphne (Brgstr.), VI., Ipeľské Úľany, Slatina
Brenthis hecate (D. et Sch.), VI., VII., Ipeľské Úľany, Levice, Plášťovce
Fabriciana aglaia (L.), VI., VII., Bošáca, Ipeľské Úľany, Pukanec, Višňové

Fabriciana niobe (L.), VI., lúky pod Vojšínom, = 750 m.

Fabriciana adippe (D. et Sch.), VII., Pukanec
Issoria lathonia (L.), III., IV., VI. – IX., Bošáca, Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Kozárovce, Levice, Nová Dedina, Nemčiňany, Plešovica – 318 m., Šahy, Zalaba
Argyronome paphia (L.), VI. – VIII., Bošáca, Čabraď, Duchonka, Horšianska dolina, Levice, Pukanec, Šahy
Euphydryas maturna (L.), VI., Plešovica – 318 m.
Melitaea cinxia (L.), V., Čajkov, Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Levice, Tešmak, Zobor – 588 m.
Melitaea paedotrophos (Brgstr.), V., VIII., Ipeľské Úľany, Šahy
Melitaea didyma (Esp.), VI., VII., Bošáca, Čifáre, Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Nová Dedina, Šahy
Melitaea fascelis (Esp.), V., VI., VIII., Čabraď, Červený Kameň, Ipeľské Úľany, Šahy, Tešmak, Zobor – 588 m.
Melitaea athalia (Rott.), VI., Pila, Šahy
Melitaea aurelia Nick., V. – VII., Ipeľské Úľany, Višňové
Melitaea britomartis Assm., VI., VII., Ladzany, Ipeľské Úľany, Šahy
Vanessa atalanta (L.), VIII., Levice
Vanessa cardui (L.), VI., VII., Bošáca, Levice, Podlužany, Zalaba
Aglais urticae (L.), III. – X., Bohunice, Duchonka, Levice, Ipeľské Úľany, Šahy, Tešmak, Višňové
Nymphalis polychloros (L.), V. – VII., X., Bošáca, Bohunice, Ipeľské Úľany, Levice, Nová Dedina
Nymphalis antiopa (L.), III., IV., VII., Duchonka, Horšianska dolina, Levice, Zalaba
Nymphalis io (L.), I., III., V., VII., IX. – XI., Bohunice, Duchonka, Ipeľské Úľany, Levice, Šahy, Nová Dedina, Zalaba
Polygonia c-album (L.), III., VII. – X., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Levice, Nová Dedina, Rybník, Zalaba
Araschnia levana (L.), IV., V., VII. – IX., Čifáre, Horšianska dolina, Levice, Šahy, Vápnik – 274 m., Zalaba
Apatura iris (L.), VII., Bošáca
Apatura ilia (D. et Sch.), VI., VII., Bošáca, Bohunice, Zalaba
Neptis coenobita (Stoll), VII., Suť – 718 m.
Limenitis camilla (L.), VIII., Čabraď

Riodinidae

Hamearis lucina (L.), IV., VI., VIII., Malé Kozmálovce, Nevidzany, Šahy

Lycanidae

Cupido argiades (Pall.), IV., VII., VIII., Čabraď, Kozárovce, Levice, Višňové, Zalaba
Cupido alcetas (Hoffmensegg), V., Šahy
Cupido decoloratus (Staudinger), V., Šahy
Plebejus argus (L.), V. – VIII., Ipeľské Úľany, Levice, Plášťovce, Šahy, Višňové, Zalaba
Plebejus argyrognomon (Brgstr.), VI., VII., Levice, Šahy

Polyommatus icarus (Rott.), V. – VII., Bošáca, Ipeľské Úľany, Levice, Nemčiňany, Plášťovce, Rybník, Šahy, Tešmak, Višňové, Zalaba

Polyommatus dorylas (D. et Sch.), VI., Červený Kameň

Polyommatus coridon (Poda), V., VII., VIII., Čabrad, Šahy, Višňové

Meleageria daphnis (D. et Sch.), VII., Višňové

Glaucopteryx alexis (Poda), V., VI., Ipeľské Úľany, Levice, Rybník, Šahy, Zalaba

Scoliantides orion (Pall.), IV., VI., Kozárovce, Rybník

Maculinea teleius (Brgstr.), V., VII., Šahy, Zalaba

Maculinea arion (L.), V., VII., Šahy, Višňové

Celastrina argiolus (L.), IV., V., VII., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Jesenské údolie, Kozárovce, Levice, Malé Kozmálovce, Šahy

Lycaena phlaeas (L.), IV., V., VII., Bošáca, Ipeľské Úľany, Kozárovce, Levice, Šahy, Tešmak

Lycaena tityrus (Poda), V., VI., VIII., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Nemčiňany, Šahy

Lycaena hippothoe (L.), VI., Červený Kameň, Píla

Lycaena thersamon (Esp.), V., VI., Ipeľské Úľany, Šahy

Lycaena dispar (Haw.), VI., VII., VIII., Levice (brehy Podlužianky, Kusá hora – 226 m.), Šahy, Zalaba

Lycaena virgaureae (L.), V., VII., Bošáca, Pukanec, Šahy

Callophrys rubi (L.), V., VI., Červený Kameň, Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Zlatý vrch – 850 m.

Thecla betulae (L.), VIII., Šahy

Thecla quercus (L.), VI., Levice (hrad)

Strymon spini (F.), VII., Bošáca

Strymon w-album (Knoch), VII., Višňové

Strymon ilicis (Esp.), VI., Červený Kameň, Ipeľské Úľany

Strymon acaciae (F.), VI., VII., Ipeľské Úľany, Šahy, Tekovská Breznica, Zalaba

Strymon pruni (L.), V., VI., Hronský Beňadik, Levice, Nemčiňany

Hesperiidae

Erynnis tages (L.), IV., VI., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Kozárovce

Carcharodus alceae (Esp.), VI., Šahy

Pyrgus carthami (Hb.), VI., Rybník

Pyrgus malvae (L.), IV. – VI., Horšianska dolina, Kozárovce, Nevidzany, Šobov – 888 m.

Adopaea lineola (Ochs.), VI., VII., Ladzany, Levice, Tlmače, Šahy

Adopaea sylvestris (Poda), VI., VII., Ladzany, Nemčiňany, Plášťovce

Hesperia comma (L.), VIII., Tlmače

Ochlodes venatum (B.G.), VI., VII., Levice, Šahy

Papilionidae

Papilio machaon L. IV., VII., VIII., Bohunice, Duchonka, Levice, Nevidzany, Šahy, Vápnik – 274 m., Zalaba

Iphiclides podalirius (L.), IV., V., VII., Čifáre, Ipeľské Úľany, Levice, Šahy, Zalaba

Zerynthia polyxena (D. et Sch.), IV. – VI., Horšianska dolina, Ipeľské Úľany, Levice (Rybníky), Rybník, Šahy, Zalaba

Parnassius mnemosyne (L.), IV. – VI., Devínska Kobyla – 514 m., Červený Kameň, Ipeľské Úľany, Nemčiňany, Plieška – 393 m., Pukanec, Rajec, Veľký Tríbeč – 829 m., Vojšín – 820 m.

Parnassius apollo (L.), VII., Harmanec, Kraľovany, Tomášovský výhľad

Pieridae

Leptidea sinapis (L.), III. – V., VII., Bošáca, Levice, Kozárovce, Pipíška – 238 m., Šahy, Vápnik – 274 m.

Aporia crataegi (L.), V., VI., Ipeľské Úľany, Levice, Šahy

Pieris brassicae (L.), V., VII., VIII., Bošáca, Levice, Pukanec, Zalaba, Šahy

Pieris rapae (L.), IV., VII., VIII., Jesenské údolie, Levice, Šahy, Zalaba

Pieris napi (L.), Hronský Beňadik, Ipeľské Úľany, Levice, Plášťovce, Pukanec, Šahy, Zalaba

Pontia daplidice (L.), VI., VIII., Šahy, Vápnik – 274 m.

Anthocharis cardamines (L.), III. – VI., Horšianska dolina, Hronský Beňadik, Jesenské údolie, Levice, Nemčiňany, Pukanec, Šahy, Zalaba

Colias hyale (L.), VII., VIII., Levice

Colias crocea (Fourcr.), VI., VII. – IX., Nová Dedina, Šahy, Vápnik – 274 m., Zobor – 588 m.

Gonopteryx rhamni (L.), IV., VI., VII., Bošáca, Duchonka, Horšianska dolina, Hronský Beňadik, Levice, Šahy, Zalaba

Celkový počet druhov a jedincov v zbierkach Tekovského múzea v rámci jednotlivých čeľadí motýľov

ČELAĎ	POČET DRUHOV	POČET INDIVIDUÍ
Hepialidae	1	4
Microlepidoptera*	13	19
Zygaenidae	12	53
Notodontidae	4	6
Geometridae	18	32
Sphingidae	10	16
Attacidae	3	7
Tetheidae	2	2
Lasiocampidae	3	4
Lymantriidae	3	30
Noctuidae	45	103
Amatidae	2	21
Arctiidae	11	32
Satyridae	18	156
Nymphalidae	30	207
Riodinidae	1	5
Lycaenidae	28	194
Hesperiidae	8	26
Papilionidae	5	177
Pieridae	10	124
SPOLU	227	1218

* Incurvariidae, Tineidae, Psychidae, Thyridae, Tortricidae, Alucitidae, Pyralidae, Pyraustidae

Tabuľka č. 1 udáva počet druhov i jedincov v rámci jednotlivých čeľadí. Početne najviac sú v zbierke zastúpené denné motýle, najmä z čeľadí *Nymphalidae*, *Lycaenidae*, *Pieridae*, *Papilionidae* a *Satyridae*. Súvisí to so zameraním hlavného tvorca zbierky J. Krištofa na túto skupinu motýľov. Ďalšie budovanie zbierkového fondu treba v budúcnosti zamerať na nočné motýle, s osobitným dôrazom na čeľade *Geometridae*, *Noctuidae*, *Notodontidae*, *Lymantriidae* a *Lasiocampidae*. Pozornosť treba venovať i veľkej skupine motýľov, označovanej v minulosti ako *Microlepidoptera*.

ZÁVER

V zbierkach Tekovského múzea sa nachádza 227 druhov motýľov, ktoré patria do 28. čeľadí.

LITERATÚRA

- HRUBÝ, K., 1964: *Prodromus Lepidopter Slovenska*. Bratislava, 959 s.
- MADLEN, J., 1970: Lepidoptera z hornej hranice šahanskej stepnej oblasti. *Vlastivedný Sprav. Levického okresu*, 6, s. 30 – 32.
- MADLEN, J., 1971: Niekoľko poznámok k letnej aktivite Lepidopter z hornej hranice šahanskej stepnej oblasti. *Vlastivedný Sprav. Levického okresu*, 7, s. 18 – 22.
- MADLEN, J., 1975: Motýle v štúdiách Štefana Nécseyho. *Levice*. 170 s.
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M., 1978: Regionálne geomorfologické členenie SSR. *Geografický časopis*, 30, 2, s. 101 – 125.
- REIPRICH, A., 1977: Doplnky k *Prodromu Lepidopter Slovenska*. *Entomol. problémy*, 14, s. 13 – 69.

SPRÁVY – RECENZIE

Výstavná činnosť etnografického oddelenia TM za roky 1981 – 1985.

Výstavná činnosť pracovníkov etnografického oddelenia TM bola v r. 1981 – 85 bohatá. Okrem vlastných výstav pripravili aj výstavy prevzaté od iných múzeí a inštitúcií. V rámci spolupráce pomáhali pri príprave a inštalovaní výstav usporiadaných druhými organizáciami. Uvádzam tu stručný chronologický prehľad výstav, na ktorých sa pracovníci etnografického oddelenia podieľali.

1. „LUDOVÉ ZVUKOVÉ A HUDOBNÉ NÁSTROJE“, 8. VII. – 2. VIII. 1981, Levice, prevzatá z Etnografického ústavu SNM v Martine.
2. „LUDOVÍ MALIARI A REZBÁRI V OKRESE LEVICE“, 22. XII. 1981 – 10. I. 1982, Levice, vlastná výstava.
3. „SÚČASNÝ TEXTIL ÚLUV“, 7. V. 1982 – 30. V. 1982, Levice, prevzatá a pripravená v spolupráci s ÚLUV Bratislava.
4. „SLOVENSKÉ MEDOVNÍKÁRSTVO A VOSKÁRSTVO“, 21. VII. – 8. VIII. 1982, Levice, prevzatá a pripravená v spolupráci s EÚ SNM v Martine a Slovenským banským múzeom v Banskej Štiavnici.
5. „PALIČKOVANÉ ČIPKY VILMY ŠUMEGHOVEJ-SZABOVEJ“, Levice, 21. – 30. IX. 1982, vlastná výstava.
6. „KUBÁNSKE UŽITÉ UMENIE“, 22. – 31. X. 1982, Levice, pomoc v rámci spolupráce s Levitexom Levice a Kubánskeho konzulátu v Bratislave.
7. „OBRAZY MAREKA GELLENA“, 2. – 10. XII. 1982, Šahy, vlastná výstava.
8. „LUDOVÁ KULTÚRA V OKRESE GALANTA“, jún 1982, Galanta a Želiezovce, pomoc pri inštalovaní výstavy v rámci spolupráce s ÚV CSEMADOK v Bratislave.
9. „SÚČASNÉ LUDOVÉ UMENIE V NOVEJ BANI“, august 1982, Nová Baňa, pomoc pri inštalovaní výstavy, spolupráca s Mestským múzeom v Novej Bani.
10. „LUDOVÁ KULTÚRA V OKRESE DUNAJSKÁ STREDA“, jún 1983, Želiezovce a Gombasek, spolupráca s ÚV CSEMADOK v Bratislave.

11. „LUDOVÉ UŽITÉ UMENIE V OKRESE LEVICE“, 16. – 18. V. 1984, Levice, vlastná výstava pre Levitex Levice k VIII celoštátnemu semináru koloristov.

12. „LUDOVÁ KULTÚRA V OKRESE LUČNEC“, jún 1984, Želiezovce, pomoc pri inštalovaní výstavy, spolupráca s ÚV CSEMADOK v Bratislave.

13. „ČESKOSLOVENSKÉ SPRARTAKIÁDY V NUMIZNAMITKE A ZNÁMKOVEJ TVORBE“, 26. IV. – 4. V. 1985, Levice, prevzatá výstava z Múzea mincí a medailí v Kremnici, spolupráca s Levitex Levice.

14. „LADISLAV SZABO MALBY A KRESBY, VILMA ŠUMEGHOVÁ-SZABOVÁ – PALIČKOVANÉ ČIPKY“, 6. – 14. V. 1985, Levice, spolupráca s MOS v Leviciach.

15. „LUDOVÝ ODEV MAĎARSKÉHO ETNIKA NA SLOVENSKU“, jún 1985, Želiezovce, pomoc pri inštalovaní, spolupráca s ÚV CSEMADOK v Bratislave.

Katarína Holbová

Ernest Alt: DEJINY FARMÁCIE OKRESU LEVICE 1664 – 1984

Vydal OÚNZ Levice, 1984, 90 s.

Zaujímavá publikácia o dejinách lekárnictva na území súčasného Levického okresu. Z pera jej autora magistra Dr. E. Alta sa zvedavému čitateľovi podávajú nevšedným entuziazmom a húževnatosťou zozbierané údaje o lekárňach i lekárnikoch Levického okresu. Už v titulku sa hovorí o dejinách lekárnictva počnúc rokom

1664, kedy boli Levice definitívne oslobodené z područia Turkov (19. 7. 1664). Tento údaj však treba brať s rezervou. Od uvedeného dátumu sa existencia lekárne v Leviciach iba traduje, ale chýba hodnoverný písomný dokument. V publikácii uvádzaná najstaršia písomná správa, o ktorú sa už možno istejšie oprieť, je diplom levického lekárnik Michala Bolemana z roku 1796, získaný na peštianskej univerzite. Až po vydaní tejto publikácie bol jej novým majiteľom rozoslaný krátky doplnok s niekoľkými novozistenými dodatkami, medzi ktorými je aj informácia o objavení ďalšieho dôležitého písomného dokladu, a to záznamu z prehliadky levickej lekárne „Čierny orol“ z roku 1763, ktorý hodnoverné posúva jej dokumentárne doložené písané dejiny do starších čias. Publikácia podáva pútavým spôsobom históriu pätnástich lekární regiónu spolu s ich detašovanými pracoviskami a personálnymi údajmi o lekárnikoch od najstarších čias až po rok 1984. V závere publikácie sú informácie o vybudovaní a obsahu špecializovanej farmaceutickej expozície v Tekovskom múzeu v Leviciach, ktorá vznikla veľkým pričinením zamestnančov levických lekární a najmä autora posudzovaného diela a ktorá bola verejnosti sprístupnená vo februári 1971. Kniha je pomerne bohato ilustrovaná čiernobielymi i farebnými fotografiami a doplnená štatistickými údajmi. Je to základné dielo pre poznanie dejín lekárnictva v Levickom okrese a vzácnym príspevkom k odhaľovaniu tajov regionálnej histórie.

Pavol Behula

Ernest Alt, Eugen Bába, Ladislav Huljak: DEJINY LEVICKEJ NEMOCNICE 1885 – 1985. Vydal Okresný ústav národného zdravia v Leviciach, 1985, nepredajná účelová publikácia, 140 s., obrazová príloha so 14. farebnými fotografiami, resumé v ruskom a maďarskom jazyku.

Publikácia vyšla pri príležitosti stého výročia založenia nemocnice v Leviciach. Jej autori tým splatili dlh širokej čitateľskej verejnosti, veď z oblasti dejín regionálneho zdravotníctva vyšli v posledných rokoch len dielčie publikácie. Jediná rozsiahlejšia práca vyšla v roku 1984 a spracováva 300 ročné dejiny farmácie okresu Levice, jej autorom je okresný lekárnik Ernest Alt.

Prameňnú základňu k publikácii dejín o levickej nemocnici čerpali autori hlavne z archívnych materiálov, z memoárov prvého riaditeľa nemocnice, Dr. Máriusa Karafiátha, z regionálneho týždenníka BARS, z rôznych písomných dokladov a štatistík vedených v levickej nemocnici a z pamätí a spomienok Eugena Bábu, bývalého povereného správcu nemocnice.

Autori vo svojej práci podávajú prierez storočným obdobím dejín levickej nemocnice od jej vzniku cez roky prvej ČSR, obdobie okupácie, ťažké roky druhej svetovej vojny, až po vznik socialistického zdravotníctva a jeho dynamický vývoj po dnešné dni. Publikácia je okrem predslovu a doslovu rozdelená do šiestich kapitol.

Prvá kapitola obsahuje krátky výklad o vývoji zdravotníctva a nemocníc v Uhorsku, počnúc dobou uhorského kráľa Štefana I, cez pôsobenie františkánov v Leviciach, až po vznik Župnej nemocnice v Leviciach – 7. mája 1885. Ďalšia kapitola pojednáva obdobie rokov prvej ČSR až do oslobodenia republiky Sovietskou armádou. Vtedajšie vedenie nemocnice a väčšina leká-

rov, obstáli v skúške ľudskosti. Počas trvania frontu v okolí Levíc bola nemocnica začiatkom marca 1945 evakuovaná do Šiah. Povojným vývojom nemocnice až do súčasnosti sa zaoberá tretia kapitola. Oslobodením Československa Sovietskou armádou nastala v republike nová situácia. Vznikol ľudovodemokratický štát, začalo sa budovať nové socialistické zdravotníctvo. V povojnovom období zúrili ešte epidemické choroby. Volo potrebné vypracovať komplexný program starostlivosti o matku a dieťa a vhodným spôsobom propagovať výhody pôrodov odvedených pod dozorom lekárov v nemocniciach. To boli akútne problémy, ktoré malo rodiace sa socialistické zdravotníctvo riešiť v prvých rokoch po vojne. Štvrtá až šiesta kapitola rozoberá jednotlivé inštitúcie patriace do Okresného ústavu národného zdravia a Okresnú hygienickú stanicu.

Jednotlivé kapitoly sú bohato ilustrované čierno-bielymi fotografiami archívneho rázu, tabuľkami a grafmi. Publikáciu vhodne dopĺňa štrnásť farebných fotografií, ktoré zobrazujú modernú nemocničnú techniku a súčasné liečebné metódy.

Publikácia autorov je vydareným dielom, ktoré má čo povedať jednak širokej čitateľskej, laickej verejnosti, tak aj lekárovi zdravotníckovi, veď približuje spleť cestu od počiatkov zdravotníctva až po modernú zdravotvedu, ktorá sa opiera o vymoženosti najnovšej techniky a technológie.

Veronika Hlaváčiková

Jurkovič Branislav – Maglen Ctímír: PRÍRODA OKRESU LEVICE. Vydal Obzor n. p. Bratislava 1981, Záujmová publikácia Tekovského múzea v Leviciach, 86 s., ruské a maďarské resumé.

Úvodná kapitola poskytuje informácie o organizácii štátnej ochrany prírody. V nasledujúcej časti sa podrobne charakterizujú prírodné (pôdne, vodné a klimatické) pomery regiónu. Autori venovali primeranú pozornosť aj analýze jeho geologických, geomorfologických a vegetatívnych podmienok. Harmonicky sem zapadajú i zoznamy chránených druhov rastlín a živočíchov.

Už tieto úvodné časti naznačujú, že publikácia si kladie náročný cieľ: spopularizovať prírodu Levického okresu nie z hľadiska turistiky, ale z hľadiska jej ochrany v súčasnej etape rozvoja vedecko-technickej revolúcie. Strohá vecnosť na jednej strane je čitateľsky zdanlivo neefektívna, ale na druhej strane mimoriadne sympatická práve svojou odbornou erudíciou.

Ťažisko publikácie tvoria kapitoly o chránených územiach, prírodných výtvoroch a o lokalitách s výraznými biologickými a estetickými prvkami. V prvom rade sú to doteraz schválené štátne prírodné rezervácie Vozokanský luh, Jablňovský Roháč, Patanská cerina, Horšianska dolina, Levické rybníky, Buzgovské lúky, travertínová kopa v Santovke a zlepcová terasa pri Šahách. Túto časť vhodne dopĺňa aj zoznam chránených stromov v okrese. Je potešiteľné, že autori vychádzajúc z možností a perspektív ochrany prírody v okrese uvádzajú aj navrhované chránené územia a prírodné výtvo-ry. Znalec levického regiónu a obdivovateľ jeho prírodných krás s uspokojením berie na vedomie, že sa pripravuje ochrana juhozápadného výčnelku Štiavnických hôr, dvoch partíí Slovenskej brány pri Kozárovciach, Kúšej hory pri Podlužanoch, kukučínovského lesa, Kri-

vína v chotári Rybníka nad Hronom, búrského potoka a iných.

Sympaticky vyznieva kritické stanovisko k devätnástim nedoceneným parkovým objektom, z ktorých svojou historickou, architektonickou a vedeckou hodnotou vyniká najmä Schubertov park v Želiezovciach a parkový objekt vo Svodove.

Ako pozitívnu stránku celkovej koncepcie knihy treba uviesť, že v charakteristikách jednotlivých lokalít sa autori vyhli akejkolvek atraktivite a upozorňovaniu na turistické zvláštnosti. Odôvodnenú výnimku tvoria údaje o niektorých lokalitách známych z oslobodzovacích bojov (Vápnik, Domec, Žuhračka) a z histórie (skalné obydlia v Brhlovciach a pamätník Štefana Koháryho v Leviciach).

Rozbor prírodných pomerov Levického okresu vhodne dopĺňajú právne normy týkajúce sa ochrany prírody všeobecne, ale i na území Západoslovenského kraja špeciálne. Dokumentárnu hodnotu zvyšuje 64 farebných i čiernobielych obrázkových príloh, čo, mimochodom, predstavuje takmer polovicu celkového počtu strán knihy a mapa okresu s vyznačenými lokalitami spomínanými v texte.

Jozef Melicher

Andrej Chudoba, Milan Hlôška: OD TEKOVA VIETOR VEJE Vydal Obzor n. p. Bratislava, 1984, záujmová publikácia ONV a Tekovského múzea v Leviciach, 152 s., čiernobielych a farebných fotografií 111, ruské, anglické a maďarské resumé

V národopisných časopisoch sme sa stretli už s viacerými prácami, ktoré pojednávajú o „čilejkárskom“ regióne. No až v knihe autorov A. Chudobu – M. Hlôšku *Od Tekova vietor veje* sa stretávame s prvou syntézou jedenástich slovenských obcí v okolí mesta Levíc, tvoriace jednotný geografický a etnický celok so špecifickými prvkami v živote obyvateľov, v ľudovej kultúre a jazyku. Hoci je to len na malom priestore, pretože prevládajúci charakter majú fotografie M. Hlôšku, treba vydavateľský počin ONV a Tekovského múzea v Leviciach vysoko oceniť.

Autor prozaických a básnických textov A. Chudoba, známy slovenský spisovateľ, sa svojej úlohy zhostil veľmi dobre. Podarilo sa mu na malom priestore jeho rečou presne vykresliť obraz „čilejkárskeho“ ľudu, vyzdvihnúť osobitosti ľudového kroja, folklóru, architektúry a starých zvykov. Je chvályhodné, že pri básnických textoch čerpá z bohatého prameňa „čilejkárskeho“ folklóru. Kniha má niekoľko prozaických častí, ktoré opisujú činy a udalosti, lyriku a epiku tradičného života. Autor sám v úvode píše, že ho vnímal ako podobenstvo medzi letom aj jeho dozrievaním, medzi jeseňou a jej účtovaním a medzi zimou a jej zánikom.

Prozaické a básnické texty sú poprepletané farebnými a čiernobielymi fotografiami. Pri ich zoradení sa nedodržiavala časová následnosť ako u textu. Bola vytvorená mozaika, ktorá v priereze zachytáva celú ľudovú kultúru a scenériu tohto regiónu. Ak k tomuto všetkému prirátame výbornú grafickú úpravu T. Hrabovského, výjde nám veľmi hodnotná kniha určená čo najširšej verejnosti.

Na záver treba ešte vysloviť jednu myšlienku: ak bude nabudúce ONV a Tekovské múzeum v Leviciach realizovať vydanie podobnej knihy je potrebné prizvať k spolupráci aj odborníka v danej problematike. Takto

knihou nadobudne aj vedecký charakter a nebude mať len výslovne popularizačný cieľ ako predkladaná kniha.

Ján Dano

Maruniak Ján: UHLISKÁ VOĽAKEDY A DNES. Vydalo MNV Uhliská, 1985 nepredajná účelová publikácia, 174 s.

V roku 1985 vyšla kniha Jána Maruniaka „Uhliská voľakedy a dnes“ ako nepredajná účelová publikácia MNV Uhliská. Jedná sa o pomerne rozsiahlu (174 strán) vlastivednú monografiu tejto obce, ležiacej v naj-severnejšom cípe Levického okresu. Autor za pomoci svojich spolurodákov, žijúcich dnes už zväčša mimo Uhlísk, zozbieral cenné údaje o minulosti aj súčasnosti obce a živote jej obyvateľov – niekdajších drevorubačov a uhliarov. Získané údaje spolu s vlastnými spomienkami doplnil materiálom z archívnych prameňov aj odbornej literatúry i beletrie a prístupným štýlom spracoval „životopis“ rodnej dediny. Kniha „Uhliská voľakedy a dnes“ bude určite zaujímavým čítaním nielen pre rodákov z Uhlísk, ale pre každého koho zaujíma regionálna história a tradičná ľudová kultúra slovenského vidieku. Ján Maruniak zverejnil mnoho cenného pramenného materiálu z nedávnych dejín obce, no hlavne o tradičnom spôsobe života, práce, zvykoslivia a folklórnych prejavoch Uhlíšťanov. Aj keď sa nejedná o vedeckú publikáciu, mala by sa dostať do povedomia odborníkov.

Publikácia je rozdelená do troch hlavných kapitol. Prvá informuje o prírodných pomeroch Uhlísk a ich okolia, druhá podáva stručný prehľad o starších dejinách no najmä o nedávnej minulosti a súčasnom rozvoji obce. Najrozsiahlejšia je kapitola národopisná, porovnávajúca často tradičnú kultúru a život tunajších obyvateľov s dnešnými výraznými zmenami. Vedeckopopulárny charakter knihy umocňuje aj ilustračný materiál, tvoriaci organickú súčasť textu. Okrem reprodukcí kresieb znázorňujúcich prácu drevorubačov a uhliarov a dobových fotografií sú to orientačné mapky, poznámkový aparát, slovník nárečových výrazov, zoznam použitej literatúry a niekoľko citácií z literatúry a novín, kde sú zmienky o Uhliskách.

Katarína Holbová

Reinštalácia IRT prvého JRD v Turej, okres Levice

Dňa 21. mája 1985 bola verejnosti sprístupnená reinštalovaná a rozšírená expozícia revolučných tradícií prvého Jednotného roľníckeho družstva v ČSSR v obci Turá v Levickom okrese, založeného 17. septembra 1948. Základom novej expozície je bohatý dokumentačný materiál z prvých rokov kolektívneho hospodárenia, ale i vzácné osobné pamiatky od zakladateľa a prvého predsedu družstva Rudolfa Furindu. V druhej časti sú vystavované najmä plošné dokumenty a štatistické údaje o dnešnom integrovanom JRD Mier v Šarovciach, ku ktorému patrí aj bývalé samostatné JRD v Turej. Stálu výstavu vhodne dopĺňajú samostatne inštalované časti ľudového odevu. Obsahovú stránku obnovenej expozície zabezpečilo Tekovské múzeum, úpravu objektu a výstavné zariadenie realizovalo JRD Šarovce.

Pavol Behula